

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYDSKE ÅRBØGER

1STE HÅMBIND

1905

UDGIVNE AF

H.P. HANSSEN-NØRREMØLLE, P. SKAU
OG N. ANDERSEN.

AABENRAA

I Kommission hos **Nikolaj Andersen**, „Folkehjem“, Aabenraa,
for Nordslesvig.

Trykt i „Højndals“ Trykkeri, Aabenraa.

En Rejse gennem Overgangsegnene fra Dansk til Tysk.

Af J. B. Høyer.

Slesvig eller Sønderjylland kalder man den hele Landsdel mellem Kongeaaen og Ejderen. Ser man imidlertid paa Befolkningens Sprog og Afstamning, maa man dele det i 3 Dele: Syd-, Mellem- og Nordslesvig. Sydslesvig er Egnene Syd for Slien og Dannevirke ned til Ejderen. Denne Landstrækning henlaa endnu i den tidlige Middelalder ubebygget, opfyldt af Skove mod Øst, Heder i Midten og Marsksumpe mod Vest. Fra det 13de Aarhundrede blev den imidlertid efterhaanden bebygget af indvandrede Tyskere. Sydslesvig har saaledes (maaske med Undtagelse af enkelte spredte Nybygder) aldrig været behoet af nogen dansk Befolkning. Halvøen Svansø maa dog undtages. Herom vidner baade de danske Stednavne og en Udtalelse af Caspar Danckwerth i det 17de Aarhundrede („Indbyggerne paa Svansø benytter sig baade af det danske og saksiske Sprog“), men Svansø er forholdsvis tidlig bleven overvældet baade

af tysk Sprog og tysk Befolkning.¹⁾ Det er Slien og Dannevirke, der lige til det 19de Aarhundredes Begyndelse har været det danske Folkelegemes virkelige Sydgrænse. Naar der derfor sondres mellem Nord- og Mellemslesvig, grunder dette sig ikke paa et etnografisk, men kunstigt Forhold. Mellemslesvig (hertil hører Egnene fra Tønder-Flensborg til Slien og Dannevirke) har nemlig trods sin dansktalende Befolkning haft tysk Kirkesprog lige fra Reformationens Indførelse og tysk Skolesprog fra det Øjeblik, Almueskolen fik nogen nævneværdig Betydning, Tidsrummet 1851—64 dog delvis fraregnet. Grundene hertil skal jeg ikke gaa nærmere ind paa, men dette Forhold har bevirket, at Befolkningen her er bleven fremmed for sin danske Afstamning, og at Plattysken i Løbet af det 19de Aarhundrede er trængt erobrende frem. Nu er det kun Befolkningen i det nordvestlige Mellemslesvig (Kærherred), der er overvejende dansktalende, om end tysksindet. Nordslesvig derimod (altsaa Egnene fra Kongeaaen til Flensborg-Tønder) har Tiderne igennem beholdt sit overvejende danske Kirkesprog og indtil 1888 overvejende dansk Skolesprog. Derfor er Befolkningen her gennemgaaende dansksindet og er sig sin danske Afstamning bevidst.

Jeg vil indbyde Læseren til at følge med paa en Rejse, jeg i Juli Maaned 1903 foretog fra Nordslesvig ind i Mellemslesvig i sydlig og østlig Retning, hvor Folkesproget endnu er helt eller delvis dansk. Ved

¹⁾ Friserne i Marskegnene Syd for Vidaaen og paa Vesterhavsøerne lader jeg her ude af Betragtning.

Træk fra det virkelige Liv vil jeg søge at vise Brydningerne og Overgangene med Hensyn til Sindelaget og Sproget, efterhaanden som man bevæger sig fra Nord til Syd.

En Eftermiddag i den omtalte Maaned stiger jeg af ved Bylderup-Bov Station ved Jærnbanelinjen mellem Tinglev og Tønder; jeg staar nu paa den saakaldte mellemslesvigske Slette; det er flade, sandmuldede Marker, selv den mindste Forhøjning er en Sjældenhed. Det er den Egn med dens Befolkning, Pastor Kock, Præst i Burkal før 1864, har skildret i „Slesvigske Provindsialefterretninger“, 1ste Bind, 1860. Paa en Vejviser ved Stationen staar der: „Nach dem Brunnen“; jeg spørger et ældre Postbud, hvad dette skal betyde; han maaler mig med et indigneret Øjekast og spørger, om jeg ikke ved, at „Brunnen“ betyder Brønd (naturligvis talte han godt Sønderjydsk). Jeg gaar ind i Kroen og drikker et Glas Øl. Krokonen og en halv-voksen Datter er ene hjemme. Førstnævnte gør et venligt og forekommende Indtryk, med Hensyn til Dansk eller Tysk stiller hun sig fuldstændig upartisk. „Jow, der er manne Tyskere her“, det udtaler hun som en Kendsgerning, dog med en Betonning, der lader formode, at hun selv i sit inderste regner sig for dansk. Jeg begiver mig paa Vej mod Syd over efter Burkal Kirke, det smukke hvidkalkede Taarn knejser over den grønne Slette. Et Stykke Sydvest for Kirken ligger selve Burkal By, en Samling af hyggelige Bøndergaarde med mange Træer. I den sydlige Del af Slogsherred, hvor jeg nu befinder mig, findes megen Blakethed, og dette gælder ikke mindst om Burkal Sogn.

Det er særlig de større Gaardejere, der er tysksindede, men ved Siden af Tyskheden og Ligegyldigheden findes der ogsaa et dansk Parti, der ikke er bange for at tilkendegive sin Mening ved Rigsdagsvalgene. Jeg er naaet hen til Kirkegaarden og spadserer der ind. Den er vel vedligeholdt, og der findes mange pæne Ligsten, det overvejende Antal Indskrifter er danske, men der findes ogsaa en Del tyske. Jeg træffer Graveren, han staar ved en aaben Grav, der er nemlig Begravelse, og Følget, der er ovre fra Rends, er endnu inde i Kirken. Jeg forlader Kirkegaarden; Øst herfor ved Vejen findes en lille Trægruppe omgivet af et Jorddige, og i den nordlige Side af dette er oprejst en stor Kampesten; paa dens udvendige Flade findes følgende Indskrift: „Danmarks sjete Frederik kom denne Vej, da han vendte tilbage til Louisenlund fra sine vestlige Strandbredder, som havde lidt ved Oversvømmelsen den 3. 4. Februar 1825.“ Nedenunder findes et Vers, men det var saa mosbegrøet, at jeg ikke kunde læse det. Medens jeg i knælende Stilling søgte at tyde Indskriften paa denne Sten, stod der i min Nærhed to Mænd, den ene, saa vidt jeg kunde domme, en Vejmand, den anden, en yngre og livlig Mand, Kroværten fra „Saksburg“, der laa et Par Skridt Øst for Stedet her. Alle tre var vi enige om, at Indskriften burde renses, saa den blev mere læselig. „Aa! de er et li'gylle Sogn“, udbrod Kromanden, „for e Sogn hær jo reest en“ („reest en“ = rejst den, neml. Stenen). Han havde selv tidt tænkt paa at foretage den omtalte Rensning af Indskriften, ellers blev det ikke til noget. Vi skal senere komme tilbage til denne Kromand. Jeg

vilde nu til Rends, der ligger 1—2 Fjerdingvej Sydost for Burkal. Følget kørte fra Kirken; jeg bad om at komme op at køre med en af de bagerste Vogne. Nej, Vejen var daarlig, og Hestene havde nok at trække paa, man henlede min Opmærksomhed paa en Sti ved Siden af Vejen, her var det virkelig ogsaa udmærket at spadserere. Paa Vejen fra Burkal til Rends kommer man over Vidaaen og et Par af dens Forgreninger. Rends ligger temmelig samlet, Bøndergaardene her er endnu byggede i den hyggelige Firkant, som det er Tilfældet over hele Danmark. Da jeg vilde skaffe mig Oplysninger angaaende et mig vedrørende privat Forhold, var jeg inde nogle Steder i denne den sydligste By i Burkal Sogn. Man mærker, at man her tillige er ved det danske Sindelags sydlige Grænse. „Flensborg Avis“ og „Tondernsche Zeitung“ er de Aviser, der særlig læses. Angaaende Dansk og Tysk udtaler man sig noget forbeholdent, som noget man halvvejs staar udenfor: det maa dog ikke glemmes, at der ogsaa fra Rends er en Del danske Stemmer, men man er her paa Overgangen til det Standpunkt, hvor man beholder det danske Sindelag for sig selv, Ængsteligheden er større end længere Nord paa, Lunkenheden iøjnefaldende. Jeg besøgte en iøvrigt brav Familie, den vestjydske Gæstfrihed var udpræget, men den nationale Farve kunde jeg ikke rigtig blive klog paa; af danske Aviser saa jeg ingen, af danske Bøger kun en Salmebog og lignende. Vi kom til at tale om Skolesproget; det lod til, det var godt, som det var, Konen betegnede det som „Politik“, hvor man ønskede dansk Religionsundervisning. Betegnende for Mandens poli-

tiske Interesse var det, at han ikke vidste Navnet paa Kredens Rigsdagsmand. Tyske Stedsbenævnelser maa ogsaa være særegne for denne Bredegrad; jeg spurgte en voksen Søn om Navnene paa de Aaløb, jeg havde overskredet: „Grünau, Altau og Wittau“ lod Svaret. Jeg prøvede mig frem, om ogsaa Forældrene brugte disse Betegnelser, jo ganske rigtigt. Bortset herfra gør Rends dog et temmelig dansk Indtryk; det vilde vist falde ynkeligt ud, om Befolkningen her vilde prøve paa at tale Tysk, og Born, man træffer, kan man underholde sig med saa godt og fortroligt, selv om man bruger det danske Skriftsprog. Under Ligegeydighedens Klædning er Hjertebunden dansk hos mange.

Hen mod Aften gik jeg tilbage til Burkal, hvor jeg tænkte paa at overnatte. Jeg gik ind i den venlige med store Træer omgivne Præstegaard, Præsten maatte kunne give mig Oplysninger om ældre Folk i Byen, med hvilke det kunde have Interesse at tale. I Pastoren traf jeg en klog og dannet Mand, fin og formfuldendt i hele sin Optræden, han var gammel der paa Egnen og talte det danske Skriftsprog som en af Kongerigetets Præster. Han oplyste mig om, at den første Søndag i hver Maaned samt de 2den Helligdage var der tysk Gudstjeneste der i Kirken, til sammen 16 tyske Gudstjenester, de øvrige var danske. „Krigerforeningen“ havde vel gjort et Forsøg paa at faa hver anden Søndag tysk, men det var blevet forpurret. Jeg indvendte, at det var der jo heller ingen Grund til i et rent dansktalende Sogn. „Nej, det kunde ikke gaa“, lød Svaret. Hvor upartisk, ja næsten forekommende var ikke en saadan Udtalelse, og dog laa der noget i det kloge Blik, der

tydelig viste, hvad Side han horte til, men hvorfor skulde ogsaa en stor og mægtig Stat nedlade sig til at gore overilede Skridt, Udviklingen skulde nok gaa sin rolige Gang, en sindig og billig Fremgangsmaade havde Tiden for sig. Paa disse Tanker maa Manden uden Tvivl have bygget, hans tyske Sindelag var klippefast, men han var for gammel og klog til at gaa frem som en Fusentast. Han fulgte med mig hen til en Gaardmand i Nabolaget, her skiltes vi udenfor Doren; et fint, forstaaende Smil gled over hans Ansigt, som vilde han sige: „Ja, der træffer du en af dine.“ I Gaardmanden traf jeg en Mand med ægte dansk Sindelag, han var ældre og havde faaet sin Skolegang i den danske Tid, men hvor betegnende, han vilde først forvise sig om mit eget danske Sindelag, for han rigtig turde udtale sig, thi, som han sagde, man kunde ikke udtale sig uforbeholdent til alle og enhver, der kunde komme Ubehageligheder ud deraf, men paa den anden Side mærkede jeg ogsaa hos ham det lyse Haab, der lever hos saa mange danske Sonderjyder. Han indrommede, at de danske Stemmer der i Sognet var i Mindretal, der var jo saa mange, der syntes, det ikke kunde nytte noget, nu var der allerede gaaet saa lang en Tid, og dog var der ikke Udsigt til nogen Forandring.

Jeg maatte tænke paa Logi for Natten og styrede min Gang mod „Saksburg“, her traf jeg atter min Ven Kromanden, som jeg om Eftermiddagen havde truffet ved den omtalte Sten; baade han og Konen var flinke og forekommende, „Flensborg Avis“ laa ogsaa paa Bordet, saa Tyskheden kunde ikke være stor, men de Kromænd, man ved aldrig, hvor man har dem. „Ja,

mi Far var osse en Dansker“ (nemlig fra Kongeriget), oplyste han mig om, altsaa „Dansker“ ligesom jeg, den fremmede Gæst, at han i Grunden ogsaa selv var en Dansker, har han sikkert ikke tænkt over, den politiske Grænse har for ham været det samme som den folkelige Grænse, at der kunde være Forskel paa en politisk Grænse og en Folkegrænse, havde han vist aldrig gjort sig klar. Jeg spurgte ham om, hvordan det kunde være, at alle Skilte og Forretningsindskrifter her paa Egnen var tyske (altsaa: „Bäckerei“, „Gastwirtschaft“ o. s. v.), idet jeg samtidig tænkte paa det tyske „Saksburg“, der stod over hans egen Kroport, skønt det i Folkemaalene dog altid hedder „Sawborre“ og skal komme af, at der oprindeligt boede en Skrædder her. Jo, saaledes skulde det være, det var en Kredsbeftaling (en „Kreds“, svarende til det danske „Amt“), mente han. Vi kom igen til at tale om Mindestenen for Frederik den 6tes Tilbagerejse fra Vester-egnen og om, at den mosgroede Indskrift burde renses. Gennem gamle Folks Fortælling vidste Kromanden, hvorledes man den Gang var redet Kongen i Møde, hvorledes han der ude paa Vejen havde talt til den samlede Mængde, og hvorledes Forridere der fra Byen havde ledsaget ham videre frem. Det var det danske landsfaderlige Regimentes Tid, men siden de Dage er meget Vand løbet i Søen. Det var saa beklageligt, man var ved at omordne Kroen, der var Haandværkere, og jeg kunde umuligt blive der om Natten. Jeg maatte derfor gaa helt tilbage til Bylderup-Bov Stationskro, og saaledes endte jeg den Dag, hvor jeg havde begyndt.

Næste Dag var det min Hensigt at spadserere over til Ladelund. Med det samme vilde jeg fra Slogsherred være ovre i Kærherred : have overskredet Kirkesprogets Grænse og befinde mig i det nordlige Mellemslesvig. Det var en Spadseretur paa 2—3 Timer i syd-sydvestlig Retning fra Bylderup-Bov Station, og jeg maatte ad den samme Vej, jeg havde gaaet Dagen i Forvejen. Var jeg bleven i Rends i Stedet for at gaa tilbage mod Nord, havde det unægtelig kortet Vejen ca. en Time, men jeg havde Tiden for mig. Det var ikke Gaarsdagens ensformige (traa-vejr, den friske Nordvestvind fejede nogle lette Skyer hen under Himlen, op paa Formiddagen sejrede Solskinnet fuldstændigt. Over mod Burkal fulgtes jeg med en Skoledreng fra ældste Klasse. Han passiarede frisk op. Degnen var en rimelig Mand, fortalte han, han tog det ikke saa noje, om der taltes Dansk paa Legepladsen, han lod ogsaa Eleverne i den ældste Klasse læse op af den danske Evangelietekst en Time om Ugen, naturligvis af Hensyn til den danske Prædiken. Degnen kunde heller ikke lide, naar Underlærerne var for strænge. Jeg gik atter over de flade, sandmuldede Marker hen mod Rends. Jeg overskred Vidaaen. Hen over Engen lod Leernes Klang, ude mod Vest hvilede den lette Havtaage. I Rends spurgte jeg et Par Gange om Vej, beredvilligt og venligt gav man mig Besked. Snart laa Rends et Stykke bag mig, et Par Udflyttergaarde var Byens sydligste Forposter. Naturen mellem Rends og Ladelund er ganske ejendommelig, milevid er Udsigten, særlig mod Nord og Nordvest; der ovre laa Kirker, Gaarde og Haver i den let disede, flimrende

Luft, men her er fuldstændig ubeboet, Vejen snor sig gennem side Mosedrag og lyngklædte Strækninger oversaaede med Kæmpehoje. En Solskinsdag om Sommeren findes der rige Farvetoner i en saadan Egn. Paa min højre Haand laa en lille nydelig Mosesø, dens himmelblaa Vand var omgivet af grønt Græs og den mørke Hede. Det er altsaa den gamle Herredsgrænse mellem Slogs og Kær Herreder, i Sandhed er det en Herredsgrænse, den er saa udpræget, at den næsten kunde være en Landegrænse og som før bemærket: her er i hvert Tilfælde Grænsen mellem Kirkesprogene. Jeg dannede mig allehaande Gisninger om Befolkningen derovre mod Syd, dansksindet vilde den næppe være, men dog i hvert Tilfælde til en Begyndelse dansktalende. Der laa en større firkantet Gaard noget fremme mod Syd; dens Skiffertag skinnede i de tyske Nationalfarver, sort, hvidt og rødt, som vilde den sige: „Først her begynder det at smage lidt af Tyskland“. Efterhaanden som man nærmer sig Ladelund, hæver Jordbunden sig op i et Bakkedrag, Ladelund Kirke ligger dog ikke paa Toppen, men lidt bag ved, som om den hellere vilde have Udsigten mod Syd end mod Nord, kommer man fra Burkal, kan man kun se det øverste af Taarnet. I Kær Herreds nordlige Del hæver der sig i det hele taget en Række Bakker med forholdsvis brat Affald mod Nord, medens de langsommere sænker sig mod Syd, og baade Ladelund og Medelby Kirker ligger temmelig højt. I Ladelund tog jeg mit Ophold i Landsbykroen. Værtinden kunde nok Dansk, men syntes at have noget Besvær ved at forstaa mit Skriftdansk, jeg mærkede dog snart,

at det lige saa meget var Viljen der manglede. Hendes Mand derimod (han var ikke til Stede), en Friser af Fødsel, kunde ikke Dansk, fortalte hun, han gad slet ikke høre det. Talte vi om de sproglige Forhold der i Byen, var Værtindens stadige Omkvæd dette: „De vær (o: bliver) jo mer' aa mer' tysk“. Jeg vil indrømme, at jeg saa nogle Stakitværk malede sort, hvidt og rødt eller kun sort og hvidt og nogle Flagstænger med dito Farver, men ellers var Sproget i Ladelund lige saa dansk som ovre i Burkal Sogn. Da jeg om Eftermiddagen mødte nogle Smaadrenge paa Hjemvejen fra Skolen, talte de indbyrdes Dansk, og da jeg spurgte dem om Vej til Præstegaarden, haade forstod de mig og svarede paa Dansk. Den eneste Forskel, jeg i det hele syntes at mærke mellem Burkal Sogn og Stedet her, var den, at man ikke saa godt forstod det danske Skriftsprog, naar man brugte Ord og Vendinger udenfor det daglige Talesprog, en Følge af det udelukkende tyske Kirke- og Skolesprog. I Burkal Sogn skulde man vel anstrænge sig for at finde nogen, der ikke kan læse Dansk (skrive det er maaske en anden Sag), i Ladelund er dette derimod sikkert meget hyppigt, især blandt den yngre Slægt, men hvorledes kan dette være anderledes, naar man aldrig faar Lejlighed til at forbinde de danske Lyde og Begreber med de skrevne Tegn. Er først Sindet laget ligegyldigt for dansk Aandsliv, er det let forstaaeligt, at man ikke beskæftiger sig med dansk Læsning ad privat Vej. Dette trænger dog til en Begrænsning, thi „Flensborg Avis“ læses af mange i

Ladelund, men, som det fremgaar af Sammenhængen, mest af de ældre.

Jeg fortalte, at jeg spurgte om Præstegaarden. Paa Forhaand vil jeg bemærke, at man nede i disse Egne altid maa være taknemlig, naar man søger Oplysninger paa det sproglige eller rent folkelige Omraade, og man saa træffer Mennesker, der uforbeholdent og efter deres Hjertes Overbevisning giver saadanne Oplysninger. En saadan Mand traf jeg i Præsten her. Han kom straks ud i Forstuen og bød mig ind paa sit Værelse. Han var en Mand i sin bedste Alder, der var noget aabent og frit, noget overlegent over hele hans Væsen, en vis Hang til, naar alt kom til alt, at tage det hele fra den humoristiske Side. Paa Forhaand maa jeg bemærke, at Pastoren ikke kunde tale Dansk, han kunde højest forstaa det, vi benyttede os derfor under vor Samtale af det tyske Sprog; her havde jeg altsaa et haandgribeligt Bevis for, at jeg havde overskredet Kirkesprogets Grænse. Jeg sprang straks midt ind i Sagen, det med det tyske Kirkesprog, og spurgte, om nu ogsaa alle særlig de gamle havde den fulde Forstaaelse deraf. Jo, de helt gamle, de der havde faaet deres Skolegang for 1848, forstod det aldeles udmærket; kunde der være Tale om en mindre fuldstændig Forstaaelse, maatte det være for deres Vedkommende, der havde faaet deres Skoleundervisning mellem 1848 og 64 „unter dem Zwangsregiment“ („under Tvangsregimentet“), thi „da mussten sie ja Dänisch lernen“ („da skulde de jo lære Dansk“), men overhovedet var der ikke Tale om Mangel paa Forstaaelse, Kirkebesøget

var altid temmelig godt, idet Kirkegængernes Antal svingede mellem 50 og 100. Det var sjældent det gik under det første Tal og oversteg det sidste; gik man ikke i Kirke, skyldtes det ganske andre Grunde, der kunde sammenfattes i dette ene: „unchristliche Gesinnung“ („ukristeligt Sindelag“). Han havde kun haft eet Tilfælde, hvor Sproget voldte Vanskeligheder, det var en gammel Kone, der skulde berettes; hun kunde ikke forstaa, hvad Præsten sagde til hende; han bad da hendes omkringstaaende Familie om at læse noget op for hende af en dansk Salmebog og et dansk Testamente, men de undskyldte sig med, at de ikke kunde læse Dansk. Han bad dem da om at læse noget for hende af de tilsvarende tyske Boger, det gjorde de, og hun forstod det ogsaa. Vanskeligheden bundede altsaa ikke i absolut Ukendskab til det tyske Sprog, men i, at hun ikke var vant til at høre Præsten. En Mand der i Sognet havde været en ivrig Modstander af det udelukkende tyske Kirkesprog, og af Uvilje derimod havde han i lang Tid ikke besøgt Kirken. Paa Præstens gentagne Opfordringer havde han dog omsider bekvemmet sig til at høre en Prædiken og paa Spørgsmaalet, om han havde forstaaet den, maatte han indrømme et gnavent „ja“. For rigtig at forstaa det sidste Tilfælde, maa jeg bemærke, at det kun er nogle faa Aar siden, der endnu her i Kirken blev prædikeret Dansk den 1. Søndag i hver Maaned og de 2den Helligdage, der havde altsaa været det samme Antal danske Søndage, som der nu er tyske Søndage i Burkal, men Bevægelsen er rigtignok omvendt, medens de første formindskes, tiltager de sidste,

saa snart der gives den mindste Lejlighed dertil. Mod Afskaffelsen af disse danske Søndage indvendte jeg, om der ikke var mange, der bedre forstod en dansk end en tysk Prædiken. Nej, aldeles ikke, man forstod overhovedet ikke det danske Skriftsprog; hans Formand, ved hvis Fratrædelse fra Embedet Forandringen var sket, maatte for at blive forstaaet bruge hele Sætninger af det daglige Samtalesprog, „platt-dänisch“. Dette, indrømmede han, vilde man gerne høre, men det kunde jo ikke godt bruges som Kirkesprog. Allerede dette Forhold var altsaa en gyldig Grund til Afskaffelsen af den danske Prædiken, naar saa dertil kom, at Lydforholdene i Kirken var daarligere, og den nævnte Formand i Embedet talte temmelig hurtigt, behøvedes egentlig ingen videre Begrundelse. Det var uden Grund, naar der fra dansk Side var gjort saa meget ud af den Sag, særlig havde „Flensborg Avis“ søgt at puste det hele op til noget ganske overordentligt, som om der var begaaet en blodig Uret. Den ydre Anledning var simpelt hen den, at der, da Embedet blev ledigt, meldte sig for faa Kandidater, der var Dansk mægtige. Der fremstillede sig kun to, der kunde prædike paa Dansk; det tyske Parti havde da gjort gældende: kan vi ikke efter den sædvanlige Regel fremstille tre Kandidater, der kan Dansk, vil vi ikke være bundne til kun at vælge mellem de to. Denne Anskuelse havde Konsistoriet taget til Følge, og det var gaaet, som det gik. Jeg sagde det „tyske Parti“, som om der ogsaa eksisterede et dansk Parti. Dette trænger dog efter Pastorens Udtalelse til nærmere Begrundelse; ikke blot i Aviserne, ogsaa i

selve Ladelund havde der rigtignok staaet en Kamp om Spørgsmaalet, men det var egentlig ikke det nationale, der var Baggrunden, det hele havde tilspidset sig i det gamle Modsætningsforhold mellem de besiddende og besiddelsesløse, de fornemmere og ringere; de sidste, der ofte er tilbøjelige til at føle sig forurettede, havde holdt paa den danske Gudstjeneste, Gaardmændene havde for største Delen været derimod. Politisk set havde der vel endnu for nogle Aar siden været „eine kleine dänische Partei“ („et lille dansk Parti“) i Ladelund, men nu var det „ganz zusammengebrochen“ („faldet fuldstændig sammen“), de nærmere Omstændigheder herved var ganske pudsige: den egentlige Fører for dette „lille danske Parti“ var rejst til Amerika, her var han imidlertid meget utilfreds med Forholdene og vendte efter kort Tids Forløb tilbage, dog ikke for atter at rejse Fanen for sine betrængte Partifæller; en Dag gaar han ind i Landsbykroen og synger: „Deutschland, Deutschland über alles!“ Forundret spurgte man ham om Grunden, da man vidste, at han for havde været dansksindet. Jo, det skulde han sige: i det fjerne Land havde han faaet Øjnene op; før havde han kun kendt „das kleine Nest“ („den lille Rede“), hvori han havde levet, men nu saa han, at Tyskland var det bedste af alt, og at man ingen Steder havde det saa godt. Siden denne Førers Frafald var der gaaet Svind i det danske Parti, den danske Sag havde i det hele taget aldrig haft nogen Fremgang der paa Egnen. Før 1864 havde Pastor Mynster søgt at „omvende“ Befolkningen, men tidligere danske Præsters Fremstilling af slesvigske For-

hold kunde man ikke fæste Lid til, da de alle var fanatiske Politikere. Vi kom til at tale om Egnens Folkesprog i Almindelighed, og han indrommede, at Dansk her var Omgangssproget, men tillige paastod han, at der var større Forskel mellem „Højdansk“ og „Plattdansk“ end mellem Højtysk og Plattysk. Jyderne var i det hele taget „ein ganz anderer Stamm als die Inseldänen“ („en helt anden Stamme end Ødanskerne“); da Angelboerne var udvandrede, var Jyderne under Tryk af Ødanskerne trængt længere mod Syd og havde blandet sig med de tilbageblevne Angler. I Angel og Svansø traf man vel danske Bynavne, dette var dog ikke oprindeligt, men hidrørte fra Forvandskninger af den danske Regering. Det var altsaa den jydske Dialekt, man talte i Ladelund, i hele sit Væsen og hele sin Bygning saa vidt forskellig fra det danske Skriftsprog. Af Ladelunds ca. 80 Familier var der næppe 5—6 Familier, hvor Forældrene talte Tysk til Børnene, og af disse Familier var de 3 indvandrede. I Nabobyen mod Øst (Bramsted) mente Pastoren, at der blev talt noget mere Tysk, de store Gaardejere lagde Vægt derpaa, her holdt Læreren ogsaa over, at Børnene talte Tysk paa Legepladsen (i Ladelund blev det altsaa ikke strængt gennemført). I den vestlig Naboby, der derfor ogsaa i Forhold til Kirkebyen hedder Vestre (eller Vestre Mark), var Forholdet det samme som i Ladelund. I det hele gjaldt det, at naar Forældrene talte Tysk til Børnene, var det Højtysk, kun Syd fra indvandrøde Familier talte Plattysk, dog mente Pastoren, at det var Plattysken, der havde Fremtiden for sig og efter-

haanden vilde fortrænge den jyske Dialekt. Plattysken blev befordret ved det tiltagende Samkvem med Syden (nye Landeveje og plattyske logerende). Mændene havde mere Kendskab baade til Højtysk og Plattysk end Kvinderne, de kom mere omkring (om ikke paa anden Maade, saa ved Soldatertjenesten); dette Kendskab gjaldt særlig Plattysk for Handelsmændenes Vedkommende.¹⁾

Pastoren fulgte med mig ud i Døren; jeg spurgte, om der fandtes Ligsten med danske Indskrifter paa Kirkegaarden. Ja, nogle enkelte, „men dette er dog ogsaa paavirket af Agitation, og der kommer ikke flere.“ Forekommende og venlig rakte han mig Haanden, og vi skiltes. Jeg gik op paa Kirkegaarden og kastede et Blik paa Ligstenene. „Geboren“ og „gestorben“

¹⁾ Her vil jeg tillade mig at indskyde en Bemærkning. P. Lauridsen paastaar i sin Afhandling „Sprogkamp og Sprogforhold“, at Fortyskningen i Mellemslesvig gennemløber 4 Trin: 1. Det plattyske Sprog bringes til Veje i Familien. 2. Den nye Slægt opdrages i dette Sprog, men vender efter endt Skoletid tilbage til Landsmaalet. 3. I næste Slægtled fortsættes Processen, og Sproget bliver virkelig blandet, idet de yngre fastholde Tysk, de ældre Dansk. 4. Dansk udelukkes. De ældre, der delvis have talt Dansk med deres Forældre, kunne endnu Sproget, men deres Børn have ingen Brug for det, og med det tredje eller, om man vil, fjerde Slægtled synker Dansk uigenkaldelig i Graven. Som Regel spænder Bevægelsen over henimod et Hundrede Aar. Skal dette anvendes paa Ladelund, vil det sige saa meget, at man her ikke er færdig med den første Proces i Udviklingen, hvis man overhovedet endnu kan tale om Processens Begyndelse, thi saa længe det kun er Handelsfolk og i det hele dem, der kommer lidt mere end almindelig i Berøring med Syden, der kan det plattyske Sprog, saa længe kan man ikke sige, at den fornødne Kendskab er bragt til Veje i Familien, saa det kan tales til Børnene.

mødte mig alle Vegne, dog, mellem denne Mængde af tyske Indskrifter fandt jeg ogsaa efter at have søgt lidt nogle danske, men ikke mange og ingen yngre end 1887; det var saa hjemligt at se disse enkelte, det var, som naar man i det fremmede træffer nogle gamle Venner; jeg maatte tænke paa Verset: „Mindet lader som ingenting er dog et lønligt Kildespring“, Mindet om lykkelige Tider for Danmark, Tider der maaske aldrig vender tilbage; jeg stod her ved Folkelivets Grænseskæl, hvor det lige som vaandede sig i sine sidste Krampetrækninger. Mit Øje faldt paa følgende Ord: „Fra Vestremark“, Klangens var saa ejendommelig dansk. „Vi skulle ved megen Bedrøvelse indgaa i Guds Rige“, stod der paa et Kors, en anden Indskrift lød: „Saa hviler da i Fred“.

Jeg gik tilbage til mit Logi, Værten havde imidlertid indfundet sig. Som Konen allerede havde meddelt mig, talte han kun Tysk og helst Plattysk; med mig blev han dog nødt til at tale Højtysk. At Kroværten her kunde klare sig uden at lære Dansk, er ganske betegnende, længere mod Nord, f. Eks. i Burkal, vilde dette sikkert ikke have kunnet finde Sted. Jeg ønskede imidlertid at høre en Udtalelse om de sproglige Forhold ogsaa fra Menigmands Side. Kromanden viste mig hen til en ældre Partikulier der i Nærheden, det var en Mand, der havde Tiden til sin Raadighed. Jeg kom hen til et lille nydeligt Hus, det var omgivet af et Stakitværk, der var malet sort og hvidt. Farverne er rene nok, tænkte jeg. Jeg træder ind i den renlige med Fliser belagte Forstue. Jeg bliver modtagen af en Mand i Skjortæærmer, han ryger paa en lang Pibe

og strutter af Velvære. Udseendet er godmodigt. Naa, jeg vilde hen at have en Passiar, ja det kunde nok gaa, og jeg bliver fort ind i Stuen. Her hang paa Væggen et Billede af Bismarck med Familie. Det er dog ikke altid, at den ydre Farve er et fuldstændigt Udtryk for det indre, det erfarede jeg her, Manden var dansk i Grunden: det var da egentlig ogsaa det naturligste, da han havde faaet sin Skolegang i den danske Tid, men Omkvædet paa hans Danskhed var dette: „Hvad kan det nytte?“ Det var ganske vist beklageligt, at de danske Søndage var afskaffede, men „hwa, ja, saa'en gær et jo“. Om da nu ogsaa alle havde den fulde Forstaaelse af den tyske Prædiken, „nej, ok nej, hva hær di, men de (= det, altsaa upersonligt) skal jo vær' tysk, aa de er jo di ung', der er saa sær grow tysk, de blywer jo indpræntet ollere' fra æ Skuller.“ Præsten havde udtalt sig om, at „Flensborg Avis“ blev meget lidt læst, Manden her havde en anden Mening, han mente, det var det Blad der i Byen, der blev mest læst, han selv holdt det sammen med flere andre, det var særligt den til Bladet medfølgende Søndagslæsning, han var glad ved. I denne Mand havde man altsaa et Udtryk for Danskheden i Ladelund, i Sandhed: mat og falmønde, naar man saaledes maatte lede efter den bag præjsiske Farver og Billeder. Jeg gik tilbage til Kroen og spiste min Aftensmad. Jeg havde nu faaet en medlogerende. en tysk Handelsrejsende, der i Modsætning til Værten kunde Dansk, om end noget gebrokkent. Jeg havde et Rejsekort over Danmark, Slesvigs Land var ogsaa derpaa. Handelsmanden fæstede sine Øjne paa denne

Landsdel. „Sønderjylland“, smidskede han drilsk. „Høm!“ brummede Værten foragteligt, som vilde han sige: „Lad os bare ikke komme ind paa det Tema!“

Det forekom mig den lune Sommeraften noget kvalnt i den lave Krostue, og jeg spadserede op paa Bakkerne Nord for Byen; ovre i Nordvest gik Solen skyfri ned, lige mod Vest laa Karlum, Juristen og Historikeren Andreas Høyers Fødeby, han der i sin Tid udtalte sig om det danske Angelbomaal, at det var „godt gammel Dansk“, medens de tyske Præster søgte at vise, hvor forskelligt det var fra „das rechte see-ländische Dänisch“ („det rigtige sjællandske Dansk“), ja Biskoppen kaldte det endogsaa „eine verworrene dänische Sprache“ („et forvirret dansk Sprog“). To Vejermøller udgjorde Byens Forposter. Langt mod Syd lævede sig et Bakkedrag, det var ovre ved Læk.

Den næste Morgen mødtes jeg med mine Venner, den tyske Handelsmand og Kroværten, ved Kaffebordet. Handelsmanden havde svært Blod paa Tandene, han havde den største Lyst til at slagte det hele Danskerparti, men særlig dets Førere var ham en Torn i Øjet, det var egentlig dem, der var Skyld i hele Oppositionen. Jeg indvendte, at Førerne ikke kunde betragtes som noget isoleret, men at man maatte forudsætte en Folkestemning, der bar dem oppe, det saa man i 1ste Kreds, hvor Jessen var valgt til Rigsdagsmand. „Ja, det er en køn Rigsdagsmand“, indvendte han haanligt, nej Danskerne havde alt for mange Rettigheder, der blev i Kirkerne taget alt for meget Hensyn til deres Sprog, det var kun i Tyskland, noget saadant kunde gaa, i et hvilket som helst andet Land

vilde man gore anderledes kort Proces. Værten og en Bondemand fra Læk indtog en mere passiv Holdning; Værten kunde jo overhovedet kun være med, naar Samtalen svingede over i Tysk, Bondemanden kunde vel nok noget Dansk, men naar han talte det, lød det, som om han havde en Kartoffel i Munden. I det hele og store var de enige med deres dygtige Talsmand, den Handelsrejsende. Jeg mente, det var bedst at holde op med Disputen, det var ikke værd at sidde og kævles til ingen Nytte, folgelig gik vi ind paa mere neutrale Omraader. Jeg kunde dog ikke blive fri for endnu en Gang at høre af Værtinden, hvorledes der stadig blev talt mere og mere Tysk der i Byen i Sammenligning med tidligere Tider.

Jeg begav mig derefter paa Vej til Medelby; men inden jeg forlod Ladelund, skulde jeg dog endnu en Gang ind at hilse paa Partikulieren, min Bekendt fra den foregaaende Dag. Han havde heller ikke noget imod at faa en Passiar med mig. Der var, fortalte han, nok nogle dansksindede der i Byen, vel særlig gamle danske Soldater, men man stemte ikke ved Rigsdagsvalgene paa den danske Kandidat, fordi man saa udsatte sig for Ubehageligheder. „En kan jo næsten it (altsaa: stemme), for en vær jo saa udskælt“. Ja, det var kedeligt, som det gik i „64“, „de sku' ha væt lavet aa en hel annen Maad“. Han havde selv den 18de April mistet en Del Slægtninge, der var faldne for Prøjsernes Kugler; den 18de April var en slem Dag, mente han. Endnu saa jeg hans danske Salmebog og Prædikenbog samt „Traps Beskrivelse af Hertugdømmet Slesvig“, det var hele hans danske Bibliotek. Jeg fortsatte

min Vej. Medelby ligger ca. 1 $\frac{1}{2}$ Mil Sydøst for Ladelund. Vejen fra Ladelund til Medelby frembyder ikke mange Afvekslinger, det er den magre Midtlandsnatur, men Øjet rækker milelangt. Udsigten mod Nord, der til en Begyndelse havde været lukket, aabner sig atter, der øvre skimter man de hvide Kirker i Burkal og Bylderup. Bramsted, den østligste By i Ladelund, skulde efter Pastorens Udtalelse være mere tysktalende end Kirkebyen; det gør den dog ikke Indtryk af, jeg hørte kun Dansk, og det blev sagt mig, at man bedre forstod Egnens Dialekt end Højtysk (saa ganske rimeligt!). Jeg passerer en Dalsænkning, gennemskaaren af en lille Aa, derefter hæver Terrænet sig op mod Medelby Kirke, der, som forhen berørt, ligger temmelig højt. Vest for Medelby ligger en Kro, Flagstangen viser, at Værten i hvert Fald ikke er dansksindet. Jeg gaar ind og drikker et Glas Øl. Værten, en yngre Mand, gør et meget ædrueligt Indtryk. Jeg fortalte om mit Logi i Ladelund; ja Manden der er en Tysker, bemærkede han. Det er ganske interessant at lægge Mærke til, hvor længe man endnu taler om Tyskere, naar det gælder indvandrede længere Syd fra, thi det er ikke nogen national og politisk, men en ubevidst etnografisk Modsætning, der gør sig gældende. Ogsaa i Medelby aflagde jeg Præsten en Visit. Han var en yngre Mand, der ikke kunde give nogen særlig Besked om de sproglige Forhold. Han havde ikke været der saa længe. Overhovedet var det ikke saadanne Forhold, der optog hans Interesse, thi hans Gerning her var „nur das Evangelium auszubreiten“ (han kunde ikke det mindste Dansk). Saa meget kunde han i hvert

Fald meddele, at det tyske Kirkesprog ikke lagde den aller mindste Hindring i Vejen for Forstaaelsen (i Medelby er det gaaet paa samme Maade som i Ladelund, for den sidste Embedsbesættelse blev der prædikeret Dansk den første Sondag i hver Maaned), en dansk-sindet Mand var en af de ivrigste Kirkegængere. Han havde kun haft eet Tilfælde, hvor man havde kunnet formode, Sproget vilde have lagt Hindringer i Vejen; det var en gammel Kone, der vilde berettes, men hun var kommen længere Nord fra. Han havde da spurgt Sønnen, om denne ikke hellere maatte hente Præsten fra det nordlige Nabsogn, hvor Kirkesproget hovedsagentlig er dansk; nej, hans Moder vilde helst have sin egen Præst. Han havde da talt langsomt og tydeligt, og hun havde forstaaet det. Iøvrigt var det særegent baade for Præsten her og ham i Ladelund, at de fremsatte den afgjorte Paastand, at der før 1848 aldrig var prædikeret Dansk i disse Sogne. De nordlige Byer i Kærherred skulde nemlig i sin Tid have blandet Kirkesprog, og der skulde efter Forordningerne i hvert Tilfælde en Gang imellem prædikes Dansk. At det ogsaa er sket, ved man, og Pastor Lars Fabricius, der var Præst i Medelby i den første Halvdel af det 18de Aarhundrede, prædikede her udelukkende Dansk under hele sin Embedsførelse. Rigtig nok blev det temmelig vilkaarligt overholdt, thi en senere Præst op imod 1848 prædikede udelukkende Tysk. Præsten vidste nok, der var nogle i Sognet, der ved Rigsdagsvalgene stemte paa den danske Kandidat, men det var dog saa som saa hermed. Han havde selv spurgt en af disse, hvorfor han egentlig

stenite saaledes. Jo, han kunde ikke være andet bekendt, da han gratis fik „Flensborg Avis“. Præsten indrømmede, at det danske Sprog var overvejende i Medelby, og at Mindretallet talte Tysk til Børnene, men i hvor mange Tilfælde dette fandt Sted, vidste han ikke; Højtysk var da det mest brugelige. Jeg vil her anføre et Par trykte Kilder. Paa Sprogkortet af 1892 i H. P. Hanssen - Nørremøllens „Sønderjylland“, Tillæg til „Danmark, Land og Folk“, sættes Medelby (Kirkebyen) til 88 pCt. dansktalende, Ladelund til 96 pCt., altsaa en Forskel af 8 pCt.; paa Adlers tyske Sprogkort af 1891 med det tyske Sprog som Udgangspunkt sættes Ladelund fra 0—10 pCt. tysktalende, Medelby fra 10—25 pCt. Dette viser altsaa, at Tysk som Talesprog er mere udbredt i Medelby end i Ladelund; det vil atter sige, at Køndskaben til det tyske Sprog hos den indfødte Befolkning er større, da Forholdet ikke hidrører fra en Indvandring. Det første Led i den omtalte Fortyskningsproces er videre fremskreden, og i flere Familier er det andet Led i Processen begyndt. Nabosognet mod Syd er Valsbøl, og her tales udelukkende Tysk til Børnene, vel at mærke Plattysk; i Medelby forstaar sikkert de fleste dette Sprog, selv om de ikke taler det. Valsbøl danner „die Scheidegrenze“ („Skillelinien“), som Medelby Præsten udtrykte sig, men af det ovenfor udviklede ser man, at det maaske kun er et Tidsspørgsmaal, naar den 2den Del af Processen begynder over hele Linien, ogsaa i Medelby. Jeg besøgte en gammel 81aarig Aftægtsmand, han sad og læste i en tysk Avis, thi han var „tysk lært“ o: havde faaet sin Skolegang før 1848

og mente derfor, at han ikke kunde læse Dansk. Inid-
lertid havde han ligget Soldat i Fredericia, og Hjerte-
bunden var dansk. Det var dog egentlig paa Jylland,
han havde kastet sin Kærlighed, det var jo ogsaa den
Del af Danmark, han havde lært at kende. De bedste
Dage af sin Soldatertid havde han haft, naar han fra
Fredericia blev sendt op til Viborg og holdt Vagt ved
„Spindehuset“ (det tidligere Tugthus), det var en Stads-
bygning „saa møj et firtig Hus“. Det imponerede
ham overordentlig, naar han saa, hvorledes Jylland
var kommen med siden den Tid. „Saa møj Smør aa
fedt Kvæg der kom fra Jylland“; „nær en nu si'r i
Flensborre, hvor møj der kommer fra Jylland, aa fedt
er et olt, ja, en sku vinner öwer et, saa møj der ka
kom' ud a de lille Land.“ Han boede i sit Fødesogn
og kendte mange af de foregaaende Præster. Jeg ind-
rømmede ham, at de nuværende gjorde et særdeles
forekommende, men ogsaa temmelig tysk Indtryk. „Ja,
de skal di vel vær“ svarede han med et lunt Øjekast.
Han fulgte med ud i Døren. „Hils gammel Jylland“,
sagde han, der var ligesom noget bevæget i hans
Stemme. Jo, jeg skulde tænke paa ham og hilse fra
en gammel dansk Soldat.

Fra Kroen, der laa midt i Byen, gik der Dag-
vogn til Valsbøl; jeg besluttede at tage med den
endnu samme Eftermiddag. Kroen i Medelby er en
ny, tidssvarende Bygning. Hvad jeg fortærede, var
godt og billigt. Værten, en ung, flink, „geläufig“
Mand, nedstammede fra en Broder til en af vore be-
kendte danske Digtere, hvorfor han ogsaa sagde: „Ja,
vi (han og hans Familie) skull' jo egentlig vær' dansk“,

han var det altsaa ikke. Kromændene er ofte gode Diplomater. Samtidig med at være Kromand var han ogsaa Postmester. Imidlertid kørte jeg af Sted med Dagvognen. Af Passagerer var der foruden mig ogsaa 3 Smaadrenge; de talte Tysk indbyrdes, men da jeg henvendte mig til den ældste, der var 11 Aar, indrømmede han, at han kunde Dansk; her havde jeg altsaa Medlemmer af en Familie fra Medelby, hvor Forældrene talte Tysk til Bornene. Fra Medelby skraaner Landskabet jævnt mod Syd og bliver efterhaanden temmelig fladt, Vejen fører gennem Østerby, der endnu hører til Medelby Sogn. Luften var klar, og de vide, maleriske Udsigter kom til deres fulde Ret. Det blev mere almindeligt med levende Hegn, hist og her saa man et kratbevokset Parti. Nu er det helt ovre med de firkantede Bøndergaarde, Grundtypen er een enkelt Længe fra Øst til Vest; det maa bemærkes, at det er temmelig sjældent med store Gaarde i disse Egne. Jeg befinder mig allerede i Valsbøl. Skønt denne By, der ligger henimod et Par Mil lige Vest for Flensborg, som ovenfor meddelt er langt mere tysktalende end Medelby, afgives dog her ved Rigsdagsvalgene et forholdsvis betydeligt Antal danske Stemmer. Jeg besøgte en ung Gaardmand, der havde været paa dansk Landbrugsskole. Han var kærnedansk. Paa Væggen hang et Billede af Frederik d. 7de. Der var Sorg i Huset, thi Faderen, en af de danske Ledere der i Byen, var pludselig død for et Par Dage siden. Den sørgende Enke viste mig den tilslaaede Kiste, der var opstillet i det samme Værelse, hvor Byens danske Bibliotek havde sin Plads. Paa Laaget

var der lagt en smuk Palmegren; der laa en Kæmpe, falden paa sin Post, en af dem, der uden at spørge om Sejer eller Nederlag var med i den sydligste Forpostkæde til Værn for det danske Folkeliv. Den unge Mand bekræftede, at der i Valsbøl sikkert uden Undtagelse taltes Plattysk til Børnene, men endnu da han gik i Skole, var der enkelte dansktalende Børn. Børnene lærte dog altid temmelig tidlig Dansk og brugte det meget hyppigt efter Konfirmationsalderen. Her er man altsaa naaet til det 2det Led i den sproglige Fortykningsproces, om det i hvert Tilfælde foreløbig vil blive staaende herved, skal Tiden vise. Ogsaa i Valsbøl bruger man Betegnelsen „Tyskere“ om Folk længere Syd fra.

Endnu samme Dags Aften tog jeg med Dagvogn til Store Vi, der ligger ca. 1½ Mil Syd for Valsbøl. Rejseselskabet var forholdsvis talrigt, saa Kusken i Valsbøl maatte ombytte sin egentlige Vogn, hvor Fragtmagasinet optog den største Plads, med en Char-à-banc, og dog sad vi som Sild i en Tønde, hvilket gav Anledning til en Del Vittigheder. En ældre Herre med et urbant Udseende foreslog saaledes paa Plattysk et Par Smaadrenge at sætte sig paa Hestene. Blandt Selskabet fandtes et ældre Ægtepar længere Nord fra, de talte kun Dansk, de øvrige talte mest Plattysk. Kusken, en midaldrende Mand, var i det ypperligste Humør og slog om sig baade med Dansk og Plattysk. Vi befandt os paa den mest udprægede Slette, det var magre Marker og Hødestrimler med Kæmpehøje; det var altsaa den Egn, Pastor Feilberg skildrer i sin Bog „Fra Heden“. Vi kørte gennem

Meden (i Folkedialekten Mejn), der hører til Valsbøl Sogn. Man mindes den gamle Fortælling, hvorledes i gamle Dage, da der ingen Klokke var paa Kirken i Valsbøl, Degnen gik igennem Byen for Gudstjenesten og kaldte Folk sammen, idet han raabte: „Kommer no I Valsbøl Mind! di Mejn Mind er kommen, saa nær som æ Skræjjer fraa Skeggevej, men ham hær æ int fornommen!“ Øvre mod Øst ser man Hanved Skov og det rankø Kirketaarn. Vi kommer til en lille Klat Huse paa den bare Mark, dette er Lille Vi. „Die Vorstadt zu Grossen Wie“ („Forstaden til Store Vi“) udbryder den omtalte vittige Herre. Nu bøjer Vejen af mod Sydøst ned mod Store Vi, her bliver Egnen mere livlig med mange levende Hegn og øvre mod Sydvest ligger Lindved Skov.

I Store Vi eller rettere Vi Kro (ved Husum-Flensborg Chausseen) opholdt jeg mig en 3 Dage, og i Kroværten, der egentlig var længere Nord fra, traf jeg en Mand med nogen Forstaaelse af Forholdet mellem Dansk og Tysk. Her befandt jeg mig altsaa i det gamle Viherred, der efter sin Benævnelse maa have haft sin Tingplads her i Nærheden. At Befolkningen her er af gammel nordisk Oprindelse, viser allerede Bynavnet, der som bekendt betyder Helligdom, og som er det samme, vi finder i Navne som „Viborg“ og „Vium“, dog er man nu kommen saa langt mod Syd, at Rets sproget sikkert har været tysk lige siden de holstenske Grevers Tid, og om der nogensinde her fra Reformationens Indførelse til 1848 har lydt en dansk Prædiken, vil være vanskeligt at eftervise. Sognet hørte jo under den nærliggende Lindved Gaard, der ejedes

af den holstenske Adelsfamilie Rantzau. At Kirke- og Skolesproget har været udelukkende tysk siden 1864, behøver næppe at bemærkes. I Virkeligheden har det danske Modersmaal dog holdt sig her med en Sejghed, der er særegen for den konservative jydsk Befolkning. At der gennem Adam Struensees Visitations-Beretninger for Vi Herred og langt længere frem i Tiden lyder Klager over Ungdommens mangelfulde Oplysning, fordi Folkesproget var et og Kirkesproget et andet, behøver ikke at fremføres; det er noget, der gælder for hele Mellemslesvig. Derimod maa man lægge Mærke til, at medens Fortyskningsprocessen gik for sig med rivende Fart i Angel (ogsaa i de Egne, der ligger paa den tilsvarende Bredegrad) fra Begyndelsen af det 19de Aarhundrede, til den næsten fuldbyrdedes ved Aarhundredets Midte, holdt det jydsk Tungemaal sig urokkelig fast i disse Egne, om end Kendskaben til det Plattyske efterhaanden forøgedes ved det nære Naboskab med Angel. Lige indtil 1864 var det kun undtagelsesvis, der i nogen Familie taltes Tysk til Børnene. Efter 1864 blev Forholdet imidlertid anderledes; Kendskaben til Plattysk var som sagt til Stede, og dansk Sindelag fandtes kun hos Mindretallet; nu talte man tysk til Børnene, da der alligevel ikke lærtes andet i Skolen, thi vel er der Forskel mellem Højtysk og Plattysk, men den er dog langt fra saa stor som Forskellen mellem det jydsk Almuesmaal og Højtysk. En dansksindet Gaardmand fortalte mig, at der vel var enkelte Familier, der søgte at holde igen og bevare det danske Hussprog, men man var dog ikke vedblevet dermed. Skal man gøre Rede for Fortysk-

ningens nuværende Standpunkt i St. Vi, maa man sige, at Processens 3die Del er indledet, de ældre taler meget Dansk, men de yngre fastholder gennemgaaende Plattysken indbyrdes. Jeg hørte den Udtalelse, at det var, ligesom Ungdommen ikke rigtig gav Agt paa det danske. Systemet kan dog ikke fuldt ud anvendes paa Virkeligheden. Der findes endnu i St. Vi enkelte dansksindede Familier, og hos saadanne er Vedhængen ved det oprindelige Modersmaal naturligvis stærkere. Dernæst er grundigt Kendskab til Plattysk maaske ogsaa en Hindring. Er det da muligt, at man endnu ikke rigtig kender det Sprog, der dog allerede tales i saa vidt et Omfang? Jeg har paalidelige Hjemmelmænd herfor. Jeg hørte fortælle fra flere Sider, at det ikke var længe siden, der levede Folk, der ikke kunde Plattysk, ja, der levede maaske endnu saadanne, og den omtalte dansksindede Gaardmand sagde: „De er now' rawgal Tysk, vi tal' her“; han lagde ofte Mærke til hele danske Sætninger i en tysk Samtale, man satte kun lidt tysk Sving derpaa. Han havde f. Eks. hørt et Udtryk som: „In æ Bydam“, sæt blot det danske „i“ for „in“, og det lyder: „I æ Bydam“: om dette er Dansk eller Tysk kan man selv bedømme. Hvor fast man holdt ved det danske Sprog, havde selv Præsten, en særdeles velvillig og forekommende Mand, iagttaget, og man maa lægge Mærke til, at man i Præstens Nærværelse sjældent lader det danske komme frem. Ved et Møde i Kroen, hvor Præsten var til Stede, havde alle Mændene siddet og talt Dansk. Han spurgte om Grunden. „Aus alter Gewohnheit“ („af gammel Sædvane“), lød Svaret. Ligeledes havde

han lagt Mærke til, at de Kirkeældste gerne brugte de danske Talbenævnelser. Han spurgte en af dem, hvorledes det kunde være. „Ich kann nicht anders, Herr Pastor!“ („jeg kan ikke anderledes, Hr. Pastor!“) svarede han. Man kunde ogsaa opleve en sælsom Sprogforvirring, fortalte Præsten mig. En gammel Gendarm fra den danske Tid havde bragt det til, at han hverken kunde Dansk, Højtysk eller Plattysk. Sad man i Kroen, var det næsten altid Plattysk, man hørte, dog kunde Samtalen ofte svinge over i Dansk, rigtignok sjældent for de unges Vedkommende, men henvendte man sig til dem paa dette Sprog, svarede de i Reglen i deres danske Dialekt. I St. Vi varer det naturligvis længere end i Valsbøl, inden man faar lært at tale Dansk, 18—20 Aars Alderen blev opgivet for mig som den seneste Grænse.

I St. Vi var Pastor Feilberg Præst lige for 1864 og et Stykke ind i dette Aar. Det var interessant at høre gamle Folk udtale sig baade om ham og den danske Tid; det var ganske almindeligt, at man ikke kunde lide hans Bog „Fra Heden“, vel sagtens fordi man ikke holdt af at have sig selv offentlig fremstillet, men maaske ogsaa, fordi man ikke havde noget selvstændigt Kendskab til dette Værk og derfor havde dannet sig en Mening derom paa anden Haand. Kromanden og jeg besøgte en gammel rask og rørig Haandværker, der udmærket huskede Pastor Feilberg. Ja, F. var jo ellers en flink og godgørende Mand, men det med hans Bog var noget mærkeligt noget, det „var da saa møj now' vonnerle nowet“, hvad der stod deri, han kunde slet ikke forstaa, at F.

kunde skrive sligt, for „han kun' jo ejen nok prærrek“. Feilberg forrettede gerne de kirkelige Handlinger paa Dansk. naar man ikke udtrykkelig bad om at faa det udført paa Tysk. Det var vedkommende Mand bleven narret med; han var nemlig bleven viet af Pastor Feilberg, men havde glemt at forlange, at Brudetalen skulde holdes paa Tysk (han havde nemlig kun lært Tysk i Skolen), følgelig blev den holdt paa Dansk, og han havde ondt ved at forstaa det. De tyske Gudstjenester var iøvrigt, mente han, den Gang bedst besøgt, det var særlig Ungdommen, der overværede de danske. I denne Mand havde man altsaa et Produkt af de Aarhundreder gamle Misbrug i Mellemslesvig, thi skønt Modersmaalet var dansk, vænnede man sig efterhaanden til at betragte Tysken som det eneste berettigede i Kirken og Skolen, som den fine Søndagsdragt, medens Almuesmaalet kun blev betragtet som den grove og dagligdags Arbejdskofte. Da man saa endelig vilde vende tilbage til det naturlige og bringe Kirkens og Skolens Sprog i Samklang med Hjemmets, var det for silde, det blev hos de fleste betragtet som en Voldshandling og blodig Uret. Han mindedes særlig en Lærer, der havde været meget nidkær i Fordanskningsarbejdet og derfor var ilde lidt af Befolkningen, men af Regeringen var han favoriseret og kunde næsten sætte alt igennem, „saa møj en slow Døwl var et, men æ ved it, de var li'som han had now' Aahnunger (Anelser) i æ Kopf (Hovedet), han tow aa rejst' a innen æ Krig“. Det maa bemærkes, at disse Udtalelser blev fremførte uden den mindste Bitterhed, men med det største Humør og en vis Sans for det

humoristiske. Feilberg derimod blev, og Manden kunde huske, hvorledes Ungdommen ved den Tid, da det begyndte at ulme, om Aftenerne gik forbi Præstens Vinduer og sang: „O, Fejlberg, o, Fejlberg, nun ist es bald vorbei!“ Han var en af dem, der fortalte, at i hans Ungdom kunde ældre Folk ikke Plattysk, og at det ikke var saa længe siden, der havde levet enkelte, der ikke kunde det. Ogsaa her bestod den ubevidste Modsætning mellem „Tyskere“ og Egnens indfødte Befolkning. Handelsfolk fra hinsides Elben kaldtes Tyskere. Iøvrigt talte han gerne med mig, og jeg maatte nok hilse Pastor Feilberg, hvis jeg traf ham, personlig havde han intet imod ham.

Jeg skal fremføre et endnu ældre Vidne, en Mand paa 85 Aar, og naar jeg tænker paa ham og paa flere andre Repræsentanter for den ældre Tid, maa jeg indromme, at Pastor Feilberg virkelig har skildret den da levende Befolkning med psykologisk Finhed og Nøjagtighed. Det har været og er vel endnu en gæstfri og umiddelbar Befolkning, der ogsaa forstaar at danne sig sin selvstændige Mening og filosofere paa egen Vis, en Befolkning med Sans for det overlevere og vel ogsaa tidligere med Hang til Overtro.

Det var en Eftermiddag, Vestenvinden jog nogle kolde Regnbyger ind over Landskabet. Det lille Hus laa lidt udenfor Byen, her fandtes intet levende Hegn, men Hedepletter og sandede Marker, her passede Betegnelsen „fra Heden“ ganske bogstaveligt. Kroværten var med mig; han var ganske udmærket til at indlede en Samtale og begynde paa den rette Maade saaledes, at det hele faldt saa ganske naturligt. Vi traadte ind,

og den gamle Mand, der endnu var rask og rørig, rejste sig ærbødigst op. Han bar en Kasket paa Hovedet. Ja, det var da en fremmed fra København, der var lidt ude for at se sig om og gerne vilde have lidt at vide fra svundne Tider. Jeg maa bemærke, at Krovæerten altid (stik imod det virkelige Forhold) præsenterede mig som Københavner, han mente vel, det skulde gøre særlig Indtryk, og det forfejlede i hvert Tilfælde ikke her sin Virkning. København maa have staaet for den gamle som noget ganske fint og stort, thi da han hørte det, tog han Kasketten af og lagde den paa Bordet. Denne Ærbødighed skyldtes dog, som vi snart skal se, ikke danske Sympatier. Det blev budt os at tage Sæde, og Manden, der var lidt tunghør, satte sig i min Nærhed. Imidlertid maatte vi paa ægte vestjysk Maner drikke en Kaffepunsch, og Tobakskassen blev stillet frem. Den noget yngre Ægtehalvdal stod henne i Køkkendøren og gav af og til sit Besyv med. Tiltrods for al den Forekommenhed traf vi her en Mand, der paa Forhaand var indtaget mod alt, hvad der mindede om den danske Tid, og man maa derfor heller ikke undres over, at han ikke levnede Pastor Feilberg Spor af Retfærdighed. Som Prædikant var Feilberg kun „mæssig“; „han støj gjern' aa fortaal' now' Geschichter, aa æ Udtal' vil' heller it ret flask“, (altsaa med Hensyn til den tyske Prædiken), men hans Bog var dog det værste; „de var jo baar saa'n now' sær' tumpe Geschichter, de var mærkle, de ku gaa“ (∴ at Bogen kunde faa Lov til at udkomme). Naar jeg imidlertid kom ind paa de i Bogen omtalte Folkeskikke, maatte han indrømme, at det

passede godt nok fra Ende til anden. En Del af disse Skikke som den med de kaade Barselkvinder¹⁾ var vel nu gaaet af Mode, men noget havde holdt sig. Det var Skik endnu, at en tilflyttet Mand maatte gøre et Gilde for sine nye Bysborn; unddrog han sig dette, var han udsat for slemme Ubehageligheder. Kroværten fortalte, at en tilflyttet Mand ovre i Sillerup (sydvestligst i Sognet) havde prøvet paa at unddrage sig denne Pligt, man havde da et andet Sted i den nævnte By foranstaltet et stort Gilde med Forridere o. s. v. og i det hele gjort det saa iøjnefaldende som vel muligt, for at man rigtig kunde se, hvor stor Forseelsen var, og det var blevet „den ny Mand“ saa ubehageligt, at han havde forladt Byen. Sillerup havde i det hele taget været noget tilbage i Tiden; „der har været en grow' Slägeri“ (Slagsmaal), fortalte den gamle, og fremmede kunde resikere Overlast; hermed var det nu efter Kroværtens Udsagn omvendt, og hvordan det ellers gik, skulde man i hvert Tilfælde nok passe paa, at den fremmede ikke blev fornærmet. Samtalen drejede ind paa gamle Tider i Almindelighed og den store kulturelle Forskel mellem før og nu. Han kunde huske, da Herskabshuset paa Lindved endnu stod; det var en to

¹⁾ Hermed sigtes til det af Pastor Feilberg omtalte „Kvindbassel“. Naar en Kvinde vel havde overstaaet en Barnefødsel, inviterede hun 8 Dage efter de Koner, der havde vist deres Deltagelse. Ved denne Lejlighed blev ikke blot drukket Kaffe, men ogsaa akskillige Glas Brændevin paa Venners og Paa-rørendes Sundhed. Stemningen blev efterhaanden lystig; paa Hjemvejen gik man gennem Byen i samlet Flok, mødte man en Mand, kunde man rive Hatten af ham, tvinge ham til at danso en Polsk med Jordmoderen o. l.

Etages Bygning med tre Skorstene. En Gang var han ved at samle Sten paa Marken, Forpagteren fra Lindvedgaard var da kommen forbi og havde sagt: „Den Tid kan komme, da man ogsaa faar Brug for dem“ (Citatet blev anført paa Plattysk). Det ansaa den gamle for en Slags Profeti, der var gaaet i Oplydelse med de gode, stenlagte Landeveje. „Kirkebjerg“ (en Høj der i Sognet) havde faaet sit Navn paa følgende Maade. Man skulde bygge en Kirke, men var ikke paa det rene med, hvor den skulde ligge, man enedes da om følgende Løsning af Spørgsmaalet. Man drev om Aftenen et Par Stude ud; hvor de laa om Morgenen, vilde man bygge Kirken, og det var paa „Kirkebjerg“. Han havde i sin Ungdom tjent paa Satrupholm i Angel; herfra mindedes han følgende Sagn; Fruen var skinsyg paa en af sine Tjenestepiger, hun tog da og bandt hende til den ophedede Kakkellovn og gik sin Vej. Da hun senere kom tilbage, klaprede Tænderne paa det brændte Lig, Fruen udbød da: „Was S . . . ! klirrest du noch“ („Hvad S . . . ! klirrer du endnu“), og gav det et kraftigt Slag paa Hovedet, men da var det bare Aske. Fortællingen blev fremført, da han var kommen ind paa det Emne, hvor vilkaarligt „de store“ i tidligere Tider kunde handle med deres undergivne. 1806 var Præstegaarden i St. Vi brændt, ved den Lejlighed omkom Pastor Johannsen i Luerne. Da Gaarden stod i Brand, vilde han ind og hente noget, fortalte den gamle, men kunde saa ikke komme ud. Man havde hørt ham udbryde: „Gott sei mir Sünder gnädig!“ („Gud vær mig Synder naadig!“). Han kunde huske, da han sidste Gang var

ude at køre med Pastor Feilberg paa Embeds Vegne; det var ved en Begravelse ovre i Sillerup; den Gang var Krigens Udfald allerede bestemt, og Feilberg havde udtalt sig om, at det var kedeligt, han nu skulde af Sted. Kusken spurgte, om han ikke nok kunde faa Lov til at blive. „Jeg kan ikke anta' jeres Tro“, svarede Pastor Feilberg. Kroværtens lille Datter var med paa Besøget; henvendte man sig til hende, var det naturligvis paa Plattysk, ligesom det ogsaa var Tilfældet, naar man citerede, hvad andre, der benyttede sig af dette Sprog, havde sagt. Efter saaledes at have faaet en hyggelig Samtale brød Kroværten og jeg op, den gamle takkede for Besøget, og begge Ægtefællerne fulgte med ud til Husenden. En større Forekommenhed kunde man ikke forlange.

Jeg nævnedes Sillerup som den sydvestligste By i det udstrakte Vi Sogn. Skønt sin sydlige Beliggenhed er det dog den af Sognets Byer, hvor det danske Sprog har holdt sig bedst. Grunden er sikkert dens Afsideshed og saa det, at man særlig i en saa tæt samlet By, hvor det hele ligesom udgør et Familieskab, har besværligst ved at bryde med gammel Sæd og Vane. Byen ligger ret højt, og fra dens vestlige Ende ser man lidt ovre i Vest og Sydvest Vejr-møllerne i Goldebæk og Hjoldelund. Til Sillerup hører ogsaa „Sjælland“ (Seeland), nogle Hedehuse et Par Kilometer mod Syd, og atter Syd herfor breder sig en Mosestrækning („Kongemosen“). Da jeg den følgende Eftermiddag (efter Besøget hos den gamle Mand i St. Vi) Øst fra spadserede ind i Sillerup, hørte jeg en Flok Folk, der stod paa Vejen, tale Dansk ind-

byrdes. At Kroværten, en indvandret Dansker, talte Dansk er ikke at undres over. Ogsaa Krokonen (fra Læk) talte Dansk, hvilket ligeledes til Forskel fra Kroen i St. Vi udelukkende taltes af Folk, der sad i Skænkestuen. Jeg besøgte en gammel Gaardmand og hans Søster; om disse, der med Interesse mindedes Pastor Feilberg, maa bemærkes, at de talte det danske Sprog saa rent som enhver af Kongerigets Bønder, og at selv Ord af det danske Skriftsprog udenfor det almindelige Talesprog ikke voldte dem den mindste Besværlighed. Plattysk kunde de dog. En midaldrende Kvinde havde et Billede af den korsfæstede med nogle danske Vers under hængende paa Væggen; det havde tilhørt hendes Moder eller Bedstemoder, der var kommen fra Bov Sogn. Danske Bøger traf jeg ellers ikke, men det Liv, den Hurtighed og Farverigdom, hvormed man udtrykte sig, viste, at det endnu vil vare en rum Tid, før det danske Bygdemaal her bliver sat i Skammekrogen. Jeg kom til den Erfaring, at Folk fra 40 Aar og derover indbyrdes fastholdt det danske Sprog, hvilket hænger sammen med, at man ogsaa her først efter 1864 havde begyndt med at tale Tysk til Bornene.

Den næste Morgen spadserede jeg mod Syd i Retning af det ovenfor omtalte „Sjælland“. Det var allerede saa smaat begyndt at regne; da jeg naaede „Sjælland“, søgte jeg Ly i et af Hedhusene, idet jeg ventede, at Vejret maaske blev bedre. Det var en Tørvegraverfamilie, der boede her. Manden var mellem de 40 og 50, snaksom og meddelsom, men vilde ogsaa nok have at vide, hvorfra jeg var. Baade han og Konen kunde tale Egnens danske Dialekt. Forældrene havde talt

Dansk til dem i deres Barndom; Manden, der var født der i Sognet, havde i sin Skoletid lige faaet begyndt med den danske „A. B. C.“ men saa blev Undervisningen tysk. Om Foraaret kørte han med Torv til Elmshorn og til Bredsted ved den vestslesvigske Marskbane. De havde en lille pæn Borneflokk; det ældste Barn var i Konfirmationsalderen, og det yngste laa i Vuggen. Ogsaa her fandt jeg et Bevis paa Hedeboens Gæstfrihed, der viser sig, selv om Stuen er lille og Familien kun har fra Haanden og i Munden. Jeg bad nemlig om Kaffe og Smørrebrød, naturligvis i den Hensigt at betale det; lidt efter kom Konen med en bugnende Ladning Smørrebrød, belagt med Æg, og to Kopper Kaffe, en til mig og en til Manden, der maatte hjælpe mig med at faa Bugt med Maden. Da jeg var færdig, vilde jeg betale, men det var ikke Meningen. „Nej, de er inne Gastwirtschaft (Gæstgiversted)“, udbrod Tørvegraveren. Det eneste, man bad mig om, var, om jeg, naar jeg var færdig med min Rejse og var kommen hjem, vilde sende dem en „Andenken“ (en lille Erindring).

Jeg befinder mig nu ved Slutningen af min Fortælling. Paa det nævnte Sted (det sydlige af St. Vi Sogn) er man i Nærheden af det danske Sprogs Sydgrænse. Da jeg saaledes hin Regnvejrsdag med megen Besvær havde overskredet det omtalte Mose- drag Syd for Sillerup og „Sjælland“ og var kommen over i Jørl Sogn, mærkede jeg straks i sproglig Henseende en nævneværdig Forskel. Tiltalte jeg den yngre eller midaldrende Generation paa Dansk, rystede man i Reglen uforstaaende paa Hovedet. Spurgte jeg

saa paa Højtysk, om ingen her kunde Dansk, svarede man paa Plattysk, at der vel var nogle „olle Lüt“ (gamle Folk), der kunde det, at der i dette eller hint Hus boede nogle saadanne „olle Lüt“, eller at vedkommende Folks Forældre udmærket havde kunnet Dansk, men at de var døde for kortere eller længere Tid siden. Man befinder sig her paa Fortyskningens 4. og sidste Trin. Bøjer man derimod fra Jørl Sogn ind i den nordlige Del af Fjolde Sogn, bruges Dansken endnu delvis af den midaldrende og ældre Generation; her ude paa Vestkysten ind mod den frisiske Befolkning har det danske Sprog altsaa holdt sig længst mod Syd. Der er kun een By, jeg endnu vil omtale, det er Bondelum, sydøstligst i det meget udstrakte Fjolde Sogn; afsondret, som Byen ligger, har det danske Sprog trods den sydlige Beliggenhed holdt sig her med en mærkelig Sejghed og lige til de sidste Tider dannet en Slags Enklave Syd for den egentlige Sproggrænse. Man maa erindre, at man her befinder sig paa Linje med det sydligste Angel, og at det sydøstlige Nabosogn er Vester Treja, hvor Dansk allerede var døende for et halvt Aarhundrede siden, men baade mod Øst og Syd er Byen omgiven af Enge og Mosestrækninger, der hindrer Samkvemmet med Egnene hinsides, og Befolkningen er yderst konservativ. Krofolkene, der oprindeligt var tilflyttede og ikke kunde et Ord Dansk, fortalte mig, at Folk der fra Byen for en 20—30 Aar siden, naar de kom sammen i Kroen, indbyrdes talte udelukkende Dansk, saa Værten og Værtinden maatte sidde som stumme Tilskuere. Jeg talte selv med et Par midaldrende Mænd der i

Byen; de talte udmærket Dansk, jeg kunde endogsaa underholde mig med lidt yngre Folk paa dette Sprog, kun var det danske Ordforraad da noget mere begrænset og Udtrykkene mere enkelte. Befolkningens konservative Sindelag fandt ogsaa sit Udtryk i den velvillige Maade, hvorpaa man omtalte den sidste danske Præst der i Sognet. Jeg besøgte et ældre Ægtepar, Manden havde været med som dansk Soldat i 1864; med Troskab bevarede han et Fotografi fra Tiden, lige før han var bleven hjemmitteret; der stod han paa som en trofast Jens i sin danske Soldateruniform. Den sidste Gang, han havde talt med Sognets danske Præst, var netop i Kobenhavn, hvor Fotografiet var taget, inden han rejste hjem fra Krig. Endnu talte jeg ude i Mosen med en Tørvegraver der fra Byen; han havde faaet en Del af sin Undervisning i den danske Tid og kom med den mærkelige Udtalelse: „Nej, de dansk' var møj letter aa faa i æ Kopf“, end det tyske.

Hermed vil jeg slutte min Fremstilling, det er kun nogle flygtige Billeder inde fra Mellemslesvigs Højderyg, men jeg haaber dog derigennem nogenlunde at have vist, hvorledes Sproggrænsen tager sig ud i Virkeligheden, idet jeg samtidig har berørt den folkelige Karakter, thi et Folks Sprog og Tænkemaade staar i nøje Forbindelse med hinanden. Sprogkort og statistiske Oplysninger kan være meget gode, men det er kun, naar man studerer Folkesproget i Sammenhæng med det virkelige Liv og med Fortidens Historie, at man faar det rigtige Begreb derom. Om Mellemslesvig i det hele gælder det, at det danske Sprog har holdt

sig; den nordvestlige Del af dette Omraade danner en Trekant med Flensborg som den nordøstlige, Tønder som den nordvestlige og det nordlige af Fjolge Sogn (paa Linje med det sydlige Angel) som den sydvestlige Vinkelspids. Denne Trekant kan atter tænkes halveret ved en Linje fra Flensborg til Læk; hvad der ligger Nord for denne Linje, befinder sig endnu paa det første Trin i den sproglige Fortyskningsproces ๑: Kendskaben til det plattyske Sprog er næppe endnu saa udbredt, at Forældrene kan tale det til Børnene; hvad der ligger Syd herfor, befinder sig paa det andet og tredje Trin ๑: Plattysk tales til Børnene, der vel for en Del vender tilbage til det oprindelige Modersmaal, men dog overvejende indbyrdes fastholder det tyske. Før 1864 regnede man følgende Sogne i Mellem-slesvig for rent dansktalende: Udbjerg, Aventoft, S. Lygum, Humdrup, Braderup, Karlum, Ladelund, Medelby, Kliksbøl, Læk, Bov, Hanved, N. Haksted, St. Vi, Valsbøl, Vanderup, Hjoldelund og Fjolge. Af disse Sogne er nu vel kun de 8 første rent dansktalende, de øvrige har blandet Omgangssprog, idet Fjolge Kirkeby dog nærmest er rent tysktalende.

Om Betydningen
af en Løsning fra Undersaatsforholdet
efter dansk Statret.

Af Henning Matzen.

Fredstraktaten 30. Oktbr. 1864 Art. XIX første Punktum lyder saaledes i dansk Oversættelse:

„De Undersaatte, som er hjemmehørende i de ved denne Traktat afstaaede Territorier, have fuld Frihed til i Lobet af 6 Aar at regne fra den Dag, da Ratifikationerne udvexles og efter forudgaaende Anmeldelse til den [paagældende Øvrighed, afgiftsfrit at udføre deres Løsere og at begive sig med deres Familier til Hs. Danske Majestæts Lande, i hvilket Tilfælde de bevare deres Egenskab som danske Undersaatte.“

Sidste Stykke i Art. XIX siger dernæst:

„Alle de Personer, som have Indfødsret paa den Tid, da Udvexlingen af Ratifikationerne af denne Traktat finde Sted, bevare den saavel i Kongeriget, som i Hertugdømmerne.“

Art. XIX opstiller saaledes en klar og skarp Sondring mellem Undersaatsforholdet og Indfødsretten.

Det tidligere Undersaatsforhold til den samlede danske Stat skal efter Hertugdømmernes Løsrivelse derfra kun kunne vedblive at bestaa henholdsvis enten til Kongeriget Danmark *eller* til Hertugdømmerne. Derimod skal den tidligere Indfødsret i den danske Stat være bevaret *baade* i Kongeriget *og* i Hertugdømmerne for alle, som den 16. Novbr. 1864 vare i Besiddelse af Indfødsretten i det samlede danske Monarki.

I min Bog om det nordslesvigske Optant-Spørgsmaal S. 28 flg. har jeg paavist, at denne Sondring finder sin Forklaring i den paa Fredstraktatens Ratifikations Tid bestaaende Retstilstand indenfor det danske Monarki, hvorefter der sondredes mellem Undersaatsforhold og Indfødsret, saaledes at trods Undersaatsforholdets Ophør Indfødsretten dog kunde vedblive at bestaa. Dette fandt saaledes Sted, naar en Person ved kongelig Resolution løstes fra det undersaatlige Forhold til Danmark. Han vedblev da at være dansk Indfødt og som saadan dansk Statsborger samtidig med at han ophørte at være dansk Undersaat; og denne Ordning har da netop afgivet Forbilledet for Bestemmelsen i Fredstraktatens Art. XIX, hvis første Punktum giver de i Hertugdømmerne indfødte og bosatte Personer en Adgang til at løse sig fra det undersaatlige Forhold til Hertugdømmerne samtidig med, at de dog bevare deres Indfødsret indenfor dem.

Forklaringen af en slig Sondrings Fremkomst ligger igjen i, at de undersaatlige Pligter indenfor den

danske Stat i det væsentlige alene afgang af Bopælen i Landet. Alle de i Landet bosatte Personer vare Undersaatter; dem paahvilede de undersaatlige Pligter uden Hensyn til, om de vare indfødte eller fremmede, endog Værnepligten. De Personer, der vare bosatte i Udlandet, vare i Almindelighed ikke de undersaatlige Pligter underkastede, selv om de vare Indfødte; endog Troskabs og Lydighedspligten gjaldt ikke for dem, som dokumenteret i min Bog S. 29. Det undersaatlige Forhold var forsaavidt givet med Bopælen i Landet og bortfaldt med den, altsaa med Udvandring. Naar en Person udvandrede, var han forsaavidt i Almindelighed løst fra det undersaatlige Forhold, og naar en saadan Udvandrer da formelt ved kongelig Resolution løstes fra det undersaatlige Forhold, var dette egentlig kun en udtrykkelig Udtalelse om, hvad der var en Følge af selve Udvandringen, hvilken Følge paa den anden Side ogsaa var betinget af selve Udvandringens Iværksættelse; thi forblev Vedkommende trods Løsningen fra det undersaatlige Forhold i Landet, var han vedblivende i Kraft af selve Bopælen Undersaat; og vendte han efter Løsningen fra Undersaatsforholdet tilbage, indtraadte han trods Løsningen ved selve Bosættelsen igjen i samme og underkastedes ved selve Bosættelsen igjen alle undersaatlige Pligter, deriblandt ogsaa Værnepligten, hvorfor de, der løstes fra det undersaatlige Forhold, som Ind. M. Skr. 23. Maj 1854 viser, ogsaa fra først af vedblev at være opførte i Lægdsrullen indtil deres værnepligtige Alders Udløb for den Mulighed, at de forinden maatte vende tilbage, i hvilket Tilfælde deres Værnepligt gjenindtraadte.

Først ved Værnepligtsloven for Kongeriget 6. Marts 1869 § 50 lovfæstedes den Ændring, at de skulde slettes af Rullen og først gjenindføres, hvis de endnu i værnepligtig Alder vendte tilbage og bosatte sig i Landet.

Virkelig Betydning kunde den formelle Løsning fra det undersaatlige Forhold herefter kun have derved, at den fritog Vedkommende for det Undersaatsforhold og de dertil knyttede Virkninger, som endnu maatte være tilbage efter Ophøret af det paa Bopælen grundede nemlig for det vedblivende til hans Egenkab som Indfødt knyttede nationale Undersaatsforhold. Men dette affødte som en særlig Virkning kun en Ret for den Udvandrede til vedblivende at kræve den danske Stats Beskyttelse for de danske Undersaatter tilkommende traktatmæssige og andre internationale Rettigheder i Udlandet. Om særlige Pligter, der endnu paahvilede de nationale Undersaatter som saadanne efter Udvandringen, var der regelmæssig ikke Tale. Selvfølgelig maatte derhos Løsningen fra det undersaatlige Forhold ogsaa medføre, at de Rettigheder og Pligter, som den danske Lovgivning fremtidig maatte tillægge eller paalægge danske Undersaatter i Udlandet, ikke ramte dem, der vare løste fra det undersaatlige Forhold. Men denne Virkning var som en blot Mulighed uden praktisk Interesse. Løsningen fra selve Undersaatsforholdet ved kongelig Resolution havde herefter i og for sig ingen selvstændig Betydning, forsaavidt angaar de undersaatlige Pligter i Almindelighed, og den kongelige Resolution havde forsaavidt kun Betydning for dem, der virkelig

vare udvandrede, som Legitimation for, at ved selve Udvandringen de undersaatlige Pligter i Almindelighed vare bortfaldne.

Anderledes kunde Forholdet kun stille sig i Henseende til Værnepligten, forsaavidt som den paagældende Udvandrer forinden Udvandringen var bleven indført i en dansk Lægdsrulle. Denne Pligt gjordes nu ganske vist ikke gældende mod de lovlig udvandrede Værnepligtige, forsaavidt som de ikke tilpligtedes til at rejse hjem og aftjene deres Værnepligt; den var derfor uden virkelig Betydning for Staten, og denne kunde derfor ogsaa uden Skade fritage Udvandreren for den; thi vendte han tilbage, gjenindtraadte den ligefuldt i Følge Værnepligtslovene. Da Værnepligten nu hørte til de enkelte Landdeles særlige Anliggender og var ordnet ved særlige Love for hver af dem, saa tilkom det selvfølgelig ogsaa de enkelte Landsdeles særlige Regjeringer at træffe Bestemmelser om den paagældende Værnepligts eventuelle Eftergivelse. Nu skete det jævnlig, at danske Indfødte udvandrede og søgte at erhverve Borgerskab eller Ansættelse i en fremmed, særlig en tysk, Stat, saasom Hamborg. Men her krævedes det da, idetmindste siden Midten af forrige Aarhundrede, regelmæssig af dem som Betingelse for at naa dette Formaal, at de mødte med Bevis for at være fri for Værnepligt og overhovedet for at være løste fra deres undersaatlige Forhold til den danske Stat. Den danske Regjering søgte da først, som Ind. M. Skr. 20. Oktbr. 1849 viser, at hjælpe paa dem ved at meddele dem en Erklæring, lydende paa, at den Paagældendes undersaatlige Forhold til Dan-

mark ikke var til Hinder for, at han nedsatte sig og erhvervede Borgerret i den fremmede Stat; men da en saadan Erklæring ikke blev taget for gode Varer, gik man videre og tog, som Just. M. Skr. 13. Sept. 1851 m. fl. viser, ikke i Betænkning at løse de paa-gældende Udvandrere fra deres undersaatlige Forhold til Danmark og i Særdeleshed fra Værnepligten. Dette kunde den paagjældende Regering ogsaa uden al Betænkning gjøre; thi Løsningen fra det undersaatlige Forhold medførte vel som ovenfor S. 45 bemærket en Fritagelse for Staten for vedblivende at værne om den udvandrede Persons Ret som dansk Undersaat; men det Værn var der ingen Grund til længere at yde ham, naar han selv vilde give Afkald derpaa, og naar paa den anden Side hans undersaatlige Forpligtelsesforhold i Almindelighed var ophørt, saaledes som sket ved selve Udvandringen. Den kongelige Resolution indeholdt forsaavidt, som bemærket, kun den formelle Legimation, som krævedes af Udvandreren, for det undersaatlige Forholds Ophør ved selve Udvandringen. Reel Betydning havde kun Fritagelsen for Værnepligten, forsaavidt som den Paagældende forinden Udvandringen var bleven indført (eller dog burde være indført) i en dansk Lægdsrulle. Men til en saadan Fritagelse maatte selvfølgelig Kongen være beføjet, i Hertugdømmerne i Kraft af sin suveræne Myndighed, og i Kongeriget i Henhold til den ham ved Grundlov 5. Juni 1849 § 27 hjemlede Bevillingsmyndighed. Fritagelsen blev da, som bemærket, da her var Tale om et for de enkelte Landsdele særligt Anliggende at meddele under Medvirkning af vedkommende Minister

for de særlige Landsdeles Anliggender. Hvor praktisk Adgangen til en saadan Løsning var i Særdeleshed for Undersaatter i Hertugdømmerne, der jævnlig udvandrede til tyske Stater, saasom navnlig Hamborg, og der søgte Ansættelse eller Erhverv, viser et Eftersyn af det holstenske Ministeriums Registrant for Aar 1854, i hvilket der fandt henved 300 Løsninger fra Undersaatsforholdet Sted. Ved Drøftelse af Udkastet til den slesvigske Forfatning foreslog den slesvigske Stænderforsamling derfor ogsaa, at Overøvrighederne skulde kunne resolve i Sager angaaende Løsning fra det undersaatlige Forhold. Men i Modsætning hertil fastholdt netop Ministeren i sin Indstilling til Kongen Udkastets Bestemmelse, hvorefter Løsning fra det ved Fødsel eller Naturalisation begrundede undersaatlige Forhold kun kunde ske i Henhold til den Paagjældendes Andragende ved kongelig Resolution. Paa den Maade finder en slig Bestemmelses Optagelse i begge Hertugdømmers Forfatninger sin naturlige Forklaring. I Kongeriget, hvor Løsningen ikke spillede en tilsvarende Rolle, fandt man derimod ingen Anledning til paa tilsvarende Vis udtrykkelig at slaa den ganske tilsvarende sædvansmæssige Ordning fast.

Løsningen vedrørte da baade i Følge sin Ordlyd og i Følge sit Øjemed kun Undersaatsforholdet og de dertil knyttede Retsvirkninger, forsaavidt de endnu kunde vise sig efter Udvandringen, navnlig Værnepligten, hvis Vedvaren eventuelt kunde fremkalde Konflikter med den fremmede Stat, naar denne krævede den af sin nye Undersaat, som endnu stod indført i en dansk Lægdsrulle. Resolutionen vedrørte derimod

hverken efter sit Ord eller efter sit Øjemed Indfødsretten, der baade i Henseende til sin Erhvervelse og Henseende til sine Virkninger var absolut forskjellig fra Undersaatsforholdet og derfor ogsaa fuldstændig uafhængig af, om Undersaatsforholdet vedblev eller ikke. Naar saaledes en ikke i Lægrrullen indført Person var udvandret, vare hans undersaatlige Pligter fuldstændig ophørte, men Indfødsretten bestod ligefuldt. Og Indfødsretten *kunde* ikke en Gang betages den Indfødte ved kongelig Resolution, udfærdiget i Kongens Egenskab som Indehaver af Regjeringsmagten over de enkelte Landsdeles særlige Anliggender; thi Indfødsretten hørte til Monarkiets fælles Anliggender, idet Indfødsretten 15., Jan. 1776 var en for hele Monarkiet udstedt Forordning. Da denne derhos kun taler om dens Erhvervelse, ikke om dens Ophør, var den ufortabelig og kunde derfor, som erhvervet i Henhold til en Lov, ikke hæves ved en kongelig Resolution, allermindst, som erhvervet ved en for hele Monarkiet gjældende Lov, ophæves ved en fra Styrelsen af en enkelt Landsdels særlige Anliggender udgaaet Resolution. Derimod kunde denne den enkelte Landsdels Styrelse meget vel erklære Undersaatsforholdet for ophævet, da denne Erklæring, som bemærket, væsentlig kun havde Betydning som en formel Legitimation for Undersaatsforholdets almindelige Ophævelse ved selve Udvandringens Iværksættelse, men ved Siden deraf dog ogsaa reelt kunde eftergive Værnepligten, da denne var et under de enkelte Landsdeles særlige Styrelse hørende Anliggende.

Forsaavidt man herimod maatte paaberaabe sig, at den Indfødte dog maatte kunne opgive sin Indfødsret, er denne Grund i hvert Fald ogsaa uden Betydning i Henseende til det foreliggende Spørgsmaals Besvarelse, da Andragendet fra vedkommende Indfødtes Side om Løsning fra det undersaatlige Forhold aldeles ikke indeholdt nogensomhelst Erklæring om, at han vilde opgive sin Indfødsret, hvilken han tværtimod have al mulig Grund til at holde fast paa samtidig med, at han friedes fra de undersaatlige Pligter.

Samtlige statsretlige Forfattere, der have udtalt sig om Spørgsmaalet, have derfor ogsaa været enige om, at Indfødsretten ikke bortfaldt ved en Løsning fra det undersaatlige Forhold. Min Formand som Professor i Statsret ved Københavns Universitet, C. G. Holck, har kun i sin Statsforfatningsret II S. 305 – 306 yttret en vis Tvivl i saa Henseende; idet han henviser til en dansk Højesterets Dom 28. Jan. 1868, i hvilken det udtales, at den Indfødte, der er løst fra det undersaatlige Forhold, i Henseende til Udskrivningen maa betragtes som en Udlænding. Jeg har allerede omtalt denne Dom i min Bog S. 31; men af Hensyn til den Maade, hvorpaa denne Retssag benyttes i den preussiske Overforvaltningsrets Kjendelse, som nedenfor skal omtales, skal jeg her gaa lidt nærmere ind paa den.

Spørgsmaalet om Virkningen af en indfødt Persons Løsning fra det undersaatlige Forhold paa Værnepligten, kom først til at foreligge Sessionen i Randers i Henseende til en fra det undersaatlige Forhold løst Indfødt, idet Sessionerne ere kompetente til i første

Instans at afsige Kjendelser i Værnepligtsager, om vedkommende Person er værnepligtig eller ikke. Sessionens Kjendelse lod da paa, at der forelaa et ulovbestemt Tilfælde, idet den paagjældende Værnepligtige vel ikke ligefrem kunde henføres under Værnepligtsloven § 32. 2. der bestemmer, at Udlændinge, som erhverve fast Hjem her i Riget og blive Værnepligt underkastede, forsaavidt de da ere over 24, men under 30 Aar, blive at ansætte ved Forstærkningen „eftersom han ikke har været Udlænding i egentlig Forstand; men da han var *aldeles* løst fra sit undersaatlige Forhold til Danmark og derefter i næsten 11 Aar tjente i den østerrikske Armé og altsaa var østerrigsk Undersaat, synes en analogisk Anvendelse af bemeldte Bestemmelse at være vel begrundet, da det i alt Fald maa anses tvivlsomt, om Indfødsretten blot suspenderes, naar det undersaatlige Forhold til Danmark, som her, aldeles ophæves, eller om den ikke snarere maa anses oplævet, indtil den atter, enten ved Lov eller ved kongelig Resolution, meddeles den Paagjældende.“

Det Resultat, hvori denne Kjendelse udmundede, at den, der var løst fra sit undersaatlige Forhold, i Henseende til Værnepligten maatte anses lig med en Udlænding, var en ligefrem Følge af, at Løsningen fra det paa Egenskaben som indfødt beroende Undersaatsforhold i Henseende til alle undersaatlige Pligter, ogsaa Værnepligten, maatte stille ham lige med en ikke indfødt Undersaat eller Udlænding. Men til dette Resultat kan man naa uden, som Sessionskjendelsen gjør, at indblande Spørgsmaalet om selve Indfødsrettens Vedvaren eller Ophor i Afgjørelsen; thi her var kun

Spørgsmaal om en undersaatlig Pligt, Værnepligten, der paahvilede baade indfødte og ikke indfødte Undersaatter, men dog paa noget forskjellig Maade. De ikke indfødte Undersaatter paahvilede den kun, forsaavidt de havde faaet fast Bopæl i Riget, de Indfødte derimod, forsaavidt de blot havde Ophold indenfor samme; men naar den Indfødte nu aldeles løstes fra sit undersaatlige Forhold til den danske Stat, maatte selvfølgelig ogsaa den ham som indfødt Undersaat paahvilende Værnepligt være ophævet og han i Hensøende dertil betragtes som en ikke indfødt Undersaat, saaledes at hans Værnepligt kun indtraadte under samme Betingelse som for andre ikke indfødte Undersaatter, nemlig naar de erhvervede fast Bopæl i Riget. Forsaavidt angik fremmede Undersaatter, var dernæst i Værnepligtsloven taget det Forbehold, at de, selv efter Bosættelsen i Landet, kun bleve værnepligtige, forsaavidt ikke Traktater med fremmede Stater eller undersaatligt Forhold til saadanne var til Hinder derfor. Forsaavidt vedkommende Indfødte efter Løsningen fra Undersaatsforholdet til Danmark var bleven en fremmed Stats Undersaat, maatte da dette Forbehold selvfølgelig ogsaa komme vedkommende Indfødte tilgode, om hvilket Forbehold der dog ikke blev Spørgsmaal i den foreliggende Sag.

Men horned var da ogsaa hele Rækkevidden med Hensyn til Værnepligten af Løsningen fra dansk Undersaatsforhold for indfødte Undersaatters Vedkommende givet, uden at der derfor kunde blive Spørgsmaal om selve Indfødsrettens og de til samme knyttede af Undersaatsforholdet uafhængige Retsvirkningers Ophævelse.

Absolut urigtigt er det derhos ogsaa, naar Sessionskjendelsen forudsætter, at Indfødsretten, naar den var tabt, skulde kunde gjenerhverves ved en kongelig Resolution; thi var Vedkommende først bleven Udlænding, kunde Indfødsret forfatningsmæssig kun gjenerhverves ved Lov. Der var derfor god Grund for Højesteret til at tage Afstand fra denne Kjendelses helt igjennem urigtige Præmisses, hvilket Retten ogsaa gjorde, idet den vel fastholdt samme Konklusion, men *gav en helt ny Begrundelse*, som aldeles korrekt indskrænker sig til at udtale: „da Indstævnte i sin Tid ifølge allerhøjeste Resolution er bleven aldeles løst af sit undersaatlige Forhold til Danmark og udslettet af Lægdsrullen, maatte hans *Værnepligt* og deraf følgende *Forpligtelse til at give Møde paa Sessionen* ophøre. *I Forhold til Udskrivningsræsenet* maatte Indstævnte saaledes betragtes som *Udlænding*.“

Jeg fremhæver denne Sondring mellem Sessionskjendelsens og Højesteretsdommens Præmisses af Hensyn til den nedenfor følgende Gjengivelse af Forholdet mellem begge i den tyske Overforvaltningsrets Dom af 4. Novbr. 1885.

Forsaavidt C. G. Holck som en anden Tvivlsgrund har fremhævet det danske Justitsministeriums Skrivelse 13. Septbr. 1851, som jeg alt har imødegaaet i min Bog S. 31 flg., da træffer det sig saa heldigt, at jeg her yderligere mod den deri udtalte Antagelse, at Indfødsretten skulde bortfalde ved en Løsning fra det undersaatlige Forhold, kan paaberaabe mig selve Skrivelsens Forfatter, den daværende Justitsminister A. W. Scheel, tidligere Professor i Retsvidenskab ved

Kjøbenhavns Universitet og senere Generalauditor, idet han i sit Værk: Den danske Personrets 1. Udgave 1859 S. 239; 2. Udgave 1876 S. 243 med særligt Hensyn til C. G. Holcks Fremstilling, for dansk Statsrets Vedkommende, udtaler: „Den personlige Egenskab at være Indfødt i et Land kan, saalænge Personen lever, aldrig ophøre, og derfor kan Indfødsretten som en i bemeldte personlige Egenskab liggende Betingelse for visse Rettigheder heller aldrig fortabes. Det kunde vel synes, at Indfødsret maatte fortabes, naar den Paa-gjældende ophørte at være dansk Undersaat, altsaa naar han udvandrede eller navnlig tillige var bleven løst fra det undersaatlige Forhold til Danmark; *men vel at antage dette, vilde man forveksle Indfølsret med det undersaatlige Forhold.*“

I fuld Overensstemmelse med denne Udvikling udtaler A. W. Scheel ogsaa i sit anførte Værk, 2. Udgave S. 241, at Bevaringen af Indfødsretten i Følge Fredstraktatens Art. XIX. ikke er betinget af et vedvarende Undersaatsforhold til den vedkommende Stat.

Endvidere hedder det i C. Goos og H. Hansens Fremstilling af den danske Statsret i H. Marquardsens „Handbuch des öffentlichen Rechts der Gegenwart“ IV. 2, 3 S. 9:

„Denne Ret (Indfødsretten) gaar ikke tabt ved Udvandring og er overhovedet ufortabelig. Man kan ikke sige sig løs fra den og man maa ligeledes, omend Forvaltningsmyndighederne flere Gange have udtalt sig i modsat Retning antage, at den ikke bort-

falder derved, at den Indfødte ved en kongelig Resolution løses fra sit Undersaatsforhold til den danske Stat.¹⁾

Endvidere har jeg i min Bog S. 34—35 dokumenteret, at det danske Indenrigsministerium gjentagne Gange har talt og handlet i Overensstemmelse med den her fremsatte Anskuelse; og paa samme Maade har det danske Udenrigsministerium udtalt sig, som det fremgaar af det Svar paa en officiel Forespørgsel fra det preussiske Gesandtskab, hvilken Forespørgsel i dansk Oversættelse lyder saaledes:

P r o m e m o r i a :

Ved Overforvaltningsretten i Berlin verserer som Forvaltningsrets Sag et Anliggende vedkommende en forhenværende Holstener (Angehöriger des Herzogthumes Holstein) der af Landets Politimyndigheder som Udlænding er bleven udvist af de preussiske Stater og har klaget over denne Forholdsregel, idet han paa-
staar at maatte betragtes som Preusser.

Vedkommende Person er født i Aar 1837 i Kiel, Søn af en derværende Borger, som var en indvandret Udlænding, og i Aaret 1854 blev han ved Hs. Maje-
stæt Kongen af Danmarks Resolution udtrykkelig løst fra dansk Undersaatsforhold og Værnepligt for at indtræde i preussisk Militærtjeneste.

I samme Aar er han bleven optaget i preussisk Undersaatsforhold, men igjen i Aaret 1857 bleven løst fra samme, afskediget fra den preussiske Armé og vendt tilbage til Kiel. Fra Vedkommendes Side er

¹⁾ I denne Fremstilling bør kun i Stedet for „flere Gange“ læses „en enkelt Gang“.

det nu bleven gjort gjældende, at han ifølge den da gjældende Ret ved Gjenindvandring i Holsten er gjenindtraadt i Indfødsrettens Nydelse. Retten har raadspurgt saavel det Slesvig-Holstenske Overpræsidiiums Akter som ogsaa Holck's Værk om den danske Statsforfatningsret, men ikke formaaet paa en fuldtud tilfredsstillende Maade at faa Rede paa, om denne den tidligere Retstilstand i Landet vedrørende Angivelse er rigtig.

Medens Holck i Almindelighed antager, at den danske Indfødsret ikke gaar tabt ved Udvandring, men kun hviler og igjen kaldes til Live uden at der udkræves en Naturalisation, naar den Vedkommende vender tilbage til Danmark, bemærker han, at der hersker Tvivl i det ene Tilfælde, som netop her er af Interesse, at den Vedkommende er bleven løst fra det undersaatlige Forhold. For den Anskuelse, at Indfødsretten i dette Tilfælde er endelig fortabt, henviser han til en Skrivelse — formodentlig et Ministerialreskript af 13. Sept. 1851 — og en Dom i Højesterets-tidende 1867 S. 560 saavel som til de ligelydende §§ 6 i Forordningerne angaaende Hertugdømmet Slesvigs Forfatning af 15. Febr. 1884 og Hertugdømmet Holstens Forfatning af 11. Juni 1854, hvori det hedder: Det paa Fødsel eller Naturalisation grundede Undersaatsforhold i vort Hertugdømme Slesvig (Holsten) kan kun ophæves efter Vedkommendes Andragende ved kongelig Resolution.

Der udvikles derefter rigtignok yderligere, at den foranførte Opfattelse ikke turde være rigtig, forsaavidt angaar Kongeriget Danmark; derimod stiller det sig

som tvivlsomt, om den ikke — hvorpaa det her kommer an — stemmer med den Retstilstand, som da bestod i Holsten.

For Besvarelsen af det nævnte Retsspørgsmaal turde det være af væsentlig Betydning, hvilken Retsvirkning der er bleven tillagt hine allerhøjeste Resolutioner i den danske Forvaltnings Praxis. Da Midtpunktet (die Centralstelle) ogsaa for Hertugdømmerne Slesvigs og Holstens Forvaltning har befundet sig i Kjøbenhavn, turde den kongelig danske Regjering endnu være i Stand til at give Meddelelse om den vedkommende Forvaltningspraxis. Det Spørgsmaal, paa hvis Besvarelse der lægges Vægt, er af Retten formuleret saaledes:

„Blev ifølge den indtil Wiener Freden af 30. Oktober 1864 gældende Statsret den i Udvandrings Ojemed skete Løsning fra Undersaatsforholdet og Værnepligten meddelt med den retlige Virkning, at de Udvandrede, naar de igjen vendte tilbage henholdsvis til Kongeriget eller til Hertugdømmerne Slesvig og Holsten, betragtedes som Udlændinge, om end skjønt de vare fødte henholdsvis i Kongeriget eller i Hertugdømmerne Slesvig og Holsten, saaledes at Centralregjeringen, ansaa sig for beføjet til, efter at de vare vendte tilbage, at udvise dem som Udlændinge af Landet; og gjaldt dette maaske i Særdeleshed med Hensyn til Hertugdømmet Holsten?“

Det danske Udenrigsministerium sendte dette Pro memoria til Indenrigsministeriet, hvis Svar af 11. Juni 1885 lyder saaledes:

„I behagelig Skrivelse af 11te f. M. har Udenrigsministeriet begjæret Indenrigsministeriets Ytringer med Hensyn til, at det herværende tyske Gesandtskab har fremsat Ønsket om til Brug for Overforvaltningsretten i Berlin at erholde det Spørgsmaal besvaret: Om en Løsning ved kongelig Resolution fra det danske Undersaats- og Militærforhold ifølge den inden Fredstraktaten i Wien 30. Oktober 1864 gjældende danske Statsret blev udfærdiget med den retslige Virkning, at den Udvandrede, naar han igjen indvandrede til Kongeriget Danmark eller til Hertugdømmerne, betragtedes som Udlænding, skjønt han var født i Danmark eller i Slesvig eller Holsten, saa at den danske Regjering ansaa sig for berettiget til at udvise ham af Landet som Udlænding, og om dette navnlig gjælder i Henseende til Holsten.

Foranlediget heraf skulde man til behagelig Underretning tjenstlig melde, at, da den ved Fødslen erhvervede personlige Egenskab af dansk Indfødt efter den danske Lovgivning i og for sig er ufortabelig, kunde den ved allerhøjeste Resolution stedfundne Løsning af det danske Undersaatsforhold ikke medføre, at hans Indfødsret endelig ophævedes; men Hensigten dermed var nærmest kun dels at lette den Paagjældende Adgangen til Optagelse i en fremmed Stat, idet det havde vist sig, at en simpel Erklæring herfra om, at der ikke fra dansk Side var noget til Hinder for, at danskfødte Personer opnaaede fremmed Statsborgerret, ikke anses for tilstrækkelig af enkelte fremmede Stater, dels at udøve Kontrol med, at danske Undersaatter ikke unddrog sig den dem paahvilende Værnepligt.

Det maatte derfor — skjønt det ikke er Ministeriet bekendt, at der for disse saa sjældent forekommende Tilfælde kan paavises nogen Praxis — ifølge den paa det ommeldte Tidspunkt gjældende Ret antages, at naar en dansk Indfødt, der paa den anførte Maade var løst fra sit undersaatlige Forhold, paany tog fast Ophold i Riget, indtraadte han atter i den fulde Udøvelse af de til Indfødsretten knyttede Rettigheder, saaledes at han blandt andet ikke kunde udvises af dansk Territorium. Den samme Regel maatte formentlig ogsaa gjælde for Hertugdømmerne Slesvig og Holsten, idet det ikke har været Meningen med de af det tyske Gesandtskab citerede Bestemmelser i § 6 af Forordningen angaaende Hertugdømmet Slesvigs Forfatning af 15. Juli 1854 og af den tilsvarende Bestemmelse for Hertugdømmet Holstens Vedkommende af 11. Juni s. A. at give særlige, fra Bestemmelserne for den øvrige Del af Riget afvigende Regler; men ikkun at fastslaa, hvad der da alt var Praxis, at Spørgsmaalet om Løsning fra Undersaatsforholdet altid skulde forelægges Hs. Majestæt Kongen og ikke kunde afgjøres af den lokale Overøvrighed saaledes, som Provindsialstænderne for Hertugdømmet Slesvig i sammes Betænkning om Udkastet til Forordning af 15. Februar 1884 havde foreslaaet; jfr. den vedlagte Extrak-Udskrift af den allerunderdanigste Forestilling angaaende Stadfæstelse af bemeldte Forordning.“

Denne Extrak-Udskrift lyder saaledes:

„Provindsialstænderforsamlingen mener, at det ikke kunde være hensigtsmæssigt med det store Antal Individer, som have til Hensigt at udvandre, hver Gang

af Deres Majestæt at impetrere en allerhøjeste Resolution, hvorimod en Autorisation fra Distriktsøvrigheden vilde være at foretrække og foreslaar i Overensstemmelse hermed en forandret Redaktion af denne Paragraf.

Ministeriet kan imidlertid ikke finde sig foranlediget til allerunderdanigst at anbefale dette, der gaar ud fra, at Udvandring skulde tage i den Grad Overhaand, at det derved kunde blive ønskeligt at kunne afgjøre Ansøgninger om Ophævelse af det undersaatlige Forhold uden allerhøjeste Resotution. Ministeriet maa meget mere holde for, at det navnlig med Hensyn til Opfyldelsen af Værnepligten er særdeles vigtigt at fastholde, at ingen Undersaat kan træde ud af dette Forhold, med mindre Deres Majestæt ved en særlig Naadesakt maatte frigjøre ham derfor.“

Naar det i den foranstaaende Skrivelse tales om „disse sjældent forekommende Tilfælde“, da har dette sin Rigtighed for Kongerigets Vedkommende, hvor Løsning fra det undersaatlige Forhold forholdsvis sjældnere fandt Sted; men naar der yderligere tilføjes, at der med Hensyn til disse sjældent forekommende Tilfælde ikke kan paavises nogen Praxis, da har jeg dog i min Bog S. 34—35 paavist en Flerhed af Tilfælde fra 1867, 1870 og 1880, i hvilke Indenrigsministeriets Fremgangsmaade har været i Overensstemmelse med den i Skrivelsen udtalte Anskuelse, at Indfødsretten ikke gik tabt ved en Løsning fra det undersaatlige Forhold.

I Overensstemmelse med den foranstaaende Skrivelse fra Indenrigsministeriet sendte saa det danske

Udenrigsministerium den 29. Juni 1885 et Svar paa Fransk til det tyske Gesandtskab, hvilket i dansk Oversættelse lyder saaledes:

„I en til Udenrigsministeriet overgivet Memoire har det kejserlig tyske Gesandtskab udtalt Ønsket om at erholde et officielt Svar paa følgende Spørgsmaal:

„Har en Løsning fra Undersaatsforholdet og Værnepligten ifølge den før Fredstraktaten 30. Oktober 1864 gjældende offentlige danske Ret den Virkning, at Udvandrerens, hvis han paany bosætter sig i Kongeriget Danmark eller i Hertugdømmerne Slesvig og Holsten, skjønt født i Danmark eller i Hertugdømmerne, dog blev betragtet som Udlænding, saaledes at den danske Regjering ansaa sig for beføjet til at udvise ham af Landet? og var dette i Særdeleshed Tilfælde i Holsten?“

Paa det saaledes stillede Spørgsmaal har jeg den Ære at give følgende Svar, bygget paa en Meddelelse, jeg har modtaget fra min Kollega Indenrigsministeren:

Ifølge dansk Ret tabes aldrig den personlige Egenkab som Indfødt, erhvervet ved Fødsel. En Persons Løsning ved kongelig Resolution fra Undersaatsforholdet til Danmark kan derfor ikke have den Virkning, at Indfødsretten er endelig fortabt; den havde i Særdeleshed til Maal at lette den omspurgtes Naturalisation i en fremmed Stat; da Erfaringen har vist, at en simpel Erklæring gaaende ud paa, at der ifølge vore Love ikke er nogen Hindring for, at en dansk Indfødt erhverver Borgerret i Udlandet, anses for utilstrækkeligt af nogle fremmede Stater. Samtidig havde den omspurgte Løsning til Hensigt at fore Kontrol med

den de danske Undersaatter paahvilende Værnepligts Opfyldelse.

De Tilfælde, hvorom Talen er, ere forekomne altfor sjældent til, at man kan tale om en fastslaet Praxis med Hensyn til dem. Men ikke destomindre maatte ifølge den paa det omspurgte Tidspunkt gjældende Lovgivning en Person, som efter at være lost fra det undersaatlige Forhold til Danmark, igjen nedsatte sig i Landet, betragtes som gjenindtraadt i den fulde Nydelse af de til Indfødsretten knyttede Rettigheder, deriblandt Retten til ikke at kunne udvises fra dansk Territorium; og den samme Regel maatte finde Anvendelse i Hertugdømmerne Slesvig og Holsten.

Det kejserlig tyske Gesandtskab har omtalt Bestemmelsen i § 6 i Forordningen angaaende Hertugdømmet Slesvigs Forfatning af 15. Februar 1854 og i den tilsvarende Forordning for Holsten af 11. Juni s. A.; disse Bestemmelser havde imidlertid ikke til Formaal at give særlige Regler forskjellige fra dem, der gjaldt i det øvrige Monarki, men kun at fastslaa det, som allerede var indført ved Sædvane, nemlig at de Sager, i hvilke der var Tale om en Løsning af det undersaatlige Forhold, altid skulde forelægges Kongen og ikke kunde afgjøres af Overøvrigheden, saaledes som foreslaet af Hertugdømmet Slesvigs Provindsialstænder i deres Betænkning om Udkastet til Forordningen 15. Februar 1854, se herom vedlagte Extraktudskrift af Indstillingen om bemeldte Forordnings Stadfæstelse.“

I denne Sammenhæng skal jeg endnu fremhæve, at, som det vil ses af den efterfølgende preussiske

Overforvaltningsretsdom 4. November 1885, Overpræsidenten i Slesvig-Holsten i Aaret 1867 har udtalt sig ganske i Overensstemmelse med foranstaaende Opfattelse angaaende Virkningen af en Løsning fra det undersaatlige Forhold til den danske Stat i Tiden for Hertugdømmernes Løsrivelse fra Danmark.

Ikke destomindre kom Overforvaltningsretten i Berlin til et stik modsat Resultat i en Dom af 4. November 1885, hvilken her gjengives i dansk Oversættelse, forsaavidt som den findes aftrykt i et Værk, betitlet: „Die in den europäischen Staaten geltenden Gesetze über den Erwerb und Verlust der Staatsangehörigkeit unter Ausschluss des deutschen Reichsgesetzes vom 1. Juni 1870. Im Auftrage der Polizeibehörde der Freien und Hansastadt Hamburg herausgegeben und erläutert. Berlin 1898.“

I dette Værk læses S. 31 følgende:

Den kongelige Preussiske Overforvaltningsrets Dom af 4. November 1885 i Journalist Oskar Schlossbauers Forvaltningsretssag.

Deri hedder det:

I det danske Monarki, Hertugdømmerne Slesvig og Holsten derunder indbefattet, gjaldt som bekjendt ejendommelige Grundsætninger angaaende Indfødsretten ifølge en Forordning af 15./29. Juni 1776, som, for i Fremtiden at hindre Fremmedes Ansættelse i Stats-tjenesten, gjør Adgangen til Statsemployer afhængig af Fødsel i Landet, hvad enten saa Forældrene vare i Besiddelse af Indfødsret eller ikke. Paa Grundlag af denne Forordning har der dannet sig en dansk og en dermed fuldstændig overensstemmende Slesvig-Holstensk

Ret for Undersaatsforholdet, saaledes som N. Falck, en anerkjendt Avtoritet, fremsætter det i sin Handbuch des Schleswig-Holsteinischen Privatrecht IV (1840) §§ 25, 26 med en Sondring mellem de i Landet hjemmehørende Personers Ret (Recht der Einheimischen) i Almindelighed og Indigenatet i Særdeleshed.

I Modsætning til Fremmede blev under Begrebet de i Landet hjemmehørende Personer (Einheimische) eller Indbyggere af Landet indbefattet alle de, som havde deres Hjemstavn i Hertugdømmerne eller stode i et personligt Undersaatsforhold til Statsherskeren. Dette Forhold yder dem en meget fuldstændig Nydelse af de borgerlige Rettigheder, Statens Beskyttelse i Udlandet, Bortfalden af Landsforvisningsstraffen, Bosættelsesret i Sognene, Adgang til Erhvervelse af Borgerret i Kjøbstæder og Handelspladser m. m.

Ved Indigenatet i snævrere Forstand derimod forstaas de højere politiske Rettigheder, som paa Grund af Forordningen 15. Januar 1776 ere forbeholdte Landets indfødte Børn, i Særdeleshed Adgang til alle Embeder i Civil- og Militærtjenesten. Da Indfødsretsforordningen og de den senere udfyldende Love alene have knyttet disse Rettigheder til Fødsel i Indlandet, har den usuelle Fortolkning antaget, at den en Gang erhvervede Indfødsret ikke gaar tabt ved Udvandring og Nedsættelse i Udlandet, men ved Tilbagevenden til Fødelandet igjen kan gjøres gjældende. (Falck .p a. St. IV. S. 143.) Saavel den fra mange Sider bevidnede Praxis fra Myndighedernes Side som de videnskabelige Fremstillinger af den danske og slesvig-holstenske Ret bekræfter i fuldstændig Overensstemmelse med Falck's

ovennævnte Fremstilling, at hint ejendommelige, paa Fødsel i Indlandet beroende Indigenat blev anset for en ufortabelig Ret, som kun hviler under Opholdet i Udlandet; men ved Gjenbosættelsen i Danmark eller i Slesvig-Holsten gjenopvaagner af sig selv; jfr. Lüders Practische Erörterung der in Schleswig-Holstein geltenden Normen über das Heimathswesen Schleswig 1847 § 54; von Martitz in Hirths Annalen des deutschen Reichs 1873 S. 1143; Scheel Person- og Familieret I § 33 ff.; Holck Dansk Statsforfatningsret II S. 296 ff.

Disse Grundsætninger vilde nu i og for sig retfærdiggjøre Klagerens Krav paa at behandles som Indfødt, da det maa anses som en given Kjendsgjerning, at han er født i Kiel den 2. April 1837 af der bosatte Forældre og efter hans Løsning fra det preussiske Undersaatsforhold i Aaret 1857 er vendt tilbage til Hertugdømmerne, der i flere Aar (1863, 1866, 1869) paany har bosat sig og ogsaa erhvervet fast Ejendom.

Et andet Spørgsmaal for den retslige Bedømmelse af Forholdene kommer nu imidlertid i Betragtning som Følge af de i nyere Tid gængse blevne Løsninger fra det undersaatlige Forhold, da det ligeledes er en Kjendsgjerning, at Klageren ved kongelig Resolution er bleven løst fra dansk Undersaatsforhold og Værnepligt.

Den blandt det forhenværende holstenske Ministeriums før omtalte Akter beroende Forestilling udviser, at Schlossbauer har faaet Tilsagn om at blive optaget i den 2den preussiske Jægerbataillon, saasnt han har godtgjort, at han er bleven løst fra sit hidtilværende undersaatlige Forhold og indstiller derfor, at han aller-naadigst maa blive løst fra Undersaatsforholdet og

Værnepligten, hvorefter, som omtalt, den kongelige Resolution af 1. Februar 1854 udfærdigedes. Anledningen til en saadan udtrykkelig Løsning fra det undersaatlige Forhold, som den i Løbet af indeværende (forrige) Aarhundrede er kommen i mangfoldig Brug, laa i de talrige Retskollisioner og Misligheder, som erfaringsmæssig udsprang af Undersaatternes samtidige Enhøren til en Flerhed af Stater, og som blev altid føleligere ved de stadig voxende Overvandringer.

Troskabs- og Lydighedspligten kan ikke deles mellem flere Stater, et samtidigt Indigenat i flere uafhængige Stater er en Uregelmæssighed, som er i Modstrid med det udviklede moderne Statsbegreb.

Mange Stater have gjort dette Resultat til en Bestanddel af deres positive Statsret, Herm. Schultze: *Deutsches Staatsrecht* (1881) S. 345; von Martitz i *Hirths Annalen* (1875) S. 806; L. v. Bar: *Das interne Privat- und Strafrecht* (1862) § 27.

I denne Strenghed er Grundsætningen nu rigtig nok ikke bleven optagen hverken i det preussiske eller i det danske Monarki; men Regjeringerne have i den nyere Tid paa mange Maader (vielfach) holdt paa, at der forud for Optagelsen i eget Indigenat og før Ansættelsen som Embedsmand skal foregaa en udtrykkelig og fuldstændig Løsning fra det hidtilværende Undersaatsforhold; v. Martitz p. a. St. S. 809; og Danmark selv hører til de Stater, som ifølge Holck II. S. 296 forlange et saadant Bevis forinden Naturalisationen. Dette er i Særdeleshed ogsaa sket af den kongelige preussiske Regjering, og Schlossbauers Optagelse i preussisk Undersaatsforhold derfor ogsaa gjort afhæn-

gig af en forudgaaende Løsning fra dansk Undersaatsforhold.

Herefter drejer det sig i det foreliggende Tilfælde ikke blot om Fortolkning og Anvendelse af den i Slesvig-Holsten i sin Tid gjældende Ret, men om Fortolkning af et Statsdokument (Staatsurkunde), som paa Forlangende af en fremmed Stat er udfærdiget i det Øjemed at afværge Kollisioner mellem Landets Ret og andre Staters og deres Undersaatters Rettigheder og Pligter.

Der rejste sig nu uundgaaeligt det Spørgsmaal, om den gamle Grundsætning om Gjenoplivelse af de indfødte Undersaatters Indfødsret ved deres Tilbagevenden i Kongen af Danmarks Stater ogsaa fandt Anvendelse efter Udtrædelsen af Undersaatsforholdet, eller om der i dette Tilfælde udkrævedes en udtrykkelig Gjenoptagelse i Undersaatsforholdet, som ifølge de nyere (neuerdingsgeltenden) Bestemmelser kun kan ske gennem en speciel Lov.

Denne Tvivl er hos de nyere Forfattere af dansk Statsret oftere drøftet, mere indgaaende af Holck i det ovenfor anførte Skrift om det statsborgerlige Forhold § 155, som med Henviisning til forskellige Avtoriteter for og imod til Slutning kommer til det Resultat, at (bortset fra nogle Tvivl med Hensyn til Hertugdømmerne) i hvert Fald i Kongeriget Danmark Indigenatet lever op igjen efter Tilbagevenden til Hjemstavnen.

Den nuværende kongelige Regjering i Slesvig er paa den anden Side i sin Betænkning angaaende nærværende Sag af 2. Juni d. A. af den Anskuelse, at

det endelige Ophør af Undersaatsretten ved Løsningsbrevet og dens Ikkegjenopvaagnen efter Tilbagekomsten til Hjemmet maa anses for utvivlsom. De af den kongelige Regjering anførte Præcedenser og Beviser synes imidlertid ingenlunde tilstrækkelige; snarere viser en Række Tilfælde og Udtalelser fra Myndighederne, at der i den derværende Forvaltningspraxis til enhver Tid har hersket Tvivl om, hvorledes denne Kollision mellem de nyere Løsningsbreve og den overleverede Indfødsret skulde bringes i retslig Overensstemmelse. De fleste Andragender om Løsning vare foranledigede ved den i Danmark vidt udstrakte Værnepligt, der ogsaa udstrækker sig til ikke-indfødte Personer. Ved Drøftelsen af Andragenderne blev hovedsagelig den militære Interesse taget i Betragtning, og man havde derved nærmest kun en Løsning fra Værnepligten for Øje. Men da mange fremmede Stater gjorde Bosættelse og Meddelelsen af Indigenat afhængig af en udtrykkelig Løsning fra det danske Undersaatsforhold, bleve nu ogsaa efter tilborligt Andragende Fripassene (Abzugschein) udstrakte videre til „en Løsning fra Militær- og Undersaatsbaandet“.

Ifølge denne Tingenes Tilstand er det vel forstaaeligt, at de lokale og provindsielle Myndigheders Praxis betragtede denne Tilføjeelse næsten som en Formalitet, som kun skulde tjene til at lette Landets Børn Adgangen til at komme frem i Udlandet, men saavidt muligt holdt fast ved den gamle Forestilling om et medfødt Indigenat for Landets Børn og vel ogsaa, idet den ignorerede Løsningsbrevet, ikke behandlede de hjemvendte i de enkelte retlige Henseender anderledes,

end de efter en længere Fraværelse eller Udvandring tilbagevendende. Denne Opfattelse viser sig navnlig ogsaa i en fra Overpræsidenten i Slesvig-Holsten i Aaret 1867 til vedkommende Centralmyndigheder afgivet Beretning om den hele Retsmaterie, og i Sammenhæng dermed maa ogsaa forstaas den officielle Underretning, som efter Rettens Andragende gjennem det kongelig preussiske Udenrigsministerium er meddelt fra det kongelig danske Udenrigsministerium saalydende (her følger et Afsnit af Udenrigsministeriets Skrivelse ovf. S. 62).

Den her fremsatte Opfattelse af Retsforholdet maa anerkjendes som et troværdigt Vidnesbyrd om de danske Myndigheders nuværende Praxis; men den fritager ikke Retten for Forpligtelsen til en *retslig* Begrundelse af Klagerens Krav, d. e. for en indgaaende Prøvelse af, om den for Tiden gjængse Behandling af de fra Undersaatsforholdets løste forhenværende danske Undersaatter alene beror paa en overbærende Behandling af Enkelttilfældet, eller om den beror paa et virkeligt *Retskrav* for Vedkommende. Det kongelig danske Ministerium selv erkjender, at en Sædvaneret ikke har dannet sig i dette omtvistede Tilfælde; men det mener, at „ifølge de bestaaende Love“ en Gjenopvaagnen af Indfødsretten efter Tilbagekomsten til Hjemmet maa antages. Disse Love foreligger ogsaa for Retten og afgive Grund for den af talrige Avtoriteter bekræftede Retssætning, at den simpelthen Fraværende eller Udvandrede ved sin Tilbagekomst til Hjemmet ipso jure gjenerhverver Indfødsretten. Men de bestaaende Love indeholde ingen Bestemmelser,

som afgjøre, hvilken Retsvirkning der maa tillægges de i nyere Tid udstedte kongelige Breve, som løse fra det undersaatlige Forhold.

Ved en retslig Besvarelse af dette Spørgsmaal kan kun den Grundsætning være bestemmende, at Statsdokumenter maa fortolkes efter deres klare Ordlyd efter deres i statsretlige Forhold notoriske Mening og Formaal. I det internationale Samkvem mellem Nutidsstaterne blive saadanne Løsningsbreve udstedte for fuldstændig at løse Undersaatsbaandet, d. e. Staatsangehörigkeit, til den hidtilværende Stat. Dette er en Betingelse, af hvilken fremmede Stater i nyere Tid gjøre danske Undersaatters Optagelse i deres Statsamfund afhængig; i Særdeleshed har ogsaa den preussiske Stat ved den ovenfor betegnede Fremgangsmaade gjort Optagelsen af Schlossbauer i den preussiske Undersaats- og Militærforbindelse afhængig af en forudgaaende Løsning fra det danske Undersaatsforhold. Ved Rettighedens og Pligtens Udelelighed i det nuværende Statssamfund synes det ikke tilladeligt ved en retslig Bedømmelse at underlægge en anden Mening under Løsningsbrevet af 1. Febr. 1854 end den, som er indeholdt i dets Ordlyd, og netop derfor ikke tilladeligt, ved Siden af Løsningen fra Undersaatsforbindelsen at underforstaa en Vedvaren af et dansk Indigenat, som ved Tilbagevenden til Hjemmet til enhver Tid vilde leve op igjen.

Den preussiske Stat havde, da den af Schlossbauer krævede Tilvejebringelsen af et Løsningsbrev, forlangt en fuldstændig Løsning fra hans Undersaatsforhold, som ikke igjen levede op ved enhver Tilbage-

komst til Hjemmet. Forbehold af en saa vidtrækkende Art kunne efter bekjendte Fortolkningsregler ikke underforstaas i et Statsoverhoveds Viljeserklæringer uden at være udtrykkelig udtalte; og havde Forbeholdet været udtrykkelig udtalt, vilde Løsningsbrevet sandsynligvis være blevet afvist af den fremmede Stat som ikke svarende til Formaålet; thi de internationale Sammenstød, som skulde undgaas ved den forudgaaende Løsning fra Undersaatsforholdet, vilde ved en med saadanne Forbehold stedfunden Løsning kun mangfoldiggjøres.

Naar Forfattere angaaende Indfødsret („Staatsangehörigkeit“) i Danmark rejse den Betænkelighed, at hin Ret for de indfødte Danske indeholder en i sig uforgjængelig og ufortabelig statsretslig Ret, saa beror det paa en Misforstaaelse, at denne Ret ikke skulde være en saadan, paa hvilken der kan gives Afkald; thi ogsaa statsretslige Rettigheder ere af en saadan Art, at der kan gives Afkald paa dem, og blive i Stater, der endog anerkjende saadanne medfødte Rettigheder som ufortabelige, uden al Betænkelighed anerkjendt som opgivelige (von Martitz i Hirts Annale p. a. St. S. 1129).

Men en utvetydig Opgivelse ligger i det udtrykkelige Andragende om Løsning fra Undersaatsforholdet, i Modtagelsen af det derom udfærdigede Dokument og i den deraf gjorte Brug. Om ogsaa kun i Forbigaaende er denne Rettens Opgivelighed ogsaa anerkjendt i den for Slesvig og Holsten udstedte Forfatning af henholdsvis 15. Febr. og 11. Juni 1854 § 6:

„Det ved Fødsel eller Naturalisation begrundede Undersaatsforhold i vore Hertugdømmer kan efter Vedkommendes Andragende kun bæves ved kongelig Resolution“

hvorved det igjen vilde være en vovet Interpretation, ved det .gjennem Fødsel, men ikke ved det gennem Naturalisation skiftede Undersaatsforhold at forstaa en Ophævelse „med Forbehold af Indfødsretten“.

I Virkeligheden have de danske Myndigheder ogsaa selv der, hvor det drejede sig om en retslig Bedømmelse af en saadan Løsning gjentagende anerkjendt, at det fra Alders Tid af bestaaende Fødselsindigenat er undergivet en Ændring ved de senere indførte Løsningsbreve. Saaledes udtaler et Reskript fra den danske Justitsminister af 13. Septbr. 1851 (Samling af kongelige Reskripter pp. for Aar 1851 S. 252) angaaende to Undersaatters Værnepligt først en Tvivl, om en simpel Løsning fra Værnepligten ligeoverfor de bestaaende Love vilde være tilstedelig og virksom og fortsætter derpaa:

„Sagen stiller sig unægtelig anderledes, naar Talen ikke er om at fri nogen, som vil forlade Riget, fra den ham paahvilende Værnepligt, men om at løse ham fra Undersaatsforholdet til Danmark, saa at han, idet han fris for de ham som dansk Undersaat paahvilende Forpligtelser samtidig taber de ham i den anførte Egenskab tilkommende Rettigheder, derunder navnlig Indfødsrettigheder.“

Virkingen af et Løsningsbrev i denne Retning er dernæst ogsaa i et saadant Tilfælde anerkjendt i en Sessionskjendelse fra Randers Amt af 27. Oktbr. 1866

(Højesteretstidende Aargang 1867 S. 558—560) saavel som i den Højesteretsdom, der stadfæster Sessionskjendelsen. Efterat der i den førstnævnte Kjendelse nærmest under rationes dubitandi er anført, at det i hvert Fald maa anses for tvivlsomt, om Indfødsretten ikke suspenderes, naar Undersaatsforholdet til Danmark, saaledes som her, fuldstændig ophæves, eller om det ikke endog maa anses som ophævet, indtil det enten gennem Lov eller gennem kongelig Resolution gjen gives den Vedkommende — naar den første Dom sluttelig til den Konklusion, at den Værnepligtige maa bedømmes efter Analogi af § 32, 2 i Værnepligtsloven, som handler om Udlændinges Værnepligt, og denne Anskuelse har Højesteret tiltraadt. Naar i denne rets lige Afgjørelse, ligesom i Justitsministerens Reskript, Virkningen af Løsningsbrevet kun er begrænset til Spørgsmaalet om Værnepligten og derved anerkjendt en Analogi, altsaa par. ratio. med Lovbestemmelserne om Udlændinges Værnepligt, fordi kun Spørgsmaalet derom forelaa til Afgjørelse, saa ses dog ingen Grund, hvorfor den samme ratio legis ikke ogsaa skulde antages ved andre Retsvirkninger af Indfødsretten. Ifølge disse Præcedenser vil f. Ex. ogsaa en dansk Kriminalret, hvor Domfældelsen for Landsforræderi maatte afhænge af Tiltaltes Egenskab som „dansk Undersaat“ sikkerlig ikke kunne behandle en med en udtrykkelig Løsning fra Undersaatsforholdet udgaaet anderledes end som en Udlænding.

I samme Mening har Forvaltningsretten at fælde sine Afgjørelser ikke efter enhver Tids mere eller mindre strenge Haandhævelse af Forvaltningsnormerne,

saaledes som den utvivlsomt tilkommer de kongelig danske Myndigheder indenfor deres Myndighedsomraade, men alene fra et retsligt Synspunkt at afgjøre, om Klageren har et *Retskrav* paa Egenskaben af en dansk henholdsvis slesvig-holstensk Undersaat, efterat han har forladt Hertugdømmerne med et kongeligt Brev, som løser ham fra Undersaatsforholdet. Dette Spørgsmaal maa ifølge Løsningsbrevets klare Ordlyd og anerkjendte Øjemed besvares benægtende.“

Idet jeg nu gaar over til at paavise denne Overforvaltningsrets Doms Urigtighed, skal jeg først gjøre den Bemærkning, at jeg ikke skal gaa dybere ind paa den i Dommen forudskikkede Omtale af N. Falck's Fremstilling af de saakaldte *Einheimische's* o: de i Landet bosatte Personers Retsstilling. Jeg henviser i saa Henseende til Fremstillingen i min Bog S. 13 flg., hvor jeg har dokumenteret, at disse Personer, ifølge den i det danske Monarki gjældende Statsret vel vare Undersaatte i Kraft af Bopælen, men ikke som saadanne Statsborgere, og at vi derfor straks her møder Sondringen mellem Undersaatte, der ikke vare, og Indfødte, der vare Statsborgere. Endvidere skal jeg heller ikke fordybe mig i Udviklingen af den i det danske Monarki anerkjendte Indfødsrets Begreb og Virkninger. I saa Henseende henviser jeg ogsaa ligeoverfor den i Dommen indeholdte Omtale deraf til Fremstillingen i min Bog S. 16 flg., hvor jeg har paavist, hvad N. Falck ganske har overset, at Indfødsret medfører en virkelig Statsborgerret, idet allerede Indfødsretsforordningen udtaler, at Fordelene i Landet skulle falde i dets *Borgers* Lod og at Kaperreglement 28. Marts 1810, en af den ene-

vældige Konge for hele Monarkiet given Lov i § 3, udtrykkelig udtaler, at dansk Borgerret erhverves ved Fødsel eller Optagelse (Naturalisation), netop de samme Kjendsgjæringer, hvorved ifølge Indfødsretten 15. Jan. 1776 Indfødsret erhverves.

Og jeg har i min Bog S. 22 yderligere dokumenteret, at denne Indfødsret ingeniunde var virkningsløs, fordi vedkommende Indfødte udvandrede. Den vedblev tværtimod i saa Fald at afføde alle de Virkninger, hvis faktiske Forudsætning ikke netop var Bopæl i Landet. Derfor viste Indfødsretten sig i saa Fald særlig virksom ved den Indfødte tilkommende Ret til at vende tilbage og bosætte sig i Landet, samt i Trængsttilfælde at modtages til Forsørgelse indenfor samme, hvilken sidste Ret kun i Hertugdømmerne var begrænset, forsaavidt som Forsørgelseskommunens Forpligtelse til der at modtage dem til Forsørgelse var betinget af, at der var udstedt et forudgaaende Tilsagn desangaaende. Endvidere har jeg paavist, at Indfødsretten i det danske Monarki hele Tiden indtil efter 1864 ikke bortfaldt eller suspenderedes, selv om den danske Indfødte erhvervede en fremmed Nationalitet, jfr. min Bog S. 25 flg., og at dette heller ikke gjaldt, selv om han løstes fra det undersaatlige Forhold til Danmark. I saa Henseende er Overforvaltningsrettens Dom nu imidlertid naaet til et modsat Resultat, og denne Sætnings Urigtighed skal jeg i det følgende godtgjøre.

Jeg vender mig da først mod den i Dommen fremsatte Paastand, at der i foreliggende Fald er Tale om Fortolkningen af et Statsdokument (Staatsurkunde), som er udstedt paa en fremmed Stats Forlangende i det

Ojemed at hindre Kollision mellem Landets Ret og fremmede Staters og deres Undersaatters Rettigheder og Pligter. Forsaavidt som der ved Udtrykket Statsdokument kun sigtes til, at det er et statsretsligt Dokument, udstedt af Statens Overhoved som saadant, da er dette selvfølgelig rigtigt. Men naar det tilføjes, at dette Dokument er udstedt *puu Forlangende af en fremmed Stat*, saa er dette absolut urigtigt. Det Dokument, som løser den paagjældende Undersaat fra det undersaatlige Forhold, er udstedt i Henhold til *en Ansøgning fra en Undersaat* til Statens Overhoved, og der er forsaavidt aldeles ikke Tale om, at det skulde være et internationalt Dokument, ved hvis Fortolkning Spørgsmaalet derfor vilde blive ikke blot, hvorledes den Statsmyndighed, der har udstedt det, men ogsaa den, til hvem det er udstedt, har kunnet og maattet forstaa det.

Naar Overforvaltningsretten henviser til, at der i det internationale Samkvem mellem Staterne nutildags udfærdiges saadanne Løsebreve, saa maa det derfor herimod aldeles bestemt fastholdes, at der her ikke er Tale om et internationalt Dokument, udstedt fra den ene Stat til den anden, men at det paagjældende Dokument er et rent indrestatsretsligt Dokument, der kun skaber Ret mellem vedkommende Statsoverhoved og vedkommende Undersaat; og her bliver derfor alene Spørgsmaal om, hvorledes det Statsoverhoved, som har udstedt det, har forstaaet det. Derefter maa det alene afgøres, hvilken Virkning der kunde tillægges det overfor vedkommende Undersaat; men den Betydning som derefter alene kunde og maatte tillægges det i

Forholdet mellem den danske Konge og hans forhenværende Undersaat, kan ogsaa alene tillægges det, naar Spørgsmaalet bliver om dets Retsvirkning i Forholdet mellem vedkommende forhenværende Undersaat og den preussiske Regjering, der, som den nye Regjering i Hertugdømmerne er den danske Konges retslige Successor og som saadan maa respektere den for vedkommende Undersaat skabte Retsstilling, hvilket udtrykkelig fremgaar af Fredstraktatens Art. XVII, som siger, at Hertugdømmernes nye Regjering anerkjender enhver i Hertugdømmerne af fysiske og juridiske Personer lovlig erhvervet Ret. Hvilken Betydning den preussiske Regjering maatte have lagt ind i Dokumentet, da dette forelagdes den af vedkommende Undersaat, er derfor fuldstændig irrelevant. Den preussiske Regjering er kun berettiget til at forstaa det i den Mening, som den danske Konge ved Udstedelsen har villet lægge ind deri. Spørgsmaalet bliver da alene det: Hvilken Mening har den danske Konge lagt ind i en Erklæring, som løser en Undersaat fra det undersaatlige Forhold? Hvilken Retsvirkning har Hans danske Majestæt villet tillægge den?

I saa Hensende er det da klart, at *Dokumentets Ordlyd* alene gaar ud paa at ophæve vedkommende Persons *Undersaatsforhold* til en dansk Stat. Om en Ophævelse af den fra Undersaatsforholdet i dansk Ret ganske forskellige *Indfødsret* indeholder Dokumentet ingensomhelst Antydning, hvilket allerede var en naturlig Følge af den Kjendsgjærning, at et saadant Dokument efter Omstændighederne kunde udstedes baade til Indfødte og Ikke-Indfødte, som Justitsministeriets

Skrivelse 13. Septbr. 1851 selv udtrykkelig forudsætter, naar der tales om, at vedkommende Undersaat derved mister sine Indfødsrettigheder, *forsaavidt han maatte være i Besiddelse af samme.*

Naar Dokumentet altsaa kun ophævede Undersaatsforholdet, forsaavidt det udstedtes til en Ikke-Indfødt, ses det ikke, med hvilken Føje en videregaaende Betydning skulde kunne indlægges deri, naar det udstedtes til en Indfødt; thi til den samme *Ordlyd* maatte selvfølgelig ogsaa svare samme *Indhold* i begge Tilfælde, altsaa alene Ophævelse af selve Undersaatsforholdet. De Grunde, som man har paaberaabt sig, for at det dog i sidstnævnte Tilfælde skulde have et videregaaende Indhold ved at bringe selve Indfødsretten til Ophør, ville ogsaa ved nærmere Undersøgelse vise sig ganske ufyldstgjørende.

Den danske Konge maa nemlig forudsættes at følge den i hele det danske Monarki gjældende statsretslige Sprogbrug, og derefter er Undersaatsforhold et og Indfødsret et andet. En Ophævelse af hint indbefatter derfor ikke tillige Ophævelsen af denne.

Den herimod paaberaabte Udtalelse i den anførte Just. M. Skr. 13. Septbr. 1851 er allerede gjendrevet ovenfor S. 54.

Hvad dernæst angaar de ovfr. S. 51 flg. anførte Domme, da siger Overforvaltningsretten ovfr. S. 73 flg., at Løsningsbrevets Virkning i denne Retning \circ : til at ophæve Indfødsrettighederne er anerkjendt i Randers Amts Sessionskjendelse og i den samme stadfæstende Højesteretsdom. Det vil imidlertid af det ovfr. S. 51 flg. bemærkede fremgaa, at Højesteret vel har stadfæstet

Sessionskjendelsens Konklusion, men aldeles ikke har stadfæstet dens Præmisser, i Stedet for hvilke den har sat sine egne fuldstændig nye, og i disse er der aldeles ikke Tale om Lønningsbrevets mulige Indvirken paa Indfødsretten, men kun om dets Virkning paa Værnepligten. Højesteret har forsaavidt udtrykkelig taget Afstand fra Sessionskjendelsens Udtalelser om Løsningens Virkning paa selve Indfødsretten.

Naar Overforvaltningsretten først refererer Sessionskjendelsens Præmisser med efterfølgende Konklusion og saa fortsætter, at Højesteret har tiltraadt denne Opfattelse, saa maa det derfor vel fastholdes, at den danske Højesteret netop har taget Afstand fra de Præmisser, der alene ere egnede til at støtte Overforvaltningsrettens Resultat. Men forsaavidt altsaa Højesteretsdommen har taget Afstand fra Sessionskjendelsens Præmisser, saa lægger man i dansk Ret alene Vægt paa Højesteretsoommen, ligesom jeg forudsætter, at man vilde gjøre i tysk Ret, og det ser derfor noget underligt ud, at Overforvaltningsrettens Dom saaledes paa en ganske utilladelig Maade slaar Højesteretsdommen sammen med Sessionskjendelsen, idet den siger, at ogsaa Højesteretsdommen har anerkjendt Løsningens Virkning i denne Retning paa selve Indfødsretten.

Da jeg iøvrigt helt igjennem er uenig med Overforvaltningsretten, er det mig derfor en Glæde dog at kunne tiltræde dens Bemærkning om, at denne Højesteretsdoms Konklusion ogsaa maatte have Betydning i andre Tilfælde, hvor der var Tale om undersøttelige *Pligter*; men naar der saa tilføjes, at dette ogsaa maatte gjælde f. Ex. om Troskabs- og Lydig-

hedspligten, da maa jeg igjen hertil bemærke, at Troskabs- og Lydighedspligten i det danske Monarki ikke strækker sig videre for indfødte end for fremmede Undersaatter. Den gjaldt kun for de i Riget hjemmehørende Undersaatter, være sig indfødte eller fremmede, ikke for dem, der vare udvandrede; og dernæst maa vel fastholdes, at Analogien for Højesteretsdommen overhovedet kun kan anvendes, hvor der er Tale om Undersaatsforholdet og de dertil knyttede *Pligter*, ikke i Henseende til Indfødsretten og de dertil knyttede af Undersaatsforholdet uafhængige Retsvirkninger.

De danske statsretslige Forfatteres, deriblandt C. G. Holcks Udtalelser, som Overforvaltningsretten anfører, ere ligeledes omtalte og belyste ovfr. S. 51 og 54, hvorefter det vil ses, at de ingenlunde kunne paaberaabes til Støtte for Overforvaltningsrettens Afgjørelse.

Forsaavidt Overforvaltningsretten dernæst vil afvise Betydningen af den af de danske Forvaltningsmyndigheder i Ord og Gjerning for Dagen lagte Opfattelse af Løsningsbrevets Betydning, som kun hævende Undersaatsforholdet, ikke Indfødsretten, ved en Henvisning til, at denne deres Optræden kun var Udtrykket for en mindre streng Haandhævelse af Forvaltningsnormer, hvilken ikke kunde give vedkommende fra Undersaatsforholdet løste Person et Retskrav paa vedblivende at behandles som Indfødt, da er ogsaa denne Paastand urigtig; thi her forelaa et non posse. Vedkommende Myndigheder kunde ikke undlade vedblivende at anerkjende den paagjældende Persons Egenkab som indfødt, fordi de forfatningsretslig vare ude

af Stand til at berøve ham den. De kunde, som ovfr. S. 48—49 paavist, fritage ham for den ham endnu efter Udvandringen paahvilende Værnepligt, og da dette var den eneste Undersaatspligt, der endnu paahvilede Udvandrerens, kunde de efter dens Ophævelse erklære ham for løst fra det undersaatlige Forhold under den i det foreliggende Tilfælde givne Forudsætning, at han virkelig udvandrede. Men dette maatte jo ogsaa være den nødvendige Betingelse for, at der overhovedet blev Brug for Dokumentet; thi han kunde jo hverken tage Tjeneste i en fremmed Armé eller erhverve Borgerskab i en fremmed Stat uden først at være udvandret dertil. Derimod var der, som sagt, ingensomhelst Hjemmel for, at Styrelsen af de enkelte Landsdeles særlige Anliggender kunde ophæve en ved en fælles Lov for hele Monarkiet som ufortabelig tillagt Indfødsret, om hvis Ophævelse Vedkommende ikke med et eneste Ord havde andraget.

Naar Overforvaltningsretten dernæst hævder S. 71, at det ikke er tilladeligt at underlægge Løsningsbrevet en anden Mening, end dets klare Ordlyd hjemler, saa er jeg deri fuldkommen enig med den. Men naar saa Spørgsmaalet bliver, hvilken Ordlydens rette Mening er, saa kommer Uenigheden; thi selvfølgelig maa Brevets Udtryk: Undersaatsforhold, efter hvad jeg foran har godtgjort, forstaaes i den Mening, som i dansk Statsret tilkommer dette Udtryk; man har ikke Lov til at forstaa et i den danske Statsret gjængs Udtryk i den Betydning, som ikke den danske, men den preussiske Statsret tillægger det, forsaavidt som denne tillægger det en anden Mening end den danske; *thi dette*

vilde være at forvanske Ordets sande Mening, og til dette Resultat fører netop Overforvaltningsrettens Forstaaelse af Udtrykket Undersaatsforhold; thi den sætter i Stedet for eller som enstydig med dette uden videre det preussiske Udtryk: *Staatsangehörigkeit*; jfr. S. 71; et Ord, som indbefatter to Begreber, baade Statsborgerret, eller ifølge dansk Sprogbrug Indfødsret, og Undersaatsforhold. Derfra stammer da ogsaa den fuldstændig ubegrundede Paastand S. 72, at den danske Konge ved at forbeholde Indfødsretten trods Løsningen fra det undersaatlige Forhold skulde have underforstaaet en Indskrænkning af Ordets almindelige Mening af en saa vidtrækkende Betydning, at den ikke kan underforstaaes efter de bekjendte Fortolkningsregler i en offentlig Viljesakt; thi den preussiske Stat havde krævet en fuldstændig Ophævelse af Vedkommendes danske „Staatsangehörigkeit“ o. s. v.

Hele denne Udvikling lyder, som om den danske Konge havde ført den preussiske Stat bag Lyset ved ikke at tale preussisk i Stedet for dansk. Men i et Brev til en dansk Undersaat taler den danske Konge i Overensstemmelse med dansk statsretlig Sprogbrug, og hvis saa den preussiske Regjering misforstaaer denne Tale og fortolker den paa preussisk, saa er det dens egen Fejl.

Og denne Fejl begaar da ogsaa Overforvaltningsretten i sin Dom, naar den sætter det tyske Ord „Staatsangehörigkeit“ i Stedet for det danske Undersaatsforhold, idet Untertanschaft, Staatsbürgerrecht og Staatsangehörigkeit svare til hinanden efter tysk, men aldeles ikke efter dansk Statsret. Og det samme gjæl-

der, naar Overforvaltningsretten paaberaaber sig Grundsaetningen om Rettigheders og Pligters Uadskillelighed i den moderne Stat og til Stotte derfor henviser til nyere tyske Forfattere, f. Ex. Schultz's Statsret (1881) S. 345, hvor det siges, at Troskabs- og Lydighedspligten er udelelig, og at et samtidigt Indigenat i flere Stater derfor er en Abnormitet, som er i Modstrid med det moderne Statsbegreb. Hvis Overforvaltningsretten havde gjort sig nojere bekjendt med den danske Statsret før og endnu efter 1864, vilde den have fundet, at dette den moderne Stats Begreb den Gang aldeles ikke var anerkjendt og gennemført i dansk Statsret. Naar Dommen fremhæver, at Danmark selv horer til de Stater, som kræve Bevis for en Løsning fra det tidligere undersaatlige Forhold forinden en Fremmeds Naturalisation, saa burde den ikke have undladt at lægge Mærke til, at dette først er sket fra Aar 1867, altsaa længe efter det Tidspunkt, hvorom her er Tale. Og endvidere var det i Hertugdømmerne indtil 1871 og i Kongeriget indtil 1872 Regel, at den danske Indfødte, der blev naturaliseret i et fremmed Land, dog vedblivende nød alle danske Indfødtes Rettigheder og var underkastet alle dem paahvilende Forpligtelser. Hvorledes kan saa Overforvaltningsretten domme om en saadan Stats Akter og deres Betydning ud fra det moderne Statsbegreb, som denne Stat aldeles ikke har anerkjendt og gennemført? Og hvorledes kan den begrunde sin Afgjorelse ud fra Grundsaetningen om Rettigheders og Pligters Uadskillelighed, naar Talen er om en Stat, i hvilken der fandtes Undersaatte, som ikke vare Statsborgere, nemlig de i

Landet bosatte Fremmede, og Statsborgere, som ikke vare undersaatlige Pligter undergivne, end ikke Trokabs- og Lydighedspligten, nemlig de fra Landet inden Lægdsrullealderen udvandrede Indfødte.

Hvorledes skulde man ud fra en saadan moderne Statsrets Grundsætning ogsaa kunne forklare, at selve den preussiske Regjering har været med til i Fredstraktatens Art. XIX at opstille en saa klar og skarp Sondring mellem Indfødsret og Undersaatsforhold? Dette er ikke muligt uden netop i Kraft af den Kjendsgjæring, at en saadan Sondring, i Strid med den moderne Statsrets Grundsætning, var anerkjendt indenfor hele det danske Monarkis, baade i Hertugdømmernes og i Kongerigets Statsret. En Begrundelse af en Retsafgjørelse ud fra et modsat Synspunkt gaar i Virkeligheden ud paa at afgjøre et dansk Retsspørgsmaal paa Grundlag af ikke-danske Retssætninger, og dette er ubetinget en Fejl.

Saa fremhæver imidlertid Overforvaltningsretten yderligere, at Ojemedet, i hvilket Løsningsbrevet er udstedt, maatte medføre den videregaaende Virkning, at Indfødsretten derved maatte fortabes; thi den preussiske Stat forlangte en fuldstændig og endelig Løsning af hans Staatsangehörigkeit, ikke en blot Suspension af hans Undersaatsforhold, som ved enhver Tilbagevenden til Hjemmet vilde gjenopvaagne. Man lægge Mærke til, at her igjen følges tysk statsretlig Talebrug, idet Staatsangehörigkeit og Untertanverhältniss identificeres. Men dette, at den preussiske Regjering, ud fra sin statsretlige Opfattelse, yderligere mener Staatsangehörigkeit, hvor den kun siger Untertanverband, kan ikke komme

i Betragtning ved det foreliggende Dokuments Forstaaelse, i hvilket der kun er Tale om Undertan- und Militairverband, fra hvilken den paagjældende Undersaat løses. Det har den danske Konge udtalt og det har han ment fuldt ud og loyalt. Han har derved fritaget den paagjældende Indfødte fra enhver ham som saadan paahvilende undersaatlig Forpligtelse, særlig Militærpligten, og denne Virkning maatte ogsaa være fuldstændig tilstrækkelig til at fyldestgjøre Øjemedet, som den preussiske Regjering tilsigtede at opnaa, uden at det gjorde mindste Afbræk deri, at den danske Regjering ligesuldt forbeholdt vedkommende Indfødte de ham som saadan, uafhængig af Undersaatsforholdet, tilkommende Rettigheder overfor den. Naar Overforvaltningsretten herimod gjør gjældende, at Undersaatsforholdet i saa Fald gjenopvaagnede ved enhver Tilbagevenden til Hjemmet, saa var dette ganske vist Tilfældet, forsaavidt som vedkommende fra Undersaatsforholdet løste Person igjen bosatte sig i Riget. Han blev da som bosat igjen Undersaat i Riget *og fra dette paa Bopælen grundede Undersaatsforhold* og de deraf flydende ogsaa ikke indfødte Personer paahvilende Forpligtelser, jfr. ovf. S. 45, *kunde ingen Løsning befri ham.*

Hvad derimod Løsningen kunde og vilde befri den Indfødte for, var de undersaatlige Pligter, som endnu kunde paahvile ham som ikke bosat i Riget, især Værnepligten, hvorom henvises til det ovfr. S. 46 bemærkede.

Men naar hermed ethvert statsretligt Krav, som den danske Stat kunde stille til den Paagjældende i Egenkab af Indfødt, var ophævet ved hans Udvandring

og Løsning fra det undersaatlige Forhold, og han alene stod i Forpligtelsesforhold overfor den nye Stat, saa ser jeg ikke rettere, end at Muligheden af Kollisioner mellem de to Staters Krav paa Vedkommende, saavidt overhovedet efter dansk Statsret muligt, var ryddet af Vejen, og jeg forstaar derfor ikke, hvorledes Overforvaltningsretten kan paastaa, at de internationale Kollisioner, som skulde afværges ved en forudgaaende Løsning af det undersaatlige Forhold, kun vilde blive mangfoldiggjorte ved en med et slikt Forbehold af Indfødsretten stedfunden Løsning. Lignende Forbehold, hvorefter den, der er naturaliseret i en fremme Stat, gjenindtræder i Borger- og Undersaatsforhold i Fødestaten ved igjen at vende tilbage til og bosætte sig i den, findes ogsaa i andre Staters f. Ex. Sveits's Ret. Forstaaelig bliver derfor, saavidt jeg skjønner, den anførte Udtalelse af Overforvaltningsretten kun, hvis man forstaar dansk Indfødsret i Lighed med tysk Indigenat som indbefattende baade Statsborgerret og Undersaatspligt, og Overforvaltningsretten gjør dette ved at tale om „Entlassung aus dem Untertanverband“ i Forbindelse med „Fortdauer eines dänischen Indigenats“. Men i den Anledning kan jeg kun gjentage, at man uundgaaelig kommer til fejlagtige Resultater, naar man fortolker danske statsretlige Udtryk efter preussisk statsretlig Sprogbrug.

Naar endelig endnu Overforvaltningsretten gjør gjældende, at det vilde være en „vovet“ Fortolkning kun at ville forbeholde Indfødsretten ved en Løsning fra det undersaatlige Forhold, naar vedkommende Indfødte havde erhvervet den ved Fødsel, ikke derimod,

hvor det var sket ved en Naturalisation, saa er der vist heller ingen, hvem det nogensinde er faldet ind at ville opstille en saadan Sondring. Ligesom den Indfødsret, der er erhvervet ved Fødsel, er forbeholdt ved Løsning fra det undersaatlige Forhold, saaledes gjælder det samme selvfølgelig om den Indfødsret, der er erhvervet ved Naturalisation. Naar det f. Ex. kun udtrykkelig fremhæves, at den ved Fødsel erhvervede Indfødsret ikke kan fortabes, saa udfyldes denne Sætning selvfølgelig ved Bestemmelsen i Indfødsretsforordningen om Indfødte og *dem som dermed lige agtes*, saaledes at, hvad der overhovedet gjælder om de Indfødte, ogsaa gjælder om de naturaliserede; heller ikke om disse fandtes der i hele Tidsrummet indtil 1864 nogen- somhelst Bestemmelse, hvorefter den ved Naturalisation erhvervede Ret igjen skulde kunne bortfalde, f. Ex. ved Naturalisation i et andet Land.

Til Slutning skal jeg endelig endnu kun fremhæve den Kjendsgjerning, at Danmarks statsretlige Lovgivning, efterat have anerkjendt Muligheden af Indfødsrettens Bortfalden og i Følge hermed ogsaa at have fastsat, at denne Bortfalden skal være Følgen af en Persons Løsning fra Forholdet til Danmark, tillige har skiftet Sprogbrug, idet den nu taler om en Løsning fra det *statsborgerlige* Forhold til Danmark, hvorved dansk Indfødsret med alle dens udsigtbare Rettigheder og Pligter bortfalder. Dette er Tilfældet i Følge den nye Indfødsretslov 19. Marts 1898 § 5; og denne Ændring af Sprogbrugen afgiver da et yderligere Bevis for, at Indfødsretten og dermed Statsborgerretten ikke

forinden bortfaldt alene ved en Løsning fra det *undersaatlige* Forhold til Danmark.

Jeg har herefter ved en samvittighedsfuld og indgaaende Granskning af Overforvaltningsrettens Dom ikke kunnet naa til andet Resultat, end at Dommen baade i sine Præmisser og i sin Konklusion er helt igjennem urigtig, og det kan kun være mig en Tilfredsstillelse, at Dommen heller ikke har vundet Bifald hos en preussisk Jurist; jfr. Dr. Fritz *Pürschel*: Der Verlust der Staatsangehörigkeit nach dem Rechte der Gegenwart. Halle a. d. S. 1903. I denne Afhandling fremhæves S. 74—75 den af det danske Udenrigsministerium afgivne ovf. S. 62 omtalte officielle Erklæring, om hvilken Forfatteren bemærker, at den næppe er tilstrækkelig værdsat af Overforvaltningsretten, da den er afgivet af en Myndighed, som vel turde være den mest kompetente i det foreliggende Spørgsmaal, og at det deri indtagne Standpunkt efter den da gjældende danske Ret turde anses for det ene rigtige. Forfatteren, som er født i Kiel i Aaret 1878, turde saaledes, ligesom Overpræsidenten i Slesvig 1867, have haft et klarere Blik paa den i Hertugdømmerne gjældende Statsret og den dermed stemmende Betydning af en Løsning fra det undersaatlige Forhold til Danmark, end den kongelige Regjering i Slesvig og den preussiske Overforvaltningsret i Berlin i Aaret 1885.

Naar jeg overhovedet har indladt mig paa en Drøftelse af den anførte Overforvaltningsretsdom, er det kun af Hensyn til den Betydning, som Besvarelsen af Spørgsmaalet om Betydningen af en Løsning fra det undersaatlige Forhold til Danmark har for For-

staaelsen af Fredstraktaten 30. Oktober 1864 Art. XIX, i hvis rette Forstaaelse Danmark, som en af de kontraherende Magter, selvfølgelig har en betydelig Interesse. Hvorledes den preussiske Regjering, de preussiske Øvrigheder og de preussiske Domstole paa en sørgelig Maade have misforstaaet Art. XIX's Bestemmelser ved ikke at sondre, som Artiklen gjør, mellem Undersaatsforhold og Indfødsret, har jeg paa vist i min Bog. I saa Henseende bærer den preussiske Overforvaltningsret, som den her kritiserede Dom viser, Ansvar for at være gaaet i Spidsen for alle de efterfølgende vrangne Fortolkninger med de til dem knyttede skjæbnsvangre Følger for den nordslesvigske Befolkning.

.

Rettelser: S. 43 Overskriften „Statret“ læs „Statsret“.
S. 60 L. 15 f. o.: „Juli“ læs „Februar“.
S. 72 L. 9 f. n.: „Annale“ læs „Annalen“.

Et Bidrag til Modersmaalets Historie i Sundeved.

Meddelt af Louis Bobé.

I Aaret 1735 udstedte Hertug Frederik af Glyksborg en Forordning, hvis 12. Paragraf lyder saaledes i Oversættelse: „Da der i Vort Distrikt Sundeved opholder sig særdeles mange, som slet ikke, eller kun i saa ringe Grad ere kyndige i det danske Sprog, at de ej kunne forstaa de danske Prædikener, saa skal fra nu af hver 3. Søndag i Vore Kirker i Broager, Ullerup, Satrup og Nybøl prædikes paa tysk hver tredje Søndag og fortsættes saalunde til Stadighed; ligervis skal ogsaa Ungdommen i Skolerne undervises saavel i det tyske som i det danske Sprog.“

Mod denne Kirkelov gjorde baade Hertugen af Augustenborg og Ejeren af Grevskabet Reventlow-Sandbjerg Grev C. D. Reventlow, hvem adskillige Bønder i de paa-gældende Sogne tilhørte, kraftig Indsigelse, idet de hævdede, at Hertugen af Glyksborg ikke kunde paalægge deres Undersaatter Afgifter til hans Kirker og Præster. Om Forordningens videre Skæbne henvises til C. F. Allen, Det danske Sprogs Historie 191 ff. Selve den juridiske Side af Sagen har kun saare ringe Interesse og skal her forbigaaes.

Ved Sagens Akter i det glyksborgske Arkiv i Rigsarkivet findes bevaret de to nedenfor meddelte Bønskrifter til Grev Reventlow og Hertugen af Augustenborg fra dansktalende Undersaatter i Sundeved, der andrage deres Lehnsherrer om, at det for deres Vedkommende maatte have sit Forblivende ved den gamle Kirkeordning. Det første udaterede Andragende, som utvivlsomt er indsendt

strax efter Forordningens Fremkomst, er undertegnet af 18 Bønder i Snabæk og 15 i Satrup; det er bevaret i Original, medens det andet, ligeledes udaterede, indsendt af Hertugens Undersaatter paa Graasten og Auenhølgaard, kun er levnet i Afskrift. Begge Skrivelser, der ere affattede paa Dansk og meddeles her i bogstavret Gjengivelse, afgive et smukt Vidnesbyrd om dansk Sindelag og Kjærlighed til Modersmaalet hos den sønderjydske Bonde. Særlig den første, der tydeligt nok ikke skyldes en betalt Skrivekyn- dig, men som er flydt en jævn Almuesmand i Pennen, vil ved sin djærve, varme og indtrængende Tone vinde Læse- rens Sympathi.

Hoybaarne Herr Græffe,
Naadigste Herre,

Deris Høygræfl. Excell: samtlighe Underdaner udi Satrup og Schnabeck gifver udi all Underdanighed til Kiendte, hvorledes Hanss Hoyfürstl. Durchl. til Glücksburg for kort Tid udj Satrup Kircke en gandske ufor- modentlige Kirckeforordnung fra Predicke Stohlen pu- blicere, derudj os alle som till denne Meenigheds Till- hørere imod dend gamle og till denne Tid brugelig hafver været Skicke og Ordnung, lade forfatte, derudi all nye Paalæg paabürdet vilde, som fra utaalig gam- mel Tid og saa lenge som Kirken hafver staed, alle Søndage her, savel som i det gansche Land hafver vi haft vor Predickerne paa det danske Sprog af hvil- ked vi er underviste i fra vores Moders Fødsell, ilige- maader voris Børn ere oplærde udi dend danske Ca- thechismo, mens derimod skall hver triede Søndag pre- dickes tyskt og voris Børn tillige med skall lere dend tyske Catchesmo og andet mere som vi icke ere vened til fra Ungdom og icke begribe kand.

Naadigste Herre, vi og voris Børn ere opføde udi det danske Sprog og er det best bekient og forstaar lidet eller inted af det tyske og gaar til Kircke saa at hore Guds Ord til voris Saligheds Forfremmelse; skall os nu herefter en ubevand og ganske ubekient Tale predickes, er inted andet ind at ganske afvisse os fra Guds Huss og hans helige Ord, og er at befrygte dersom dete icke i Tide blifver forhindret, herefter mere kunde os paabürdet blifve. Vi kunde aldrig troe at det er med Deris Hoygräfl. Vilie og Consens, efter de vi ofver de halfve ere af Deris Hoygräfl. Underdaner mere ind de Glücksburger som aarligen gifver Kircken, Presterne og Degen deris Gebür, derfor var billig at i det forgaaende os denne Befahl hafde blefvet först forkündet om vi vilde det indgaa.

Deres Hoygräfl. Exell. som voris nadigste Øfrighed beder vi udi all Underdanighed og af Hiertensgrund, os som deris Underdaner hiertelig at antage, og udi jngen Maader at tillade, at det som fra gammel Tid hafver vered brugeligt aldeles icke blifver undertrygt

1. at os for det gammel icke blifver nye Oplage introducired,
2. at det ved dend gamle Kirckens Forordnung uforhindret blifve kand,
3. at alle Sündage, wie brugelig hafver vared, ved dend danske Predicken blifve kunde, og
4. at dend tyske Predickerne ganske maa herefter blifve efterladt, tillmed for det
5. at voris Børn udi dend danske Cathechismus udi

- voris Skole uforhindret maa blive fremført som til denne Dag, og for det
6. at vores Börne Examen lige som tillforne udi dend danske Sprog kand blive holden paa det, at for det
 7. voris Börn icke paa en ubekieendt Tilltalle og Sprog icke bliver udi deres Christendom forvildet, og for det
 8. voris Communion hver Söndag matte blive forrettet, till med for det
 9. dersom imod Forhaabning det skulde skee, at denne nye Forordenung imod dend gammele skulde hafve sin Fremgang og icke bestaa ved dend gamle Foed, at vi, Deris Hoygräfl. Underdaner, som dend störrest Deel af voris Menighed, som underholder Kircken, Presten og Degen, at vi matte indholde voris Udgiffter, indtil det kommer paa dend gamle Skik igien. Vi sambtlige Deris Hoygräfl. Underdaner tröster os ved Deris Nadigste Forsvar, at Deris Hoygräfl. Excell. ingenlunde tillader, at vi som dend störeste Deel af Menigheden icke med nye Besvær blive her-efter presured, denne Befahl at antage, tröster os Deris Hoygräfl. Naade og Beskyttelse tilmed en naadige Bönhörelse og döer

Deris Hoygräfl. Excell.

Schnabeck underdanigste og tro
Undersatter

Jörgen Christøssen
Christen Hanssen Døll
Jwer Christøssen

S a t e r u p.
Ludwig Christian Schmit
Peter Hindrigsen

Peder Hüller	Christen Persen
Asmus Petersen	Peter Jensen Lyck
Christen Jørgensen	Jürgen Jørgensen
Rassinus Dall	Hans Claussen
Anders (?) Hansen	Hans Petersen
Christen Christensen	Hans Petersen Alsing
Anderss Christessen	Jörgen Jørgensen
Peter Paulsen	Hans Christessen
Christen Jwersen	Hindrig Jakobsen
Statz Petersen	Peter Jørgensen
Jenss Hinrichssen	Christen Jørgensen
Hanss Hanssen	Asmus Chrestensen
Andreas Christenssen	Jackob Jørgenssen
Johann Assmussen	
Christen Markosen	

Durchl. Hertzog

Naadigste Fürst og Herre.

Deris Hoy Fürstl. Durchl. udj størrste Underdanighed nødes vii til at forrestille hvorleedis Hertzogen til Lycksborg Hoy Fürstl. Durchl. for nogle Ugger siden haver en Kirke Forordning anordnet, og deraf en Extract af Prædikestolene til Brauer, Nyffel, Satrup og Ullerup ladet publicere, hvorved uden adskillige Ratione om Offeret, Skrift-Stoelen og hvorleedis med de Syge som ligger paa Deris Seng forlanger at blifve Jesu Christi Legom og Blood deelagtig, skall forholdes og andre os endnu ubekiendte forordnede Fornyetser, er dend uformodende Anstalt skeed, at i Stæden og forhend alle Syndage er blefven prædiket udj vores danske Tunge Maal, mens nu herefter i det Lycksborgske og Sondewidsker Districter hver triedie Syndag skall holdes Prædiken udj det tydske Sprog, og dette er allerede af Præsterne paa for-

nevfnte Stæder (: os arme Mennsker til Hiertens Kummer og Bedröfvelse :) bleven udj Agt tagen.

Som nu, Naadigste Fürst og Herre, udj ald dend Tiid vii med de Lychsborgske Undersatterne haver holden en Meenighed, da haver det vaaren brugeligt, at Guds Ord alle Tiider af Præsterne for os udj det danske Sprag og Tungemaal er blefven prædiket og forklaredt og os hereffter nödvendig udj samme danske Sprag skall vorde forklarede i Henseende

2do. Nok som er bekiendt, at vii udj det danske Sprog og Tungemaal ligesom vore Forældere og voris Börn ligelcedis efter os er blefven underviist, udi samme Sprag, ja vores Christendoms Fundament er lagt formeedelst det danske Sprag, mens af det tydske Tungemaal forstaar vii og vores Börn, jo de fleeste, liedet eller intet og er det

3tio En pure Unuglighed, at vii af de nu nyelig anordnede tydske Prædikerne vores Börn og mange arme Folk, hvilke alle det tydske Sprag er ubeikiendt, kunde udj vores Cristendom og Saligheds Forfremmelse opbygges, mens langt meere hafver Aarsag at sucke ofver slige Forordninger.

4to. Alle udvortes Anstalter udj Kircke-Sager skall hafve Henseende til Meenigheds Opbyggelse og Forbedering, derimod og alt hvad som strieder imod Underviisning udj Lærdommen og Lefvnedts Forhold bör at strafves og afskaffes; hiertil kommer:

- 5to. Deris Hoy Fürstl. Durchl. priissværdige Niedkierhed til at handthæfve og holde ofver nyttelige Forordninger udj geistl. og værdsl. Sager, og derfor vilde Deris Durchl. naadeligen behage, saasom det er ustridig
- 6to. at det ey staaer udj Kirkens Patrons Vilkar og Villie inden forbend giefne Communication till det hoy Öffrighed som tillige medbaver Undersatterne udj samme Meenighed at forandre det som af Ardelss (!) Tiid formeedelst en god observance indførte Kirke Forordninger, eller samme at ophæfve og afskafve, mens som
- 7tio ved slige ny Anordninger Deris Hoy Fürstl. Durchl. høye Magt ofver Deris troe Undersatterne bliefver krencket og lettelligen hereffter kunde giøre Anledning til meere præjudicerlige Consequentier, saafremt som ey i Tiide ikke sligt blifver forhindret og forekommen. Saa jndfalder til Deris Höy Fürstl. Durchl. vores underdanigste og ydmyggeste Bön og Begiering, at De naadeligen vilde behage dette som ey alleene Deris Höy Fürstl. Durchl. Höyhed, mens endog vores og Paarörendes evige Velfærd angaar udj Christ. Fürstl. Betenkning at tage, og os Deris troe Undersatterne at antage, paa det hereffter som tilforn paa alle hellige og Syndage udj de Lycksborgske Kirker, udj hvilke Meenigheder vii ere Lemmer, bestændig udj det danske Sprag Guds Ord matte læres og forklares, saa og uden Deres Höy Fürstl. Durchl. naadigste Consens og Approbation ingen Forandring eller

ny Anordninger udj Kirke-Sager matte blifve
indført

Herofver etc.

Till

Deris Höy Fürstl. Durchl. til Slesvig Holsteen

Synderborg

underdanigste Bön og Begiering

for

Deris Höy Fürstl. Durchl. Gravensteenske og Auen-
böllgaardske, udj de Lycksborgske Sonnewittske Kir-
kers tilligende Undersatter.

pro Clementissima

Resolutione ut jntus.

Bidrag til Tønder Bys og Hostrup Sogns Historie 1540—1692.

Meddelt af Louis Bobé.

Nærværende Optegnelser ere indførte i et Exemplar af *Calendarium Sanctorum et Historiarum*, trykt 1579, der er gaaet i Arv i Præsteslægten Rigelsen, af hvilken tre Slægtled efter hinanden, Bedstefaderen Rigels Nielsen (*Richelius Nicolai*, fra o. 1538), Faderen Peder Rigelsen (*Petrus Richelius*) fra 1569—1604 og Sønnen Rigels Petersen (Hr. Riggel, *Richelius Petri*) til 1634 — altsaa i næsten hundrede Aar — afløste hinanden som Sognepræster i Hostrup. Efter den sidstes Død ses Bogen at have tilhørt *Nicolaus Christian Lorentzen*, Præst i Oxenvad, der døde 1707. Senere blev den erhvervet af den bekjendte Genealog *O. Møller*, med hvis Samlinger den kom til Rigsarkivet. Af de 4 Præsters Optegnelser, indførte i Kalenderens Rand ved de paagældende Dage, dels paa Latin, dels paa Plattysk, er her i Oversættelse meddelt et kronologisk ordnet Udvalg, der formentlig ikke vil være uden Interesse i lokal-, kultur- og personalhistorisk Henseende.

1540, efter at Regnskabet for Hostrup Kirke var aflagt, haver Kirkens ældste paa den ærbare Hr. (Godske Rantzau, Amtmand i Tønder, hans Befaling atter ombygget det 1539 nedbrændte Præsteenkehus.

1553, den 28. April, dode den velbyrdige Matrone Fru Beke Holk til Tønder¹⁾.

1572, 17. November, dode paa Solvig i sin Alders 54. Aar den højædle Hr. Erik Lange den ældre, Arveherre til Solvig og Engelsholm, min hojtærede Patron, dyrebar for os alle, saavel paa Grund af sin Fromhed og Kløgt som for den Veldædighed, han udviste mod alle og særlig mod Guds Ords Forkyndere. Jeg skrev en kort Mindetale over ham, indeholdende hans Levnetsløb, som jeg 1578 læste op ved Præstesynoden og som endnu findes i mit Bibliothek.

1581, 29. September, Natten efter St. Mikkels Dag, Natten mellem Lørdag og Søndag, er Byen Tønder hartad afbrændt grueligen fra den vestlige Ende af til Torvet. Thi paa den søndre Side af Gaden fra Peter Lavrens' Hus af, som hans Moder lod bygge indtil Jannikes Gade, ere kun to Huse ynkeligen bleven reddede, det ene, som Andres Hinrichsen iboer, det andet som Peter Matzen iboer, dog er den ene Kvist paa Peter Matzens Hus afbrændt, den øvrige Del af hans Hus er bleven forskaanet ved guddommelig Naade og fromme Folks Hjælp, hvem han ogsaa har lovet en Gave, og lod han strax bringe Öl til Folkene, for at de skulde hjælpe ham at afværge Ilden fra hans Hus med Vand og andre Instrumenter. Paa den nordlige Side fra Jacob Vits Hus til Torvet langs Gaden er der ikke bleven et Hus staaende. Deriblandt er ogsaa min Hustrus Faders Hus lagt i Kul og Aske. Og denne Ild er først bleven optændt udi den agtbare

¹⁾ Se Sønderjydske Aarbøger 1897, 115.

Nøgels Holdensen, den forrige Borgermesters Stald, og man ved endnu for Tiden egentlig ikke, hvorfra Ulykken først er opstaaet. Tjenestepigen er løben bort, og hendes Husbond levede ikke længe derefter formedelst stor Sorg. Hans Hustru solgte sit Hus til den ærbare Peter Holst, og hun flyttede til Husum.

1585, 2. August Klokken 4 om Eftermiddagen. er den ærværdige Hr. Jørgen Petersen, Pastor og Provst i Tønder, rolig og kristelig hensovet i min og flere fromme Folks Nærværelse.¹⁾

1586, 29. Juli, Klokken 5 henimod Aften, er Ulvegaden i Tønder og hele Pladsen „hinter den Stellen“, ogsaa Husfogedens Hus og hele Gaden derved, tilligemed alt, som er vestlig for Porten, afbrændt.

1592. Blev Otto von Qualen²⁾, Hans fyrstelige Naades Amtmand i Tønder, hans Søn, et Barn, begravet i Tønder, i Kirken ved Koret i den Begravelse, som Fru Mette havde ladet gjøre til sin Mand Benedicts von Alefelde. Drengens Begravelse fandt Sted Onsdag i den stille Uge, og dette er den første Prædiken, der holdtes i den nye Kirke Ao. 1592. Talen holdtes af Hr. Anders Thomsen, vor Præst. Den anden Prædiken holdtes ved den dydsirede Matrone Catharine, den fornemme Borger udi Tønder Hr. Peter Laurensens Ægtehustrus Begravelse.

1592, 24. April, dode den højædle Jomfru Dorothea Rantzou, den højædle Hr. Benedicti Rantzovii³⁾,

¹⁾ Jensen 371.

²⁾ Otto Qualen til Nybøl, 1562—1604.

³⁾ Bendix Rantzau til Møgel-tønder, Søn af Christopher Rantzau.

Herre til Store Tønder, hans Datter, prydet med stor Fromhed, Godhed og Sædernes Renhed, ligesom hun af alle berømmedes for sjældne Dyder og Aandens Gaver. I sin sidste Dødskamp formanede hun, moden trods sine unge Aar, sin Fader paa sømmelig og prydelig Vis til Gudsfrygt, Retfærdighed, Billighed og Naade mod hans Undergivne, og bad ham især om ikke at straffe de af hans Undergivne, der kun havde forsyndet sig i ringe Grad, med den spanske Kappe, med mindre de vare domte til Døden. Hun blev begravet i Møgeltønder Kirke.

1592, 7. Juli, haver Laurens Frellesen i Hostrup Sogn, hans Hustru Mette, født et Barn, en lille Pige af gruelig Skabning, som er kommen død til Verden. Fra den Tid af haver denne Laurens ført et forargeligt Levnet med sin Hustru og dennes Moder. Banden, Sværgen, Skjælden, saa at den ene formæledede den anden, haver ikke været usædvanlig der i Huset. In summa Ægteskabsdjævelen Asmodeus havde der sin største Lyst.

1593, 17. Januar, døde Andreas Petersen, født i Emmerschede, min gode Svigersøn, der elskede Fromhed, Retfærdighed og Retskaffenhed. Han havde levet i Ægteskab med min Datter Kierstina i 31 Uger 4 Dage.

Samme Dag døde om Eftermiddagen mellem 3 og 4, i sin Alders 35. Aar, Hr. Thomas Petersen¹⁾, Guds Ords Forkynder udi Burkarl.

¹⁾ Nævnes ikke i Præsterækken hos Jensen, Statistik, 425.

1593, 27. Februar, er Andreas Lassen, den fornemmeste Borger i Byen Tønder, en from og god Mand, hensovet i den sande Tro og sikker Erkjendelse af sine Synder.

1593, Juleaften, var den store Vandflod ved Husum, Friesland, Tønder, Ribe og andre Steder langs med Havbredden, saa at og mange Folk udi Amtet Tønder langs med Havdiget ere druknede, og fra dette Sogn Hostrup er Nis Jepsen i Jeising hans Søn, som ved højlys Dag vilde ride til Tønder, druknet. Den ædle, ærbare og dydsirede Fru Dorothea Rantzow, Enke, til Solvig, havde Juleaften været i Tønder i egne Ærinder, men maatte Hendes Naade formedelst Vejrets Barskhed blive paa Tønder Hus. Min Vogn var til samme Tid ogsaa i Tønder, men for at undgaa Livsfare maatte min Karl overnatte der. Mange Heste som vare bundne til Krybben, ere fra Friesland drevne op paa Geesten, item mange Køer, Svin, Faar og Føl ere ogsaa, alle døde, kommen drivende hertil.

1593. Af Fromhed, Visdom og Mildhed haver den ædle, ærbare og velbyrdige, fornuftige og med mange Dyder synderlig begavede Fru Dorothea Rantzau til Solvig, Gud til Ære, Sognets Menighed til Nytte og velbemeldte Frue til et længe varende og udødeligt Navn, skjænket Kirken i Hostrup en ny Altterkalk, thi Kirken har selv givet Sølvet dertil, som vejede 50 Lod 3 Kvint. Men velbemeldte Frue haver af sin egen Bekostning givet dertil Forgyldningen, og er den først bleven brugt i denne Kirke af mig, Petrus Rigelius, Juledag 1593.

1596, 18. Marts, Kl. 3 om Formiddagen, dode blidt og rolig den højædle og naadige Herre (Christophorus Rantzowius¹⁾), fordum Herre til Quarnbek, udi Kiel, Fader til de ved deres Lærdom og Dyd velbekjendte Brodre Benedict Rantzowius, Christophorus Rantzovius, nu Herre til Quarnbek, og Georgius Rantzovius, samt Fru Dorothea Rantzau til Solvig, som hele Familien Rantzaus Senior, i sin Alders 93. Aar og blev jordet med Hæder i sin Begravelse i Kiel 7. April. Ære være Gud, og den døde from Ihukommelse.

1598. Ludde Janssen, boende i Blesborg og født i Kraulund, der i sine unge Aar har slaaet sin Faders Arm over og nu i disse Aar havde stjaalet meget Træ fra Dravit ved Løgumkloster og antændt og afbrændt det fyrstelige Vogterhus eller Vagten ved nævnte Skov (Dravit), blev hængt op, forste Gang en Mandag, var den 19. Juni; thi medens Skarpretteren fik sine to Fingre klemt mellem Galgestolpen og Strikken, lod han Tyven hænge saalænge til han troede, at Misdæderen maatte være død. Og vilde Skarpretteren have sine Fingre fri, maatte han skjære den Strik over, der snørede Misdæderens Hals sammen, og da han gjorde det, greb han fejl, fordi han var drukken, og fik han ikke Jærn[ringen] sat paa Krogen, hvor-

¹⁾ f. 1503, g. 1. m. Dorothea Ahlefeldt, 2. Margrethe Sche-
sted, f. 1526 † 5. Okt. 1589 (Datter af Evald Sehested til Klu-
vensiek og Hedevig Pogwisch). Børn: Bendix Rantzau til
Møgeltønder, g. m. Anna Ahlefeldt, Datter af Gregers Ahle-
feldt til Søgaard, Christoph Rantzau † 26. Jan. 1621, til Marn-
tendorf og Osterrade, og Dorothea Rantzau, g. m. Melkior
Rantzau til Solvig, † 1589.

ved Misdæderen faldt ned og kom [paa Benene igjen]¹⁾ Torsdag derefter, den 22. Juni, blev han hængt. Galgen var rejst paa samme Sted, hvor Misdæderen havde afbrændt den fyrstelige Vagt.

1600, den 19. Maj, stod Kai Hansen fra Aabenraa hans Bryllup med hans dydige Hustru Kierstine i Lybek.

Ao. Christi 1601, den 14. Marts, Lørdag for Oculi, om Middagen, da Klokken var slagen tolv, blev jeg, Petrus Rigelius, Pastor i Hostrup (med min Datter Anna Boetius, min Hustrus Søster, en Karl Jens, min Tjenestekvinde Marrin Petersdatter, Kiersten Jürgens i Jeising, og en Karl fra Risigen Moor ved Navn Nickels Petersen, der kom gaaende med et Brev) vaer, at Slottet i Tønder og Byen fra den vestre Ende af indtil Østen for Kirken var bleven bedækket med en gruelig Røgsky eller Røg, og man har hverken fra Slottet eller fra Byen vesten for Kirken, saalidt som fra Kirken eller Taarnet kunnet se eller bemærke det ringeste. Derefter er Røgen og Skyen atter trukket forbi og har bedækket hele Byen med Undtagelse af nogle Huse, nærmest ved Østerport beliggende, og denne Røg er trukket bort mod Vinden, der var nordøstlig. Da Røgen nu næsten var kommen til Porten og var forbleven der en liden Stund og bleven staaende, havde den bedækket hele Byen fra oven af, Taarnet, Spiret og Husene, lige ned til Jorden, saa at man ikke kunde se noget af Byen og Slottet fra denne østlige Side af. Derpaa er en liden Vind kommen op og har dreven den hele Røg og Damp foran sig, og

¹⁾ Utydelig.

alt er atter bleven smukt synligt, og af Røgen og Taagen har der dannet sig en anselig Sky, der straks hævede sig sort og tæt op og er dragen bort mod sydvest. Hele Himlen var temmelig klar, kun mod Vest var der nogle Skyer. Hvad den kjære Gud har villet tilkjendegive hermed, vil Tiden vise.

1601, 17. Martii om Morgenen Kl. 7 er Henrik Willemsen, den fornemste og rigeste Borger i Byen Tønder, kristelig hensovet i Herren og er begravet i Kirken foran Koret, paa den søndre Side, og er han den første, som blev begravet i den nye, hvælvede Grav.

1601, 21. Marts, er Jacob Vitt, en fornem, velagtet og velvis Borger i Byen Tønder, min synderlig gode Ven, med stor Højtidelighed og i talrig Forsamling ført til sit Hvilested.

1602, 22. August, holdt Boye Jacobsen sit Bilager i Flensborg med den dydsirede Jomfru Anneke salig Herman Lange, forhen Borgermester i Flensborg, hans efterladte Datter.

1603, 16. Marts, er min salig Fader Peder Rigelsen, som i 35 Aar i Hostrup Kirke haver forkyndt Guds Ord, hensovet mellem Klokken 9 og 10, i sin Alders 66. Aar. Gud gíve hannem en salig Opstandelse.

1606, 25. Juli, er jeg, Peder Rigelsen, bleven ordineret i Slesvig af M. Fabricius og otte Dage senere introduceret af Hr. Provsten i Tønder, Dr. Johannes Mauritius.

1608, 25. Oktober, er min kjære Moder Maryne Peters salig hensovet i Herren i sin Alders 60. Aar, havde med min salige Fader levet i Ægteskab 34 Aar.

1609, 22. Januar, stod mit, Peter Rigelsens Bryllup i Tønder i Christian Johansens Hus, med Margreta Fryddesdatter.

1611 haver samtlige Indvaanere i Sognet Hostrup foræret til en ny Prædikestol, og enhver givet efter Evne 160 Mark Lybsk, selv Boelsmænd og Kaadnere, og er den første Prædiken derpaa holden af mig Peter Rigelsen, paa den Tid Præst, Skjærtorsdag den 21. Marts. Vor Provst var den Gang den lærde Mand Hr. Johannes Mauritius fra Ekernförde.

1611, 1. Januar, blev mig min Datter ved Navn Marina født Kl. 1 om Eftermiddagen. Gud styrke Moder og Barn.

1615, 1. December, er Vandfloden brudt ind omtrent Klokken 2 om Eftermiddagen og haver mange Steder anrettet frygtelig og uhørt stor Skade. I Rørkjær i dette Sogn har Floden tilføjet Indvaanere stor Skade, navnlig er Peter Ouerdebeck og Michel Hansen bleven skyllet ud af deres Huse. Vandet haver staaet hele to Alen over deres Hø i Laderne. Folkene i Seeth haver ogsaa lidt stor Skade. Elleve Personer ere druknede i Seeth, hvoriblandt en Kone, der inden hun havde gjort sin Kirkegang, blev begravet paa vor Kirkegaard den 6. December. Stort og utaligt Vraggoods er skyllet op i dette Sogn, saaledes fra Dybvad op til vore Marker og rundtom ved Rørkjær, item haver Tidsholm ved Stampemøllen ned langs Jeising til Grønhave Vej ligget fuld af Vraggoods og alskens Gods, som man kunde nævne ved Navn.

1624, 15. Oktober, er vor salige Hr. Amtmand Hans von der Wisch paa Tønderhus bleven begravet i Kirken i Tønder.

1631, 20. Oktober, stod i den hellige Trefoldigheds Navn min Datter Maries Bryllup med Tyge Jepsen.

1634, 9. Februar, er Hr. Johannes Mauritius¹⁾ i Tønder bleven syg paa Prædikestolen, kom kun med megen Møje ned af samme, lagde sig straks til Sengs, og blev i de følgende 8 Dage hver Dag svagere, derpaa er han mellem Lordag og Søndag Esto mili om Natten mellem et og to sødt og salig hensovet i Herren i mange gode Folks Nærværelse, i sin Alders 74. Aar og blev begravet i Logum.

1672 d. 6. Martii skød Johan Henrich Vogt en Kobmand ihjel i Stockholm, at han kunde faa hans Penge, blev derfor siden halshuggen og Hovedet sat paa en Pæl. Hans Fader var den berømte Astronomus i Stade, som endnu lever, der havde spaaet ham det, da han stillede hans Nativitet [Paa dansk].

1691, 20. September, paa hvilken Dag min salig Hr. Broder²⁾ blev kaldet til Stepping og Fryrup Sogne, døde han om Natten og blev begravet 4. Oktober, paa hvilken Dag han fire Aar tilforn havde holdt Bryllup med Ingeborg Nisdatter, og er han den femte Broder af sex Præster, der ere døde. Jeg eneste efterlevende lever endnu ved Guds naaderige Godhed.

1693, 6. Februar, er min Svoger, er Hr. Jacob Caspergaard³⁾ i Starup ved Døden afgangen om Morgenens,

¹⁾ Født 1560, blev 1594 Præst i Tønder (Jensen, Kirchliche Statistik, 371).

²⁾ Claus Lorentzen, Præst (Jensen, Statistik, 215).

³⁾ Jensen, Statistik, 168.

en kristelig og retskaffen Guds Tjener, der har bevist mig meget godt.

1698, 12. Oktober, var min salig Broders Hr. Karstens¹⁾ Datters Bryllup i Ulkebøl med Hr. Johan Krag²⁾, Præst i Horup; Dagen efter afbrændte den skjonne Præstegaard i Ulkebøl, som min salig Broder Hr. Karsten Lorentzen havde bygt, begyndte om Morgen klokken 6, der jeg og min Hustru laa paa Sengen; to Rejsekapper, Hestedækkener, et Solvbelte og andet mere mistede vi i denne ulykkelige Ildebrand.

¹⁾ Christian Lorentzen, † 1688 (Jensen, 1620).

²⁾ Johan Knudsen Krag, † 1697, Præst i Hørup.

Gjensvar

til

Hr. Regjeringsassessor P. v. Hedemann.

Af Henning Matzen.

I „Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte“ 34ster Band S. 230—235 har Hr. Regjeringsassessor P. v. Hedemann gjort et Afsnit af min Bog „Die nordschleswigsche Optantenfrage“ til Gjenstand for en længere Kritik, som indledes med en Bemærkning om, at Oversættelses- og Trykfejl have vanskeliggjort Bogens Læsning. Jeg kan kun paaskjonne, at disse Vanskeligheder dog ikke have afholdt den ærede Kritiker fra at gjøre det paa-gjældende Afsnit af Bogen til Gjenstand for et ind-gaaende Studium; thi hans urbane Udtryksmaade og saglige Behandling gjør det til en Fornøjelse for mig at optage en Droftelse af Æmnet med ham.

Det Afsnit af Bogen, som Kritiken omhandler, er det første, angaaende Optanternes Indfødsret S. 8 flg.

Som bekjendt indrømmer Fredstraktaten 30. Okt. 1864 Art. XIX. først de paa de afstaaede Territorier

bosatte Undersaatter en Optionsret med Hensyn til, om de fremtidig ville være Undersaatter under den nye Regjering i Hertugdømmerne eller vedblive at være danske Undersaatter. Derefter tilføjer den i 5te Stykke, at Indfødsretten. „le droit d'indigénat“, som den kaldes i Traktatens originale franske Text, bevares for *alle*, som den 16de Novbr. 1864 vare i Besiddelse af den, baade i Kongeriget og i Hertugdømmerne.

Forfatteren fremhæver S. 230, at den sidstnævnte Bestemmelse allerede faa Aar derefter — nemlig i Aaret 1873 under Forhandlingerne om den i dansk Bekjg. 19. December 1873 kundgjorte Overenskomst om trængende Undersaatters Hjemsendelse fra det ene Rige til det andet — blev Gjenstand for en modstridende Fortolkning henholdsvis fra dansk og tysk Side i Henseende til Forstaaelsen af Udtrykket Indfødsret. Denne Paastand er dog ikke ganske korrekt formuleret. Som i min Bog S. 47—49 dokumenteret, stillede Sagen sig i Virkeligheden saaledes, at den preussiske Regjering simpelthen benægtede de danske Optanters Indfødsret i Hertugdømmerne eller — efter disses Indlemmelse ved Lov 24. December 1866 — i Preussen, idet den gik ud fra, at Valg af Undersaatsforholdet tillige betød Valg af Indfødsret (Indigenat), og at altsaa de Indfødte, der havde valgt dansk Undersaatsforhold, ved selve dette Valg havde opgivet deres Indfødsret i Preussen, en Paastand, som endnu f. Ex. „Kölnische Zeitung“ for ikke længe siden har gjentaget.

Naar Forfatteren hertil yderligere føjer, at den danske Regjering ikke ved den Lejlighed ses at have følt sig sikker nok til at yde den preussiske Regjering et fyldestgørende Bevis for sin Fortolknings Rigtighed eller endog blot at have gjort et Forsøg derpaa, saa er denne Bemærkning egnet til at fremkalde den Misforstaaelse, at den danske Regjering ved samme Lejlighed skulde have frafaldet sin Fortolkning. Men at dette ikke var Tilfældet, har jeg dokumenteret i min Bog S. 49—50, hvor jeg har paavist, at den danske Regjering klarede Vanskelighederne og førte Forhandlingerne om Overenskomsten til en lykkelig Udgang ved at foreslaa en Affattelse af den omtvistede Art. 5 vedrørende Optanternes Forsørgelsesret, som aldeles ikke berørte Spørgsmaalet om deres Indfødsret.

Men denne Strid angaaende Spørgsmaalet, om Optanterne overhovedet have Indfødsret, eller ikke, er der saa meget mindre Grund til nu at komme tilbage til, som selve de preussiske Domstole, saaledes som jeg i min Bog S. 10 flg. ved Citater af de paa-gældende Domme har dokumenteret, have underkjendt den preussiske Regjerings Nægtelse af, at Bestemmelsen om den for *alle* Indfødte reservede Indfødsret ogsaa omfattede Optanterne. I denne Opfattelse synes ogsaa den ærede Kritiker enig; thi det Spørgsmaal, der derefter ene er levnet som Drøftelsens Gjenstand, og som ogsaa alene beskæftiger den ærede Kritiker, er: Hvad forstaas ved le droit d'indigénat? Hvilket er Retsindholdet af dette Udtryk?

I min Bog S. 17 flg. S. 22 flg. har jeg besvaret dette Spørgsmaal derhen, at Indfødsret i det danske

Monarki før som efter 1864 var og er enstydig med Statsborgerret, hvis fundamentale Indhold er en Ret til at være og forblive i Landet, saa at derefter indfødte Slesvigere, selv om de have opteret dansk Undersaatsforhold, i Kraft af den dem ved Fredstraktat 30. Oktober 1864 Art. XIX 5te Stykke forbeholdte Indfødsret i Hertugdømmerne (senere Preussen) nyde en Statsborgerret samme Steds eller en Hjemstedsret, ifølge hvilken de ikke kunne udvises derfra, og at følgelig enhver Udvisning af en før 16. Novbr. 1864 indfødt dansk Optant i Hertugdømmerne er en flagrant Krænkelser af disse indfødte Optanters traktatmæssige og lovhjemlede Ret.

Hvad indvender saa min ærede Kritiker imod denne Paastands Rigtighed?

Han henviser først til det formentlig ganske uantagelige Resultat i politisk Henseende, som vilde fremkomme ved denne Fortolkning, hvorefter de paa-gældende danske Optanter skulde have bevaret deres statsborgerlige Rettigheder med alle dertil knyttede Virkninger i Hertugdømmerne (senere Preussen) samtidig med, at de vare fritagne for alle undersaatlige Pligter, særlig Værnepligten, i Hertugdømmerne (senere Preussen).

Ved Omtalen af dette Resultats formentlige Uantagelighed fra et politisk Synspunkt indskyder Forfatteren dog selv straks paa Stedet den Kjendsgjerning, at det, som jeg ved Anførslen af en Række danske Domme i min Bog S. 61 flg. har dokumenteret, er anerkjendt i den danske Retspraxis, idet de i Hertugdømmerne før 16. Novbr. 1864 indfødte Under-

saatter ere anerkjendte som danske Statsborgere og derfor ikke kunne udvises fra Danmark uden alt Hensyn til, om de maatte have valgt at være preussiske eller danske Undersaatter.

„Men“, tilføjer den ærede Kritiker saa, „den politiske Virkning er dog, som jeg ikke behøver at udvikle nærmere, helt forskjellig for de danske Optanters Vedkommende.“

Her har den ærede Kritiker dog taget sig Sagen for let; den nærmere Udvikling, som han ikke har indladt sig paa, maatte have ført ham til en ganske modsat Opfattelse. Spørgsmaalet om de danske Optanters Retsstilling ifølge min Forstaaelse af Fredstraktatens Art. XIX 5te Stykke bør nemlig besvares med Hensyn paa den ved Fredsslutningens Tid henholdsvis i Hertugdømmerne og i Kongeriget Danmark bestaaende Retstilstand. Men derefter var Virkningen af den paagældende Bestemmelse aldeles ens baade i Hertugdømmerne og i Kongeriget og i intet Tilfælde uantagelig. Forholdet var nemlig det, at de paagældende Indfødte, der ved Option af dansk Undersaatsforhold vare løste fra Undersaatsforholdet til Hertugdømmerne, dog, naar de bevarede eller senere paany erhvervede Bopæl i Hertugdømmerne, vedblivende vare eller igjen bleve Undersaatter samme Steds i Kraft af selve Bopælen, og, som bosatte Undersaatter, vare undergivne alle undersaatlige Pligter, endog Værnepligten. Paa ganske tilsvarende Vis stillede Forholdet sig omvendt i Henseende til de Indfødte i Danmark, der havde valgt at være Undersaatter i Hertugdømmerne. Med denne Retstilstand for Øje kontraherede

selvfølgelig de Magter, der vedtog Fredstraktaten 30. Oktbr. 1864 Art. XIX, nemlig den danske Konge som den hidtilværende Regent og Kejseren af Østerrig og Kongen af Preussen som „den nye Regjering i Hertugdømmerne“, og som Følge af bemeldte Retstilstand var der ingensomhelst abnorm Virkning knyttet til Bestemmelsen om, at Indfødsretten i den af mig hævdede Forstand henholdsvis i Hertugdømmerne og i Kongeriget kunde bevares selv for de Indfødte, der valgte at være Undersaatter henholdsvis i Kongeriget og i Hertugdømmerne.

Det er derfor, henset til det politiske Resultat ifølge den i Kongeriget og i Hertugdømmerne i Aaret 1864 bestaaende Retstilstand, en i Luften svævende Paastand, som den ærede Kritiker fremsætter S. 233, at det indtil videre ikke kan anses for godtgjort, at de tyske Regjeringer med klart Blik skulde have hidført saadanne politiske Begivenheder, som de foran af ham udviklede.

Selvfølgelig kan saa denne traktatmæssig sikrede Retsstilling for de danske Optanter i Hertugdømmerne ikke i nogen Maade ændres eller mindskes ved Hertugdømmernes efterfølgende Indlemmelse i Preussen; thi Preussen har kun erhvervet Hertugdømmerne med Forpligtelsen til at respektere den ved Fredstraktaten 30. Oktbr. 1864 Art. XIX 5te Stykke stiftede Ret for Optanter uden alt Hønsyn til, om denne ifølge preussisk Lovgivning maatte medføre Ulemper, som den ikke medførte ifølge den paa Afstaaelsens Tid i Hertugdømmerne saavel som i Kongeriget Danmark gjældende Ret.

Jeg tillader mig her i Forbigaaende at henlede min ærede Kritikers Opmærksomhed paa, at hele denne Udvikling alt staaer at læse i min Bog S. 58 flg., hvor jeg har gjendrevet den tilsvarende af den preussiske Regjeringskommissær i Landdagen fremsatte Paastand, som nu, uden alt Hensyn til min Gjendrivelse, er gjen-taget af den ærede Kritiker.

Saalænge den her omtalte, alt i min Bog frem-satte Bevisførelse ikke er gjendrevet, maa jeg derfor hævde, at den politiske Virkning af den af de danske Domstole godkjendte Fortolkning af Fredstraktatens Art. XIX 5te Stykke paa ingensomhelst Maade kan paaberaabes mod dens Rigtighed.

Fra denne første Indvending, som min ærede Kri-tiker fremfører, gaar jeg saa videre til at omtale den næste.

„Det maa“, siger han, „i en fortrinlig Grad komme an paa, hvad de kontraherende Magter egentlig have tænkt sig, da de optog Bestemmelsen om Indfødsret-tens Bevarelse i Fredstraktaten“; „og“, tilføjer han, „allerede efter mindre end et Tiaars Forløb var deres Forstaaelse deraf modstridende. Den, som vil afgjøre Fortolkningsspørgsmaalet paa en overbevisende Maade, maa derfor medtage og fuldt udnytte Aktstykkerne, ogsaa de forberedende, ved Fredsforhandlingerne i 1864, i Særdeleshed dem fra dansk Side, der havde foran-lediget Optagelsen af det paagjældende Afsnit; men ogsaa den anden Parts. Forfatteren gjør ikke dette og angiver ikke, om muligvis dette Materiale er gjort tilgjængeligt paa et andet Sted, eller hvorfor det ikke har staaet til hans Raadighed.“

I Begyndelsen af sine Bemærkninger fremhæver den ærede Kritiker, at han i Særdeleshed har interesseret sig for den statsretlige og retshistoriske Methode, som jeg har fulgt ved mit Arbejde. De ovenanførte Bemærkninger kunne da nærmest tydes som en Kritik af min formentlig ikke tilstrækkelig grundige Metode.

Jeg skal hertil bemærke, at jeg ved retlige Aktstykkers Fortolkning først og fremmest holder mig til Ordene som Udtryk for Tanken, idet jeg gaar ud fra, at Parterne have ment, hvad de have sagt. Kun hvis Ordene i og for sig maatte være tvivlsomme eller nogen af Parterne maatte paastaa, at Meningen har været end anden, end Ordene hjemle, kunne Oplysninger, hentede fra Kjendsgjæringer, der ligge udenfor selve Texten, faa Betydning. Men dette har jeg nu ikke fundet at være Tilfældet med Fredstraktatens Art. XIX 5te Stykke. Derfor har jeg ikke givet videre Meddelelser angaaende de mig tilgjængelige Forarbejder til nævnte Bestemmelse, end i min Bog S. 6, 49 og 67 anført. Men naar nu den ærede Kritiker bebrejder mig, at jeg ikke har givet yderligere Oplysninger om Forarbejderne, skal jeg ikke undlade at gjøre udførligere Rede for, hvad jeg her har kunnet finde desangaaende.

Det første Udkast til Art. XIX, som blev forelagt de danske Befuldmægtigede, har jeg ikke kunnet finde; men det kan ses af det andet, som omtales straks nedenfor, paa Navnene nær at have været ens-

lydende med den tilsvarende Artikel XII i Züricher Freden¹⁾:

I den Instrux, som tilsendtes de danske Befuldmægtigede dat. Kjøbenhavn den 30te August 1864 hedder det saa:

„Ved Fjendens Overmagt og Omstændighedernes Tryk har Kongen set sig nødsaget til at opgive sine Rettigheder til den største Del af Monarkiets Lande og Provinser Syd for Kongeaaen; men Hans Majestæt har ikke opgivet sin Omhu og Interesse for disse Landsdeles Beboere, over hvilke han var kaldet til at herske. Ligesom de kongelige Befuldmægtigede derfor i det Hele under Forhandlingerne altid ville bevare i

¹⁾ Les sujets Lombardes domiciliés sur le territoire cédé, par le present traité, jouiront pendant l'espace d'un an à partir du jour de l'échange des ratifications et moyennant une déclaration préalable à l'autorité compétente de la faculté pleine et entière d'exporter leurs biens-meubles en franchise de droits et de se retirer avec leurs familles dans les États de Sa Majesté Impériale et Royale Apostolique, auquel cas la qualité de sujets autrichiens leur sera maintenue. Ils seront libres de conserver leurs immeubles sur le territoire de la Lombardie.

La même faculté est accordée réciproquement aux individus originaires du territoire cédé de la Lombardie, établis dans les États de Sa Majesté l'Empereur d'Autriche.

Les Lombards, qui profiteront des présentes dispositions ne pourront être de fait de leur option, inquiétés de part ni d'autre, dans leurs personnes ou dans leurs propriétés, situées dans les États respectifs.

Le delai d'un an est étendu a deux ans pour les sujets originaires du territoire cédé de la Lombardie qui a l'époque de l'échange des ratifications du présent traité se trouveront hors du territoire de la Monarchie autrichienne. Leur déclaration pourra être reçue par la mission autrichienne la plus voisine ou par l'autorité supérieure d'une province quelconque de la Monarchie.

Erindringen, at disse Landsdeles Vel ogsaa ligger og vedbliver at ligge Hs. Majestæt paa Hjertet, om de end gaar ind under et fremmed Scepter, saaledes er der navnlig nogle Punkter, paa hvilke den kgl. Regjering særlig maa henlede Opmærksomheden.“

Først nævnes saa i Instruxen Omsorgen for Bevarelsen af de legislative og konstitutionelle Organer i Hertugdømmerne. Derefter fortsættes;

„Særlig ønsker Hs. Majestæt dernæst at sikre den Del af Hertugdømmet Slesvigs Befolkning, der i Sprog og Nationalitet hører til Kongeriget. Dersom Kongen var vedbleven at regjere i Slesvig, vilde Hs. Majestæt ufravigelig have fastholdt de tvende Nationaliteters Ligeberettigelse i dette Hertugdømme. Den samme Retfærdighed venter Hs. Majestæt, at de allierede Magter ville vise, og han maa insistere paa, at Fredstraktaten kommer til at indeholde den fornødne Garanti for, at de dansktalende Beboere af de afstaaede Territorier ville nyde den Beskyttelse for deres Sprog og deres nationale Ejendommeligheder, hvorpaa de have et uafviseligt Krav.“

„Det er dernæst den kongelige Regjerings Anskuelse, at personlige og Ejendomsrettigheder, hvoraf Individerne alt ere i lovlig Besiddelse, ikke maa lide nogen Indskrænkning ved Freden. Denne Grundsætning finder navnlig Anvendelse paa

1) **Indfødsretten.** *Herefter ville ultsaa alle de Personer, som før Fredens Undertegning have erhvervet Indfødsret i Monarkiet, uden Hensyn til, i hvilken Landsdel de ere fødte, nu befindes bosiddende eller fremtidig maatte rælge at tage Ophold, saavel i Kongeriget som i Hertugdømmerne*

ogsaa fremtidigt vedblive at nyde alle de Rettigheder, som paa ethvert Sted ere betingede af Indfødsret.“

Fra de danske Befuldmægtigede fulgte saa en Indberetning til den danske Regjering under 14de Septbr. 1864, med hvilken der som Bilag fulgte et Udkast til en Art. V, den nuværende Art. XIX.

Deri lød første Stykke vedblivende som i Züricher Fredens Art. XII, dog at det ene Aar var forlænget til to.

I andet Stykke var indskudt Ordene „aux sujets Danois et“ efter Ordet „réciproquement“. Den tidligere alene hjemlede Optionsret af kongerigsk Undersaatsforhold for Undersaatterne fra de afstaaede Distrikter var derved udvidet til en Optionsret af her-tugeligt Undersaatsforhold for kongerigske Undersaatter. Om Aarsagen til denne Udvidelse henviser jeg til de af den ene danske Befuldmægtigede givne Oplysninger, der omtales i min Bog S. 67. Men den tilsvarende Ændring havde man endnu ikke faaet indført i fjerde Stykke. Det var fremdeles redigeret paa den gamle Vis, kun at de to Aar nu vare blevne til tre og lød derfor paa: „Den [toaarige Frist er forlænget til 3 Aar for de fra de afstaaede Territorier stammende Personer, som paa Fredstraktatens Ratifikationstid befinde sig udenfor Kongeriget Danmarks Territorium“ o. s. v.

Den nuværende Art. XIX 5te Stykke fandtes endnu ikke i det andet Udkast.

Men i de danske Befuldmægtigedes ovennævnte Indberetning af 14. Sept. 1864 hed det saa angaaende

det fremsendte Udkasts foromtalte Art. V, nuværende Art. XIX:

„Artikel V have vi tidligere indsendt; men ved Artiklens nuværende Redaktion er Fristerne af 1 og 2 Aar ifølge et af os allerede for længere Tid siden udtalt Ønske forandrede til resp. 2 og 3 Aar. Vi have Grund til at tro, at en yderligere Forlængelse ikke vil møde synderlig Vanskelighed, *ligesom vi heller ikke har opgivet Haabet om i denne Artikel at faa optaget en Bestemmelse, hvorefter de, der nu ere i Besiddelse af Indfødsret i Monarkiet, faa denne deres Ret forbeholdt i sammes fulde Omfang efter den eventuelle Adskillelse af Hertugdømmerne fra Kongeriget.*“

De Befuldmægtigedes Haab er da gaaet i Oplydelse, idet Bestemmelsen om Indfødsrettens Bevaring er indføjet som 5te Stykke i den endelige Affattelse af Fredstraktatens Art. XIX.

Disse Oplysninger har jeg kunnet indhente her, og det vil ses, at de i Et og Alt bekræfte, at den danske Regjerings Mening med den foreslaaede Tilføjelse i Et og Alt er i Overensstemmelse med dens Ordlyd og med min Fortolkning af den.

Jeg har dernæst ikke undladt i min Bog S. 6 og 49 at meddele, hvad jeg her har fundet om den preussiske Regjerings Forstaaelse af Art. XIX 5te Stykke, bestaaende i, at *den i en Note fra Aar 1867 har udtalt*, at derefter „tilsyneladende“ de, som ikke udvandrede, skulde bevare „Statsborgerretten“; men denne Udtalelse er i og for sig helt ubestemt; jfr. Ordet „tilsyneladende“; og der tilføjes yderligere, at Drøftelsen af Bestemmelsens Betydning maatte kunne forbeholdes,

indtil et praktisk Tilfælde maatte give Anledning dertil. Den preussiske Regjering synes derfor endnu i 1867 slet ikke at have gjort sig selv Rede for Meningen med den. Saa meget mindre kan det forventes, at den alt skulde have været paa det rene dermed under Forhandlingerne derom i 1864. Den maa derfor snarere antages at være gaact ind paa Vedtagelsen af Art. XIX 5te Stykke uden noget klart Begreb om Indholdet. Men det er selvfølgelig den preussiske Regjering's Fejl, hvis den har gjort dette, og kan ikke i nogen Maade indvirke paa Bestemmelsens bindende Kraft overensstemmende med dens virkelige Indhold.

Havde det foreliggende Spørgsmaal været rent historisk, vilde jeg dog ikke have undladt ogsaa at ansøge den preussiske Regjering om de Oplysninger, som den maatte sidde inde med. Men da Spørgsmaalet tillige er politisk, fandt jeg det illoyalt at ansøge den om Oplysninger, som eventuelt vare bestemte til at benyttes mod den selv. Det maa da blive den ærede Kritikers Sag eller andres, som have Adgang til de preussiske Arkiver, at hente Oplysning derfra; thi, som Kjendsgjærningerne foreligge, er det den preussiske Regjering, der maa føre Beviset, hvis den vil paastaa ikke blot, at de østerrigsk-preussiske Regjeringer selv have ment noget andet, end de have sagt i Art. XIX 5te Stykke, men ogsaa, hvad det yderligere maatte komme an paa, hvis denne afvigende Mening skulde have nogen Betydning i retlig Henseende, *at den danske Regjering har været enig med dem i at mene noget andet, end der er sagt i bemeldte Stykke.* Saalænge saadant Bevis ikke er ført, og det

er endnu ikke sket, holder jeg mig til Artiklens Ordlid og fortolker dens Mening paa Grundlag deraf, saaledes som ogsaa baade de danske og de preussiske Domstole ses at have gjort, rigtignok for de sidstes Vedkommende med et Resultat, som jeg i min Bog har dokumenteret at være urigtigt.

Her møder jeg saa imidlertid den ærede Kritikers anden mod min Fortolknings Rigtighed fremførte Anke, at min Bevisførelse er ufyldstgjørende, fordi selve Textens rette Mening ikke er klar, da det er tvivlsomt, hvad der forstaas ved Udtrykket „le droit d'indigénat“, og man følgelig ingenlunde med Sikkerhed kan lægge den Betydning ind deri, at Ordet skal være enstydigt med Statsborgerret, saaledes som af mig paastaet.

Saa vender jeg da efter den ved min ærede Kritikers Anke over min statsretlige og retshistoriske Metode foranledigede Digression tilbage til det ovenfor rejste Spørgsmaal, som altsaa bliver Undersøgelsens Kjærne:

Hvad forstaas ved: „le droit d'indigénat“ i Fredstraktatens Art. XIX 5te Stykke? Hvilket er Retsindholdet af disse Udtryk?

Til Støtte for den Paastand, at Meningen med Ordet Indfodsret er tvivlsom, henviser den ærede Kritiker til, at „Indigenatets“ Begreb i Almindelighed er saa svævende (schwankend), at den tyske Rigsforfatning har anset det for nødvendigt at forklare det ved en indgaaende Opregning af dets Kjendetegn.

Men her gjør min ærede Kritiker sig skyldig i en Forskydning baade af Tid og Rum, naar han betragter Spørgsmaalet om Betydningen af Ordene „le droit

d'indigénat“, i Fredstraktatens Art. XIX 5te Stykke fra et universelt Synspunkt, i Kraft deraf tager sit Udgangspunkt fra Ordet Indigenat og paa den Maade endogsaa inddrager en Redegjørelse for, hvad Indigenat i den tyske Rigsforfatning 16. April 1871 Art. 3 betyder, i Undersøgelsen af, hvilken Mening er med Ordene „le droit d'indigénat“ i Fredstraktaten 30. Okt. 1864 Art. 5.

Jeg har allerede i min Bog S. 8 fremhævet, hvorledes selve Udtrykket „le droit d'indigénat“ beviser, at vi her have at gjøre med et for det danske Monarki ejendommeligt Udtryk; thi udenfor Danmark taler man ikke om Indfødsret eller i fransk Oversættelse „le droit d'indigénat“; men, hvad netop den tyske Rigsforfatning Art. 3 frembyder Exempel paa, om Indigenat, indigénat.“

Og hvad der saaledes allerede fremgaar af selve Udtrykket, bekræftes yderligere paa en aldeles afgjørende Maade ved selve Affattelsen af Art. XIX 5te Stykke, da den lyder paa, at Indfødsretten er bevaret — le droit d'indigénat est conservé — for alle de Personer, som ere i Besiddelse af den paa det Tidspunkt, da Fredstraktatens Ratifikation foregaar, altsaa den 16de Novbr. 1864. Der kan nu ikke være Tale om at bevare anden Indfødsret end den, hvoraf de paa-gjældende Personer alt forinden den 16de Novbr. 1864 vare i Besiddelse, og denne Indfødsret var ingen anden end den tidligere i det danske Monarki anerkjendte og bestaaende Indfødsret. Denne samme Ret skulle de, som vare i Besiddelse af den i det tidligere samlede danske Monarki, fremtidig bevare i begge de

fremtidig adskilte Bestanddele af Monarkiet, baade i Hertugdømmerne og i Kongeriget, og samme Indfødsret skal i begge de paagjældende Dele være forbeholdt for *alle* dem, som paa det anførte Tidspunkt vare i Besiddelse af den, altsaa uden Hensyn til det forud omtalte Valg af Undersaatsforhold henholdsvis i den ene eller i den anden Del.

Saa ere vi altsaa forelobig naaede til Vished om, at den Indfødsret, hvorum Fredstraktaten Art. XIX 5te Stykke handler, er den i det danske Monarki den 16de November 1864 anerkjendte Indfødsret eller Indigenatret, og saa spørge vi videre: Hvilket var da Indholdet af denne Indfødsret eller Indigenatret?

Den ærede Kritiker mener saa, at man ved Begrebet Indfødsret i den danske Statsret kan tænke paa muligvis ganske forskellige Ting,

enten og nærmest paa de materielle Retsforhold, hvilke „Patentet“ af 15. Jan. 1776, som det synes ham, alene vilde ordne og har ordnet, for hvis Skyld den første Gang nojerø regulerer det ogsaa tidligere ikke ukjendte formelle Begreb om Egen-skaben som Indfødt;

eller ogsaa paa de materielle Retsforhold, hvis Ordning ved en senere udfyldende Fortolkning fra de højeste Forvaltnings- og Dommermyndigheders Side tillige kan være anset som skot ved „Patentet“ 1776;

eller endelig paa det hele Indbegreb af materielle Retsforhold, for hvis Virkning det i „Patentet“ af 1776 fastsatte formelle Retsbegreb af Egen-skaben som Indfødt 1864 var afgjørende, og som ifølge

Matzen tilsammentagne udgjorde Statsborgerretten.

Den ærede Kritikens Konklusion af disse Præmisser er da den, at det ikke kan anses som bevist, at Fredstraktaten 1864 har havt noget andet for Øje end det efter hans Opfattelse meget beskedne Indhold af Forordningen af 1776.

Paa denne Udvikling er mit Svar det, at den i sine Præmisser som i sine Konklusioner er urigtig. Der gaves i det danske Monarkis Statsret kun en Betydning af Ordet Indfødsret eller Indigenatrecht, hvilke Udtryk Fredstraktaten paa Fransk gjengiver med Ordet „le droit d'indigénat“, og denne Betydning er netop den i min Bog udviklede og dokumenterede.

Den ærede Kritikens Bevisførelse lider nemlig først af den Grundfejl, at den svæver i Luften; idet den begynder med en blot og bar Hypotese¹⁾, der senere, man ved ikke paa hvilken Maade, bliver til en Kjendsgjerning, paa hvilken hele Bevisførelsen bygges, og denne Hypotese er helt og holdent urigtig.

Hvorpaa bygges nemlig denne Hypotese om, at de kontraherende Magter ved Udtrykket „le droit d'ingénat“ kun skulde have havt de i Frdg. 15de Januar 1776 indeholdte Rettigheder for Øje? Den ærede Kritiker anfører til Støtte derfor, at det bestemte Udtryk „le droit d'indigénat“ synes at pege hen paa den saaledes benævnte Forordning 15. Januar 1776 og paa den alene. De tilsvarende danske og tyske Udtryk Indfødsret og Indigenatrecht findes nu vel i den an-

¹⁾ Jfr. S. 231: Nimmt man aber an o. s. v.

førte Forordnings Overskrift som Benævnelse paa selve Forordningen; men i denne Betydning af en Forordning er jo Udtrykket „le droit d'indigénat“ i hvert Fald ikke brugt i Fredstraktatens Art. XIX 5te Stykke. Der staar det som en Betegnelse af en vis personlig Ret, naar det hedder, at alle de, som have „le droit d'indigénat“, have bevaret den. Derom maa man da heldigvis være enig.

Men i denne i Fredstraktatens Art. XIX 5te Stykke givne Betydning af en personlig Ret forekommer nu Udtrykket Indigenatrecht aldeles ikke i den tyske Text af Forordningen 15. Januar 1776 Art. 2—9; men der tales deri kun om Indfødte og Fremmede, som agtes lige med Indfødte, eller i § 7 om „Auswärtige, die „gleicher Rechte mit den Eingeborenen fähig sind“. Derimod findes denne samme Vending i den tilsvarende danske Art. 7 netop gjengivet ved Sætningen: De Fremmede, som i Overensstemmelse med 2, 3, 4 og 5 Artikel kunne vente sig *Indfødsret*. Naar altsaa det til „le droit d'indigénat“ svarende tyske Udtryk „das Indigenatrecht“ i den i Fredstraktatens Art. XIX 5te Stykke givne Betydning end ikke nævnes i Indfødsretten 15. Jan. 1776, saa er dette allerede en Kjendsgjerning, som taler imod, at Fredstraktaten ved Brugen af de anførte Udtryk netop og alene derved skulde have havt Indfødsretten 15. Jan. 1776 for Øje. Derimod viser den danske Texts Benyttelse af Ordet Indfødsret, jævnført med den tilsvarende Omskrivning af Meningen med samme i den tyske Text, paa en klar og utvetydig Maade, hvorledes Udtrykket Indfødsret og dets senere tyske Gjengivelse ved Indigenatrecht ere

fremkomne, og hvad der forstaas ved dem, hvor de staa som en Betegnelse for en personlig Ret.

Til Bevis derpaa begynder jeg med en Omtale af selve de Indfødte. Disse Personer var der allerede før Frdg. 15de Jan. 1776 saavel som ved selve denne Forordning og ved den efterfølgende Lovgivning indtil 1864 tillagt et vist Indbegreb af Rettigheder, som tilkom dem fremfor Ikke-Indfødte. Men nu skete det, at Statsmagtens Indehaver fandt, at der efter Omstændighederne ogsaa var Anledning til at indrømme andre ikke fra Fødslen af men ved efterfølgende Begivenheder til Landet knyttede Personer samme Retsstilling, som de Indfødte nød.

Hvorledes skulde dette saa ske? Det kunde ikke ske ved simpelthen at erklære dem for Indfødte; det kunde selv den enevældige Konge ikke gjøre uden at komme i Strid med Kjendsgjerningerne. Og det var jo heller ikke paa selve den faktiske Egenskab som Indfødt, hvorpaa Vægten lagdes, men kun derpaa, at de paagjældende Ikke-Indfødte skulde nyde samme Retsstilling som Indfødte. Derfor tales der i Frdg. 15de Jan. 1776 §§ 2 9 helt igjennem om dem, som agtes lige med Indfødte og i Modsætning dertil om Udlændinge, som ikke agtes lige med dem. Men denne Udtryksmaade føjede et besværligt Paahæng til Ordet Indfødt, som man let var udsat for at glemme, hvor det skulde være tilføjet. Dette er allerede sket i selve Forordningen 15de Jan. 1776 § 1, hvor der kun tales om Børn af indfødte Undersaatter, skjønt der aabenbart burde være tilføjet: eller af dem, som dermed lige agtes. Men til Nød kunde denne Udtryksmaade endda

passere, saalænge der kun var Tale om en enkelt Forordning og de deri indeholdte enkelte Forskrifter vedrørende Indfødte. Derimod blev den mere og mere besværlig, efter som Lovgivningens Bestemmelser om Indfødtes i Modsætning til Fremmedes Retsstilling blev mere og mere omfattende. Saa maatte man have et enkelt omfattende Udtryk for den Retsstilling, som de Indfødte nød, og som ved Naturalisation blev Udlændinge til Del. Det fandt man nu netop i det allerede i Indfødsrettens danske Text Art 7 benyttede Udtryk Indfødsret; jfr. f. Ex. Reglement for Kongens Livjægerkorps 22de April 1829 § 5, som taler om, at den, der antages i dette Korps, enten maa være født i Kongens Lande eller være „benaadet med Indfødsret“. Derfor fremkommer dette Udtryk i Forfatningslove, der bestemme, hvorledes Udlændinge kunne erhverve Indfødsret, f. Ex. i Forfatningslov for det danske Monarkis Fællesanliggender 2den Okt. 1855 § 47, hvor den tyske Text dog undtagelsesvis alene har Udtrykket Indigenat; jfr. derimod foreløbig Valglov s. D. §§ 1 og 7, hvori Indfødsret gjengives ved Indigenatrecht; og ved Siden deraf ogsaa i Love for de enkelte Landsdele, f. Ex. Danmarks Riges Grundlov 5. Juni 1849 § 35, der betinger Valgret til Folketinget af Indfødsret, og Forfatningslove for Hertugdømmet Slesvig 15. Febr. 1854 Art. 19, 1° og for Holsten 11. Juni 1854 § 19, 1°, der betinge Valgret til Stænderforsamlingerne af, at vedkommende Mand har Indfødsret eller Indigenatrecht eller dog uafbrudt i 10 Aar har opholdt sig i Kongens Lande. Det er da givet, at ved disse Udtryk Indfødsret og Indigenatrecht ikke alene forstaas de Rettigheder, som omhandles i Frdg.

15de Jan. 1776, til hvilke saa de paagjældende Love skulde føje et positivt udenfor Indigenatretten selv faldende Tillæg; men Udtrykket er en Ramme, der betegner den Retsstilling, som ifølge den til enhver Tid gjældende Lovgivning maatte tilkomme de Indfødte i Modsætning til Fremmede, og denne Ramme udvides ved hver enkelt Lov, der træffer nye Bestemmelser i Henseende til de Indfødtes særlige Retsstilling, saaledes at Udtrykkets Indhold derved udvides. Naar Lovbestemmelserne ere formulerede derhen, at Vedkommende skal have Indfødsret eller Indigenatrecht i Stedet for, at han skal være indfødt eller eingeboren, er dette sket, fordi det mere omfattende Udtryk Indigenatret netop og alene er det korrekte, da det omfatter ikke blot dem, der ved selve Fødselen have erhvervet Egenskaben som Indfødte og den dermed følgende Retsstilling; men alle dem, som paa enhver som helst Maade ifølge den til enhver som helst Tid gjældende Lovgivning maatte have erhvervet den Indfødte tillagte Retsstilling.

Denne Betydning af Indfødsret eller Indigenatret er derfor den eneste, overalt i det danske Monarki indtil 1864 gjældende, og en tilsvarende kan derfor ogsaa alene tillægges Ordene „le droit d'indigénat“ i Fredstraktatens Art. XIX 5te Stykke; thi de ere den nøjagtige franske Gjengivelse af de tilsvarende danske og tyske Udtryk, hvorfor ogsaa den officielle henholdsvis danske og tyske Gjengivelse af Fredstraktatens Text gjengiver dem ved Indfødsret og Indigenatrecht. Den anførte Betydning maa baade Kongen af Danmark som hidtilværende Regent i Hertugdømmerne og

Kejseren af Østerrig og Kongen af Preussen som Hertugdømmernes „nye Regjering“ have lagt til Grund for Ordets Forstaaelse, hvor Talen er om at *bevare* Indfødsretten i Kongeriget og i Hertugdømmerne. At de skulde have villet lægge en anden mindre omfattende Betydning ind i Ordet, kan for det første ikke formodes, fordi Undtagelsen netop var til Fordel for begge Parters Undersaatter, og kan dernæst ikke med nogen Slags Føje paastaas, fordi den Magt, som vilde have lagt en anden end den almindelige legale Betydning ind i Ordet, maatte have taget udtrykkelig Forbehold i saa Henseende, hvilket ikke er sket.

At Ordet Indfødsret i Art. XIX. 5te Stykke ikke kan have anden, end den her omhandlede Betydning, kan den ærede Kritiker dernæst ogsaa overbevise sig om ad en anden Vej.

Hvilken var nemlig i 1864 de i Hertugdømmerne indfødte Personers Retsstilling? Aldeles uimodsigeligt den, at de nøde alle de ved den gjældende Lovgivning Indfødte i Hertugdømmerne tillagte Rettigheder, ikke blot dem, som vare hjemlede ved Forordningen 15de Jan. 1776, men ogsaa dem, som hjemledes ved hele den efterfølgende Lovgivning lige indtil 1864, selvfølgelig forudsat, at de fyldestgjorde de Betingelser, som de paagjældende Rettigheders Uøvelse iøvrigt krævede.

Dette er altsaa for de i Hertugdømmerne indfødte Personers Vedkommende Betydningen af, at Indfødsretten er bevaret for dem. Men da nu et og samme Udtryk, hvor ingen særlig Indskrænkning er gjort, ogsaa maa have et og samme Indhold og Betydning

med Hensyn til alle de Personer, som det angaar og omfatter, og da nu Art. XIX 5te Stykke bruger en og samme Betegnelse for den Ret, som det tillægges alle de i samme omhandlede Personer uden at gjøre nogensomhelst Sondring mellem dem, saa maa med logisk Nødvendighed ogsaa den alle de paagjældende Personer under Et tillagte Ret have et og samme Indhold.

Den iøvrigt aldeles ubjemlede Indskrænkning i Indfødsrettens Virkninger, som ogsaa enkelte danske Forfattere have villet opstille særlig for de naturaliserede Personers Vedkommende, er derfor under alle Omstændigheder uden Betydning med Hensyn til Fredstraktatens Art. XIX 5te Stykke, hvor der ikke særlig er Tale om naturaliserede, men hovedsagelig netop kun om Indfødte.

At den her hævdede Betydning af Ordene „le droit d'indigénat“ ogsaa er i fuld Overensstemmelse med de Oplysninger, som udenfor selve Traktatens Ordlyd foreligge om Forslagsstillerens, den danske Regerings, Mening med Tilføjelsen af Fredstraktatens Art. XIX 5te Stykke vil uimodsigeligt fremgaa af den ovenfor S. 119 meddelte Instrux fra den danske Regjering til sine Befuldmægtigede ved Fredsunderhandlingerne og disses til den danske Regjering afgivne Beretning. Der er deri ikke med en eneste Stavelse hentydet til Frdg. 15de Januar 1776, og derfor heller ikke den fjerneste Hjemmel til at paastaa, at den danske Regjering ved Bestemmelsen om Indfødsrettens Bevarelse kun skulde have villet sikre de paagjældende Personer de i Forordning 15. Januar 1776 specielt fremhævede „beskedne“

Rettigheder. De citerede Udtalelser vise derimod ligesaa uimodsigeligt, at den danske Regjering derved netop har villet sikre de paagjældende Personer den hele ifølge den i det danske Monarkis vedkommende Bestanddele gjældende Lovgivning Indfødte tilkommende Retsstilling, og den eneste Oplysning, som foreligger angaaende den preussiske Regjerings Forstaaelse af Ordene „le droit d'indigénat“ i den ovfr. S. 121 omtalte Note viser da netop ogsaa, at den selv har forstaaet Ordene som enstydige med Statsborgerret.

Indfødsrettens Indhold er da i Fredstraktaten Art. XIX 5te Stykke den samme, som overalt ellers ifølge det danske Monarkis Statsret, og den medfører der som overalt ellers en Statsborgerret, hvis fundamentale Indhold er Retten til at være og blive i Landet og til, efter at være udvandret, frit at vende tilbage til det. Endog den Forbrydelse af denne Ret, som ifølge den ældre Lovgivning kunde finde Sted som Straf, naar en Indfødt domtes til Landsforvisning, var alt en rum Tid forinden 1864 med en enkelt Undtagelse ophævet indenfor hele det danske Monarkis Omraade.

Imod dette utvivlsomme Indhold af Indfødsretten eller Indigenatretten i det danske Monarki opponerer imidlertid den ærede Kritiker ud fra sit snævre Syn paa Indfødsrettens Betydning ifølge Fredstraktatens Art. XIX 5te Stykke som alene beroende paa Indholdet af Indfødsretten 15de Januar 1776, og afviser derfor Paaberaabelsen af senere Lovbestemmelser angaaende Indfødtes Retsstilling som utilladelig, hvor det gjælder Bestemmelsen af Indfødsrettens Indhold i den anførte Artikel.

Jeg henholder mig herimod paa Forhaand til det lige foran førte Bevis for, hvor aldeles uhjemlet denne Indsnævring af Indfødsrettens Indhold er, hvorledes dette derimod maa bestemmes paa Grundlag af hele det Indbegreb af de i 1864 om Indfødtes Retsstilling i det danske Monarki, henholdsvis i Hertugdømmerne, gjældende Regler, der hjemle dem, som den ærede Kritiker udtrykker det, Statsborgerrettens hele Fylde. Men da den ærede Kritiker ved samme Lejlighed kommer ind paa Betragtningen om den nævnte Forordnings Tilblivelse, Indhold og Øjemed, skal jeg for Fuldstændigheds Skyld ikke undlade ogsaa at følge ham ind paa denne Undersøgelse og godtgjøre, at han ikke har set rigtigt paa Indfødsretten 15de Jan. 1776, bedømt den fejlagtig baade i Henseende til Form og Indhold og navnlig ikke har havt Øje for, at den indeholder ulige mere, end han har lagt ind i den, idet allerede den anerkjender de Indfødtes og dermed lige-stillede Ret som en Borgerret.

Ud fra den ærede Kritikers urigtige Forudsætning, at de kontraherende Magter i 1864 kun maatte have arbejdet med Indfødsrettens Begreb ifølge det i Indfødsretten 15de Jan. 1776 givne Indhold, spørger han da først, om de alene have arbejdet med det Indhold, som Frdg. 15de Jan. 1776 gav Begrebet eller ogsaa med de Rettigheder, hvis Nydelse allerede før 15de Jan. 1776 var knyttet til de samme eller lignende Forudsætninger, som Indfødsretten kræver. „At nu“, bemærker han, „Forordningen 15de Jan. 1776 ved sin Udstedelse skulde have havt en udover Embeds-, Kloster- og Stiftsretten vækkende Hensigt og dertil sva-

rende Indhold, kan hverken slttes af dens Ordlyd eller af de bekjendte politiske Forhold ved dens Udstedelse, som have fremkaldt den. Det maa, hvis Forfatteren vil bevise det modsatte, derfor ogsaa betegnes som en Mangel, at han ikke udførlig meddeler Centralmyndighedernes Forhandlinger, som have forberedt Loven eller, hvis de maatte foreligge, angiver, hvor de ere at finde. Uden dem vil han vanskelig overbevise om, at Statsborgerrettens Fylde, hvormed han identificerer Indfødsretten, har inspireret Lovgiverens Tanke“.

Jeg skal hertil først bemærke, at de mig bekjendte endnu bevarede Forarbejder til Indfødsretten¹⁾ ikke indeholde nærmere Oplysninger om det heromhandlede Punkt. Men derfor er dog min Bevisforelse ikke ufuldstændig. Jeg henholder mig nemlig ogsaa her til selve Forordningens Text og fortolker den ud fra den Forudsætning, at Lovgiveren har ment det, som han har sagt. Hvis Ordenes Betydning dernæst maatte findes tvivlsom og tilstede en Slutning til forskjellige Meninger, gaar jeg endvidere ud fra, at Lovgiveren har havt en fornuftig Mening med det, han har sagt. Ifølge denne sidste Forudsætning kan det nu formentlig allerede paa Forhaand ikke have Formodningen for sig, at en Forordning, som vilde udstyre de Indfødte med et Indbegreb af nye Rettigheder, skulde have villet røve dem saadanne, der alt tidligere vare anerkjendte som tilkommende dem. Spørger man, hvilke disse vare, henviser jeg til Udtalelserne i min Bog S. 15, som Forfatteren formodentlig ogsaa har havt for Øje, hvor

¹⁾ Dr. Aage Friis: Bernstorff og Guldberg S. 72.

jeg har paavist, at man allerede forinden 1776 i stats- og folkeretlige Forhold havde undtaget Indfødte fra at udvises og udleveres, altsaa forsaavidt alt forinden 1776 havde tillagt dem statsborgerlige Rettigheder. Vil den ærede Kritiker imidlertid mod denne Formodning hen- vise til Sætningen om, at Formodningen dog snarere maa være for det mindre end for det mere, saa skal jeg herimod gjøre gjældende, at der i dette Tilfælde dog ogsaa foreligger mere end en Formodning, idet denne positivt bekræftes ved selve Forordningens Ord- lyd, som den ærede Kritiker ikke synes mig at have skjænket tilbørlig Opmærksomhed. Ganske vist er dens specielle Formaal det, som han fremhæver, at tillægge de Indfødte visse bestemte Forrettigheder; men ved at træffe Bestemmelser derom udtaler den tillige en mere almindelig Sætning om de indfødsberettigedes Stilling, der netop afgiver Lovgiverens Motiv til at skjænke dem de paagjældende Forrettigheder, hvilke Udtalelser derfor aldeles afgjort høre med til Forordningens posi- tive Indhold.

I Forordningens Indledning udtales det nemlig som en af Lovgiveren erkjendt Sandhed, at Fordelene i Sta- ten bør falde i dens Borgeres Lod. Naar samme For- ordning nu i sin efterfølgende dispositive Del tillægger de indfødsberettigede Personer bestemte Fordele i Sta- ten, kan det fornuftigvis ikke forklares paa anden Maade, end ud fra den Erkjendelse hos Lovgiveren, at de indfødsberettigede Personer, hvem disse Fordele til- lægges, netop ere Statens Borgere.

Og denne Slutnings Rigtighed bekræftes yderligere positivt, naar de samme indfødsberettigede Personer i

selve Forordningen § 1 benævnes: Danske, Norske og Holstenere, hvorved kun kan sigtes til en Betegnelse af deres politiske Nationalitet, som henhørende til det dansk-norsk-holstenske Folkesamfund eller som Borgere i det dansk-norsk-holstenske Monarki, der som saadanne selvfølgelig ogsaa maa være i Besiddelse af en Borgerret. Med denne positive Anerkjendelse af de indfødsberettigede Personer som Borgere i Staten og deres dermed givne Borgerrettigheder stemmer ogsaa modsætningsvis den efterfølgende Bestemmelse i § 9 vedrørende de ikke lige med Indfødte agtede Fremmede eller Udlændinge. De have som saadanne ingen anden Ret til at bo og nære sig i Staten end den, som Statsmagten maatte finde for godt at tillægge dem. I saa Henseende vilde nu Indfødsretten ikke medføre nogen Ændring i den hidtil bestaaende Tilstand. Derfor hedder det udtrykkelig i § 9, at de skulle have fuld Frihed til at bo og nære sig i Kongens Riger og Lande paa alle de Maader, som Kongens Love og Forordninger tillade og hidtil tilladt have, ligesom de skulle nyde al den Skyts og Agtelse, som enhver af en kristelig mild Regjering kan vente efter sin Stand. Hvorfor gives der nu kun de Fremmede, ikke de Indfødte slige Tilsagn? Selvfølgelig fordi disse i Kraft af selve deres Egenskab som Borgere i Staten ere selvskrevne til at nyde de paagjældende Rettigheder, da, som Forordningens Indledning udtrykkelig fremhæver, „Landets Børn bør nyde Landets Brød“, og Retten til at bo og nære sig i Landet følgelig tilkommer dem som saadanne, uden at der behøves noget derom udtrykkelig givet Tilsagn, og uden at de i Bestemmelsen med Hensyn til

de Fremmede indeholdte Forbehold fandt Anvendelse paa dem.

Paa den Maade mener jeg at have bevist, at Indfødsrettens Ord baade udtrykkelig og stiltiende hjemle Aerkjendelsen af de indfødsberettigede Personers Borgerret.

Skulde nu imidlertid den ærede Kritiker desuagtet finde, at der er en Lakune i Bevisførelsen for Forordningens virkelige Indhold, saa skal jeg tillade mig yderligere at henwise til den Kjendsgjerning, at selve Udstedoren af Indfødsretten, Indehaveren af Lovgivningsmagten for det samlede danske Monarki, positivt har godkjendt den.

Under de mange og lange Krigstilstande i Begyndelsen af forrige Aarhundrede maatte der i nevtrale Lande, der, som Danmark, drev betydelig Søfart, drages særlig Omsorg for, at Undersaatternes Handelskibe sikredes mod Opbringelse, og derved spillede baade Rederens og Skibsførerens Nationalitet en særlig Rolle. Derfor bestemte Frdg. 4de Maj 1803 om Skibsfart i Krigstider § 1, at Ingen kunde faa Skibscertifikat, som ikke inden Fjendtlighedernes Udbrud havde været i Besiddelse af *fuld Borgerrettighed* enten i de kongelige eller i andre nevtrale Stater. Med Hensyn til Skibsførerne bestemtes i § 4, at Ingen under en opkommen Krig maatte føre et med kongeligt Søpas forsynet Skib, som var født i nogen af de Magters Lande, som da vare i Krig begrebne, naar han ikke inden Fjendtlighedernes Udbrud havde vundet *Borgerrettighed i Kongens Riger og Lande*. Her forudsættes altsaa, at der existerer et Begreb, Borgerrettig-

hed i Kongens Riger og Lande, og at den kan erhverves af en Person, der er født i Udlandet. Men hvorledes dette skal kunne gaa for sig, siges ikke udtrykkelig i denne Forordning. Dette Savn afhjælpes imidlertid i en senere Forordning fra den Tid, da Danmark selv var bleven krigsførende. Da tillodes det, at der i Mangel af den Orlogsflaade, som Englænderne havde røvet, udrustedes Kommisfarere eller Kapere til at bekjæmpe Fjenden til Søs, og saa bestemtes i det af Kongen baade for Kongeriget og Hertugdømmerne udstedte Kaperreglement 28. Marts 1810 § 1, at Ingen i Kongens Riger og Lande maatte fare paa Commis eller udøve Kaperi, med mindre han dertil var forsynet med lovmæssigt Kaperbrev. Saadant Brev meddeltes da alene dem, *som ved Fødsel eller Antagelse havde erhvervet dansk Borgerret*. Her siges altsaa udtrykkelig, hvorledes dansk Borgerret erhverves, og det sker netop ved de samme Kjendsgjerninger, ved hvilke ifølge Frdg. 15de Jan. 1776 Indfødsretten eller Indigenatretten erhverves. Jeg kan ikke skjønne rettere, end at Lovgiveren selv ved denne Bestemmelse positivt har godkendt min Forstaaelse af Indfødsrettens Text, som hjemlende de indfødsberettigede Personer Statsborgerret, og for denne selve Lovgiverens Godkjendelse deraf maa efter min Mening selv min ærede Kritiker bøje sig.

Skulde nu den ærede Kritiker imidlertid spørge, hvorfor da Indfødsret-Forordningen ikke, som den tyske Rigsforfatning Art. 3, nærmere specificerer Indfødsrettens Virkninger, men alene fremhæver Adgangen til Embeder og Bestillinger samt til Stifter og Klostre som Forrettigheder for de Indfødte og med dem lige-

stillede Udlændinger, og hvorledes disse Rettigheder kunne sættes i Forbindelse med Statsborgerretten, saa vil jeg dertil svare: Den almindelige Statsborgerret som saadan, nemlig Retten til at være og blive i og igjen vende tilbage til Landet, behøvede ikke udtrykkelig at fremhæves, den var givet med selve Betegnelsen af de paagjældende Personer som Statens Borgere og Landets Børn; thi har Lovgiveren erklæret en Person for Borger, maa han derved ogsaa have tilkjendt ham Borgerret, ligesom „Landets Børn“ som saadanne ere hjemmehørende i Landet. Men derimod var Borgernes udelukkende Adgang til Embeder og Bestillinger i Staten en Ret, der ikke var givet i og med selve Statsborgerretten som saadan. Den maatte derfor først positiv tillægges Borgerne. Og hvorfor man just valgte den Ret, er heller ikke saa uforstaaeligt. Forfatningen var den Gang et Enevælde, Styrelsen var et embedsmæssigt Statsstyre, og al den Mulighed for Deltagelse i Statsstyrelsen, som der den Gang kunde være Spørgsmaal om, aabnedes derfor alene gjennem Adgangen til Embeder og Bestillinger. Naar den blev forbeholdt de Indfødte, repræsenterede den derfor al den politiske Ret, der overhovedet under Datidens Forfatning kunde tildeles Borgerne. Derfor repræsenterede Indfødsretten ogsaa allerede i Datiden al Statsborgerrettens Fylde.

Denne politiske Ret kom nu i Almindelighed ikke de indfødte Kvinder tilgode, og for dog ogsaa at yde dem et Gode har man saa forbeholdt dem Adgang til Stifter og Klostre, hvilken Adgang dog senere med tvivlsom Grund er fortolket derhen, at den kun skal

komme de adelige og lige med dem privilegerede Damer tilgode.

Der bliver herefter en fornuftig Mening og Sammenhæng i Indfødsrettens hele Tankegang, dens Præmisses og dens Konklusion.

Imod den her forsvarede Opfattelse af Indfødsrettens Væsen og Virkning ifølge Frdg. 15de Jan. 1776 henviser saa den æredø Kritiker, Side 232 Note, til den modstaaende Opfattelse, der skal udtales i et formentligt officiøst tysk Skrift om Indfødsretten, der udkom 1779, fordi deri ikke noget betones saa kraftigt som det, at Egenskaben som indfødt var ganske betydningsløs i Henseende til alle ikke udtrykkelig de Indfødte i Forordningen forbeholdte Rettigheder og Fordele, og at Fremmede i Danmark efter som før Forordningen havde samme Andel i de borgerlige Rettigheder, der den Gang i Videnskaben endnu ikke vare udsondrede fra de statsborgerlige, som de Indfødte. Men herved er at bemærke, at den nævnte Forfatter paa det anførte Sted S. 100 understreger Begrænsningen i Indfødsrettens Virkning med særlig Omhu for Holstens vedvarende Forbindelse med Tyskland, der, efter hvad han udtrykkelig betoner, ikke i mindste Maade er bleven mindsket eller forstyrret ved Indfødsretten. Derfor gaar han saavidt, at han end ikke medtager Forskriften om Indfødtes udelukkende Adgang til Stifter og Klostre. Men paa den næste S. 101 fremhæver han den Spore, som Indfødsretten kan være for en fremmed Fabrikant, Kunstner og Manufakturist til at nedsætte sig i de kongelige Stater. Og da Loven i dette Tilfælde meddeler **Borgerret** og begunstiger Ma-

nufakturer og Handel, vil den ogsaa fra denne Side betragtet være fordelagtig for Holsten.

Den ærede Kritiker bør derfor ikke undlade at udfylde Forfatterens Udtalelse S. 100 med den efterfølgende Udtalelse S. 101. Da han paa sidstnævnte Sted udtrykkelig tillægger dem, der agtes lige med Indfødte, en Borgerret, maa han vel ogsaa forudsættes at gaa ud fra, at samme Ret ifølge Forordningen er tillagt de Indfødte selv.

Men ere vi da herefter endelig naaede til Erkjendelsen af, at Indfødsretten 15de Jan. 1776 hjemler de Indfødte og med dem ligestillede Personer dansk Borgerret, saa ere vi dermed dog endnu langt fra naaede til Stridens Afslutning.

Efter den ærede Kritikers Mening er der nemlig ikke vundet videre ved Anerkjendelsen af de Indfødtes og dermed ligestillede Ret som en Borgerret; thi fortsætter han:

„Det laa de daværende Regjeringer yderst fjernt for Alvor at tænke paa saadanne politiske Rettigheder for Undersaatterne, og hvor de, som ogsaa i denne Forordning (Indfødsretten), legede med Yndlings-Udtryk i den daværende vestevropæiske Politik, som „Statens Borgere“, der vilde, som bekjendt, den oplyste Absolutisme ved Hjælp af dette Skin holde den frygtede Kjendsgjerning, de krævede politiske Rettigheders Væsen, ret virksomt paa Afstand. Saalænge som Akterne fra hin Tid ikke bevise andet, er det for mig ikke sandsynligt, at Indigenats-Forordningen af 15de Jan. 1776 har havt noget andet Formaal eller noget andet Indhold, end indenfor de regjerende og

priviligerede Klasser at fastsætte visse Begrænsninger for visse Fortrin for den enkelte (innerhalb der regierenden und bevorrechteten Klassen gewisse Vorzüge für den Einzelnen an gewisse Schranken zu binden); men ikke at fastsætte Betingelserne for de politiske Rettigheder for hele Befolkningssmassen“.

„Det bevingede Ord fra Slutningen af det 18de Aarhundrede, der gjaldt for Preussen, at den preussiske Stat endte ved Landraaderne, gjaldt ifølge dets Mening den Gang ikke mindre for alle den oplyste Absolutismes Stator. I Lighed med Art. III i vor Rigsforfatning vil Forordningen oprindelig ogsaa kun have været bestemt til at binde de højeste Myndigheder paa en Maade, som i Øjeblikket var dem selv kjærkommen, men i Tidens Løb ogsaa kunde være egnet til at forebygge Strømkæntringer.“

I Gjensvar paa denne Udvikling maa jeg tillade mig at fremhæve, at den ærede Kritiker har et ganske forkert Syn paa den Aand, i hvilken Indfødsretten 15de Jan. 1776 er udstedt. Det var ikke en liberal Aand, med hvilken Enevælden koketterede, men en national Aand, hvis Maal var et tilsvarende Styre ved Fremmedes Udelukkelse fra at kunne spille Herrer i Landet. Det kan den ærede Kritiker læse sig til hos enhver dansk Historiker.

Men i Kraft af dette Forordningens Udspring og Øjemed fastslog den netop Begrebet om Folket som en politisk Enhed, omfattende Indfødte og alle dermed ligestillede, Danske, Norske og Holstenere som „Landets Borgere“.

Naar Forfatteren saa insinuerer, at disse Udtryk i Lovgiverens Mund kun skulde være Ord uden Indhold, Skin uden Virkelighed, fordi „de statsborgerlige Rettigheder i Litteraturen den Gang endnu ikke vare adskilte fra de borgerlige“, saa skal jeg ikke strides om Datidens litterære Opfattelse; thi den er ligegyldig, da det er en uimodsigelig Kjendsgjerning, paa hvilken det her kommer an, at den danske Statsret alt længe før 1776 havde anerkjendt Sondringen mellem de statsborgerlige Rettigheder, som tilkom Indfødte og dermed ligestillede, idet de ikke kunde udvises eller udleveres, og de borgerlige Rettigheder, der ogsaa tilkom andre Landets Indbyggere. Dette har jeg dokumenteret i min Bog S. 15. Følgelig mangler heller ikke fra den historiske Udviklings Synspunkt Forudsætningen for, at Indfødsretten ikke talte hen i Vejret, naar den talte om Landets Borgere, men at den fuldt ud var sig bevidst, hvilken Mening den var med disse Ord, og hvilken Retsstilling de medførte for de paagjældende Personer.

Med Hensyn til den ærede Kritikers Bemærkninger om de præussiske Tilstande i det 18de Aarhundrede og disses Almengyldighed for alle Datidens absolutistiske Stater skal jeg kun fremhæve, at det dog ingenlunde gaar an at ligestille alle Landes Tilstande med de præussiske. Den danske Enevælde var saaledes grundlagt af Kongemagten, støttet til de borgerlige Stænder i fælles Kamp mod Adelen, og allerede i Kraft af dette sit Udspring havde den vedblivende et afgjort mere folkeligt Præg. Indfødsretsbestemmelsen angaaende Adgangen til Embeder og Bestillinger

havde derfor ogsaa Betydning for den menige Befolkning, hvis Born i Danmark kunde naa og naaede frem til de højeste Stillinger i Staten, idet Adgang til akademisk Uddannelse i høj Grad var lettet for dem gjennem de rige Stipendier, hvormed f. Ex. Kjøbenhavns Universitet var doteret.

Jævnførelsen af den tyske Rigsforfatning 16de April 1871 Art. 3 med den danske Indfødsret 15de Januar 1776 er mig dernæst helt uforstaaelig. S. 233 mener den ærede Kritiker nemlig, at den sidstes Indhold og Øjemed har været tilsvarende til den førstes; men lige forud har han S. 231 udtalt, at Rigsforfatningens Art. 3 allerede deri afviger fra den danske Indfødsret af 1776, at den kun hjemler Forpligtelser for de forbundne Regjeringer overfor hverandre indbyrdes, ikke begrundet Rettigheder for Borgerne imod Staten, hvilket sidste altsaa den danske Indfødsret maa forudsættes at gjøre, hvorved den ærede Kritiker selv er kommen for Skade at betegne de Indfødte og dermed ligestillede Personer som Borgere. Men S. 233 er altsaa denne Ulighed forsvunden og dermed ogsaa de Rettigheder, som Indfødsretten tidligere forudsættes at tillægge Landets Borgere. Nu er der kun Tale om de Pligter og Indskrænkninger, som den paalægger Statsmyndighederne, skjønt disse netop kun ere simple Følger af de Rettigheder, som Indfødsretten tillægger Borgerne. Med denne Konstruktion staar det da ogsaa i naturligt Sammenhæng, at den ærede Kritiker Gang efter Gang betegner Indfødsretten som et „Patent“.

Nu udstedtes der ganske vist den 22de Jan. 1776 et Patent angaaende Fuldbyrdselsen af den i Indføds-

retten Art. 1 givne Forskrift om, at kun Indfødte maatte indstilles og udnævnes til Embeder og Bestillinger. Men det „Patent“ var forskjelligt fra selve Indfødsretten 15de Januar 1776, der ikke blot kaldte sig en Lov, men endog en uforanderlig og uryggelig Grundlov, hvis Udstedelse skete med en Højtidelighed og hilstes med Ovationer¹⁾, der gav Gjenlyd helt ned til Altona, ligesom der prægedes en Medalje til Minde derom.

Efter den ærede Kritikers Mening udviklede „Patentet“ sig imidlertid først senere til en Lov, bestemt til at efterkommes af de menige Undersaatter, uden at det dog angives, hvorledes denne mærkelige Forvandling, som det vilde have været højest interessant at faa nærmere dokumenteret, er foregaaet. Men saa, altsaa efter at „Patentet“ var bleven til „Lov“, er den ærede Kritiker fra sin Side meget interesseret i at faa at vide, hvorledes Domstolenes og Forvaltningsmyndighedernes Praxis ved deres Interpretation maatte have beriget „Patentet“, hvilke Oplysninger maaske for Slesvigs og Holstens Vedkommende vilde være at finde i Schleswig-Holsteinische Anzeigen.

¹⁾ Joannes Guilelmus Franciscus a Krohne: *Poema in legem Indigenatis a Christiano VII latam Hamburgi 1776.* (B. W. Luxdorff): *Eugenes Eugenetes vi legis d. 15. Jan. 1776 Hauniæ. Monument for Indfødsretten, bestaaende af Lovtaler og Højtideligheder ved samme. Samlet ved Holck, Kjøbenhavn 1776.* C. C. Lous: *Indfødsretten. En Eclogue. Kjøbenhavn 1776. Om Indfødsretten. I Anledning af Kongens Fødselsdag i Aaret 1776; udgivet af et Selskab.* (T. Rothe): *Om Indfødsretten. Kjøbenhavn 1777.* (G. B. Schirach): *Ueber das königlich dänische Indigenatrecht. Hamburg 1779.* J. J. Dusch: *Rede von dem Geiste des Indigenatrechts. Altona 1777: m. fl.*

Her kommer vi altsaa til det andet Indhold, som Forfatteren, efter hvad der er omtalt ovenfor S. 125, mener at kunne tillægge Indfødsretten i dansk Ret, nemlig et udover selve de specielle Bestemmelser i Indfødsretten 15de Januar 1776 gaaende, gjennem usuel Fortolkning af den beriget, Indhold.

Hvad nu denne Paastand angaar, bemærker jeg først, at jeg ikke ser, hvorledes Domstolenes Praxis skulde kunne faa Betydning paa dette Punkt, og jeg kan ikke finde Domme desangaaende, heller ikke i Schleswig-Holsteinische Anzeigen. Endog forudsat, at Adgang til Stifter og Klostre efter Omstændighederne kunde være gjort gjældende ved Domstolene, har jeg i hvert Fald ikke fundet noget Exempel derpaa før 1864. Embeders og Bestillingers Besættelse havde Domstolene i hvert Fald ikke at blande sig i. Og det samme gjaldt om Haandhævelse af den almindelige Borgerret, hvor Talen blev om Udvisning eller Udlevering. Medens Domstolene selvfølgelig dømte baade Indfødte og Udlændinge til Landsforvisning, hvor og saalænge denne var foreskrevet som Straf for Forbrydelser, kunde Beskyttelse for de Indfødte mod Udlevering eller Udvisning af andre Aarsager ikke søges ved Domstolene. Derom fattedes Beslutning af de administrative Myndigheder. Disses Bestemmelser i saa Henseende kunne saaledes vel have Interesse paa dette Punkt og vise da ogsaa, at Administrationen f. Ex. for Udvisnings Vedkommende vedblivende har fastholdt den Grundsatning, som allerede før Indfødsretten 1776 var anerkjendt f. Ex. ved en Forordning for Hertugdømmerne af 1736; jfr. min Bog S. 15, at Indfødte og dermed

ligestillede ikke kunde udvises. Dette fremgaar saaledes af Politibestemmelserne vedrørende Tiggere og Vagabonder i Samlingen af Forordninger saavel for Hertugdømmerne som for Kongeriget. Jeg skal til Exempel derpaa knn henvise til et Cirkulære fra det kgl. danske Kancelli 26de Januar 1819, der meddeltes det slesvig-holstenske-lauenborgske Kancelli ved Skr. 26de s. M. og en senere Skrivelse 26de Marts s. A. angaaende Forholdsregler mod omstrejfende Personer. Ere de indlændiske, skal der forholdes med dem efter Anordningerne, ere de udlændiske, skulle de eventuelt efter nærmere Undersøgelse af deres Forhold udvises.

Spørger man saa, hvorpaa denne Sondring støttes, saa er Svaret, at der ikke anføres nogen Begrundelse, hvorfor Indlændinge ikke kunne udvises. Den Sætning anses som givet ved selve deres Egenskab som Indlændinge, hvilket Ord er enstydig med Indfødte, som det noksom fremgaar af selve den Modsætning, Indfødsretten opstiller mellem Indfødte og Fremmede og af de Love, der tildele Udlændinge Indfødsret.

Administrationen gaar altsaa her uden videre ud fra den selvsamme Forudsætning, som er udtalt i Indfødsretten 15de Januar 1776, at de Indfødte og med dem ligestillede Personer ere Statsborgere, der som saadanne ikke kunne udvises. Men da dens Afgjørelser ikke udtrykkelig støtte dette Resultat paa Indfødsretten 15de Januar 1776 og folgelig ikke kunne siges at indeholde en Fortolkning af denne, mener den ærede Kritiker altsaa formodentlig at kunne bortse fra deslige administrative Fastsættelser vedrørende Indfødte og dermed ligestillede Personer. Og dog bør de selv-

følgelig medtages; thi de afgive utvivlsomme Vidnesbyrd om Administrationens Anerkjendelse af de Indfødtes og dermed ligestillede Personers Ret som saadanne eller af Indfødsrettens Egenskab som en Borgerret i fuldkommen Overensstemmelse med Udtalelserne i selve Indfødsretten 15de Januar 1776

Paa tilsvarende Maade stiller Forholdet sig ved Spørgsmaalet om Udlevering. Begjæring fremsattes f. Ex. i 1834 fra den preussiske Regjering om at faa udleveret en Student Hoffbauer, født i Hørsholm, til Domfældelse ved de preussiske Domstole for Deltagelse i politiske Demonstrationer. Men Kancelliet indstillede at nægte at efterkomme denne Begjæring, navnlig i Henhold til den Betragtning, at det er grundet i en af alle menneskelige Begreber og menneskelige Indretninger uafhængig Nødvendighed, at man staar i et særdeles retligt Forhold til det Sted og den Stat, hvorved man ved Fødselen er forbunden, og at dette Princip ligger til Grund for en Mængde traktatmæssige Bestemmelser, hvoriblandt findes de i min Bog S. 15 anførte Karteller, til hvilke Kancelliet henviser. Men netop denne Nægtelse af Indfødtes og dermed ligestillede Udlevering og det dermed stemmende Forbehold i Udleveringstraktaterne og Kartellerno indeholder ogsaa den udøvende Magts Anerkjendelse af Indfødsrettens Virkning som en Borgerret. Og den samme Retsvirkning af Indfødsretten fastholder dernæst ogsaa Lovgivningen, hvor der er Tale om Udvisning som efterfølgende administrativ Foranstaltning mod Forbrydere. Her rammer Udvisningen kun Udlændinge, som ikke have erhvervet Indfødsret, f. Ex. ifølge Frdg. 9de Juni 1819

for Kongeriget, 25de Juni 1819 for Hertugdømmerne, i hvis § 1 det hedder: „Er han (Forbryderen) en Udlænding, der ej har erhvervet Ret til at anses som hjemmehørende i vore Lande, da bør han, saasnart Straffetiden er udløben, forvises Landet for bestandigt“ o. s. v.

Alle de anførte administrative og legislative Bestemmelser og Afgjørelser ere derfor ligesaa mange talende Vidnesbyrd om, at det ikke var Mundsvejr, naar Statsherskeren ved Indfødsretten 15de Jan. 1776 erklærede Indfødte og dermed ligestillede Personer for Statens Borgere; men de vise tværtimod, at han ved alle sine efterfølgende Bestemmelser samvittighedsfuldt har respekteret deres Ret som saadanne, og disse Bestemmelser høre derfor med til, hver i sin Retning, at illustrere Betydningen af den i Indfødsretten 15de Jan. 1776 indeholdte almindelige Udtalelse om de paagjældende Personers Egenskab som Borgere. Derfor kan den ærede Kritiker ikke afvise disse og lignende Bestemmelser som saadanne, der ikke kunne tages i Betragtning ved Bestemmelsen af Indfødsrettens Indhold. De høre tværtimod med til fuldtud at dokumentere det historiske givne Begreb om denne, fra hvilket Fredstraktaten 30de Oktbr. 1864 Art. XIX gaar ud.

Og paa ganske samme Grund, paa hvilken det kgl. danske Kancelli byggede Nægtelsen af Indfødtes Udlevering, byggede det saa ogsaa, som Kancelli-Skr. 18de April 1835 viser, Anerkjendelsen af de expatrierede Indfødtes Ret til at vende tilbage til Fødelandet; og det slesvig-holstenske-lauenborgske Kancelli var fuldkommen enig i dette Resultat, som det udtrykkelig

ses af Motiverne til Forslaget til Pl. 5te Novbr. 1841 for Hertugdømmerne, hvilke jeg har citeret i min Bog Side. 23. Denne Indfødsrettens Virkning, som alt forinden var anerkjendt for Kongerigets Vedkommende ved Pl. 1ste Maj 1810, jfr. min Bog S. 22, blev ogsaa for Hertugdømmernes Vedkommende anerkjendt ved samme Pl. 5te Novbr. 1841 § 1, hvorefter der kun kræves Bosættelsestilladelse af Fremmede, ikke af Indfødte.

Det har derfor været og vil vedblivende være mig en uløst Gaade, med hvilken Hjemmel man, saaledes som man gjør i Slesvig, har forlangt Bosættelsestilladelse for Personer, hvem Indfødsret er forbeholdt ved Fredstraktaten 30de Oktober 1864 Art. XIX 5te Stykke.

Endnu skal hertil kun føjes, at ligesom Indfødsretten under Enevælden medførte en udelukkende Adgang til Embeder og Bestillinger i Staten, saaledes medførte den efter Forfatningsforandringen Adgang til Udøvelse af politisk Valgret ifølge Forfatningslov 20de Oktbr. 1855 § 27; Danmarks Riges Grundlov 5te Juni 1846 § 35 og Forfatningslov for Slesvig 15de Februar 1854 § 19, 1° samt for Holsten 11te Juni 1854 § 19, 1°.

Jeg mener da i det foregaaende ligeoverfor den ærede Kritikers Indsigelser fyldestgjørende at have bevist:

At der ikke foreligger mindste Hjemmel for den Paastand, at de Magter, som vedtog Fredstraktaten 30de Oktober 1864 Art. XIX 5te Stykke ved Udtryk-kene „le droit d'indigénat“ kun have havt de i Ind-

fødsretten 15de Januar 1776 specielt omhandlede Rettigheder for Øje;

at de anførte Ord paa det anførte Sted derimod maa forstaaes i deres almindelige legale Betydning som Udtryk for den Retsstilling, der i Henhold til den før 1864 henholdsvis i Monarkiet, Kongeriget og Hertugdømmerne gjældende Ret tilkom Personer, der vare i Besiddelse af Indfødsret eller Indigenatret;

at Indholdet af denne Ret netop var en Statsborgerret, i Kraft af hvilken Indehaverne af den ikke kunde udvises, og som iøvrigt indeholdt alle statsborgerlige Rettigheders Fylde, deriblandt i Særdeleshed ogsaa i ældre Tid Adgang til Embeder og Bestillinger, i nyere Tid politisk Valgret baade i Kongeriget og i Hertugdømmerne.

Hvad derimod angaar de Indfødtes og dermed lige-stillede nuværende Valgret i Preussen og i det tyske Rige, saa har jeg, som den ærede Kritiker med Føje fremhæver, ikke omtalt den, selvfølgelig af den formentlig fyldestgjørende Grund, at Besvarelsen af dette Spørgsmaal ikke afhænger alene af en Fortolkning af Fredstraktatens Art. XIX 5te Stykke; men der maa derved tillige tages Hensyn til Indholdet af de for Preussen og for Riget givne Valgretsbestemmelser, som det ikke har været min Opgave at granske. Jeg har kun havt til Hensigt at godtgjøre, at de Personer, hvem Indfødsret er forbeholdt ved Fredstraktatens Art. XIX 5te Stykke, i Kraft af den vare i Besiddelse af en Statsborgerret i Kongeriget saavel som i Hertugdømmerne, i Kraft af hvilken de ikke kunde udvises derfra, at denne Ret derfor ogsaa traktatmæssig er sikret dem i

Preussen, i hvis Besiddelse Hertugdømmerne senere ere gaaede over, og at det derfor er en Krænkelse af deres traktatmæssige og lovlige Ret, naar den preussiske Regjering har udvist indfødte Optanter.

Naar endelig den ærede Kritiker spørger, hvilken Betydning Optionen og Reoptionen har under Forudsætning af den her hævdede Forstaaelse af Udtrykket Indfødsret, saa svarer jeg i Henhold til Traktatens ligefremme, utvivlsomme Ordlyd, at Optionen har den Betydning, at den, der opterer dansk Undersaatsforhold, selvfølgelig ikke i Hertugdømmerne kunde gjøre de Rettigheder gjældende, der ikke, som f. Ex. Valgret til Stænderforsamlingen, alene vare betingede af Indfødsret, men ogsaa, som f. Ex. Adgangen til Embeder og Bestillinger, vare betingede af, at den vedkommende var indfødt *Undersaat*. Og Reoptionen havde da den modstaaende Betydning, at Optanter derigjennem gjenindtraadte i Nydelsen af de af Undersaatsforholdet betingede Rettigheder. Desangaaende henviser jeg til Fremstillingen i min Bog S. 40 flg.

Den ærede Kritiker gjør endnu til Slutning nogle Bemærkninger med særligt Hensyn til det sidste Afsnit af min Bog angaaende de Hjemløse. Han bemærker, at jeg ikke nærer Tvivl om, at Klagerne over stor Haardhed mod Optanter og Optantbørn maa rettes mod den preussiske Regjering, medens den ærede Kritiker mener, at Klagerne og Ønskerne om Afljælpning maatte rettes helt andre Steder hen, hvorpaa der fortsættes med en Fremhævelse af alle Danskes, deriblandt ogsaa min egen, Uvidenhed om de politiske Foreteelser i Nordslesvig, spredte men mangfoldige, hver

for sig lidet betydende, men samvirkende til et Hele. Han beklager derhos, at Materialet til Oplysning af dette Afsnit af den nyeste Historie, tildels rigtignok af uundgaaelige Aarsager, er saa overordentlig lidet tilgængeligt for Offentligheden.

Hertil har jeg kun at svare, at jeg har dokumenteret min Fremstilling og lagt de Kjendsgjæringer, hvorpaa den bygges, offentlig frem; men Kjendsgjæringer ere haarde Halse, som man ikke faar Bugt med ved mystiske Antydninger om Ting, som maa holdes hemmelige.

Særlig vil han da ogsaa forklare det af mit Ubekjendtskab med den politiske Virkelighed, naar jeg efter hans Sigende i min Bog S. 86 har rettet en tungt vejende *moralisk* Bebrejdelse mod de preussiske Centralmyndigheder for deres Fremgangsmaade mod Personer, som havde iværksat en efter hans eget Sigende retlig ufuldstændig Option eller snarere vel en Skinoption, en Bebrejdelse, som, hvordan end Retsforholdet maatte stille sig, gjen drives blot ved et Blik paa de paagjældende talrige Personers Bevæggrunde, med Hensyn til hvilke der i Følge mine egne Meddelelser i min Bog S. 175 o. flg. aldeles ikke kan bestaa nogen Tvivl.

Talen er her om den preussiske Kundgjørelse 12te April 1867, jfr. min Bog S. 85—86, hvorefter alle slesvigske værnepligtige Optanter skulde udvises, selv om de havde bevaret deres Bopæl i Slesvig.

Hvad jeg her har bebrejdet de 3 preussiske Ministerier, der i Forening have medvirket til Bekjendtgjørelsens Udstedelse, er imidlertid ikke Mangel paa Moral men Mangel paa Intelligens; thi mine ofte cite-

rede Ord lyde: „Man ved ikke, om man skal le eller græde, naar man ser, hvorledes 3 forenede preussiske Ministeriers Intelligens munder ud i Udstedelsen af en Bekjendtgjørelse, der, som de preussiske Domstole selv have anerkjendt, indeholder et flagrant Retsbrud mod en Række preussiske Undersaatter“. Da den ærede Kritiker selv betegner den paagjældende Option som en retlig ufuldstændig eller rettere som en Skinoption, saa skjønner jeg ikke rettere end, at den eneste retlig mulige Fremgangsmaade havde været den at erklære Optionen for ugyldig, saaledes som Overlandsretten i Kiel ogsaa senere har gjort, og vedblivende behandle de paagjældende Personer som preussiske Undersaatter; men i Stedet derfor at betragte Optionen som gyldig og derfor udvise de paagjældende Personer, er, endog bortset fra deres Indfødsret og dermed givne Borgerret, en Fremgangsmaade, som røber en afgjort Mangel paa Indsigt. Fra samme Synspunkt betragter jeg ogsaa den Side 175 i min Bog omtalte preussiske Note 20de Februar 1869, indeholdende Fyrst Bismarcks Erklæring om, at Udøvelsen af Optionsretten fra værnepligtige Personers Side var en Fremgangsmaade, hvorved de søgte at unddrage sig den preussiske Værnepligt, hvorfor de egentlig burde have været straffede, hvilket man kun af nabovenligt Hensyn til Danmark undlod at gjøre.

Det ser virkelig ud, som om de preussiske Myndigheders Intelligens rent ud sagt svigter, hvor Talen er om Fredstraktatens Art. XIX. Tildels forklares dette vel som Følge af, at danske statsretlige Udtryk, som Indfødsret og Undersaatsforhold, fortolkes ud fra preus-

sisk Opfattelse og derved misfortolkes. Af samme Aarsag kan forklares den urigtige Opfattelse af Betydningen af Option af Undersaatsforhold og Nægtelsen af Muligheden af en Reoption, angaaende hvilken sidste den ærede Kritiker selv fremhæver, at den embedsmæssige preussiske Opfattelse deraf synes at have været vaklende; men mere uforklarligt er det, at de preussiske Myndigheder end ikke have kunnet faa Rede paa selve Optionsbetingelsernes virkelige Indhold, hvad de skiftende og indbyrdes modsigende Afgjørelser af de administrative og judicielle Myndigheder, ja endog af en og samme Domstol, noksom udvise. Og saa har man tilsidst ikke vidst anden Udvej end slet ikke at lade Spørgsmaalet afgjøres for Retten, men simpelthen lade Politiet udvise de paagjældende formentlige Optanter, i absolut Modstrid med Tilsagnet i Fredstraktatens Art. XVII. Naar saa Befolkningen ved de konstitutionelle og lovlige Midler, hvorover den raader, lægger sin berettigede Utilfredshed med den gyngende Retsgrund, hvorpaa den lever, for Dagen, saa udlægges denne dens Kamp for Retten som en statsfjendtlig Stræben, og saa faar den selv Skyld for, at Tilstandene forblive, som de ere, og ikke kunne ændres. Men dette er, som jeg har fremhævet i min Bog, at lade Undersaatterne undgjelde for Regjeringens Brøde. Paa samme Maade vil ogsaa den ærede Kritiker, „hvorendes end Retsspørgsmaalet maatte stille sig“, fri Regjeringen, hvis nogen maatte anklage den, for at have handlet umoralsk ved Udvisningen af de værnepligtige Undersaatter, hvis Option var ugyldig, og som derfor vare vedblevne at være preussiske Undersaatter, idet

han henviser til deres Bevæggrunde til at optere. Af hans Henvisning til S. 175 i min Bog ses det, at han sigter til dem, der opterede i Anledning af den fransk-tyske Krigs Udbrud, skjønt Bekjendtgjørelsen om de i Slesvig forblevne værnepligtige Optanters Udvisning alt var udstedt i April 1867, medens Krigen med Frankrig først udbrød i August 1870. Men selv med Hensyn til de i den Anledning opterende nordslesvigske Værnepligtige, skal jeg bemærke, at de ikke blot havde en udtrykkelig, traktatmæssig tilsikret Ret til at optere; men at der yderligere ved Pragerfredens Art. 5 var givet hele Befolkningen i de nordslesvigske Distrikter et Tilsagn om at blive gjenforenet med Danmark, hvis den ved en fri Afstemning tilkjendegav sit Ønske derom, hvilket Tilsagns Optagelse i Pragerfreden vitterlig skyldtes Frankrigs Mellekomst. Den preussiske Regjerings forholdsvis imødekommende Holdning under Forhandlingerne om Aabenraa-Konventionen vedrørende disse Optanter synes da ogsaa at vise, at den selv fandt Optionens Iværksættelse under de foreliggende Forhold mildest talt undskyldelig, idet den tillod de fleste af dem at vende tilbage og blive boende i Slesvig. Men hvorledes har den preussiske Regjering saa lønnet de Optanter, der vare forblevne i Slesvig og dragne med i Krigen? I min Bog S. 69 læses et Exempel paa, at en saadan Optant, efter at have kjæmpet med Hæder i en Række blodige Slag under de preussiske Faner, tillige med Børn og Børnebørn 30 Aar efter blev erklæret for Udlænding. Dette er en alt andet end moralsk Adfærd. Naar den ærede Kritiker finder det utaaleligt, at Landets vaabendygtige Beboere ikke,

naar det angribes, ere villige til at forsvare det, saa er det visselig ikke mindre utaaeligt, at Landet bag-
efter fornægter dem, der have vist sig rede til at ofre
Liv og Blod for dets Forsvar. Naar til disse og an-
dre Kjendsgjæringer komme saadanne fra den nyeste
Tid, som at en preussisk Embedsmand offentlig er bleven
sigtet for at have villet købe et Vidne til Brug i en Op-
tantsag, uden at Sag er bleven rejst i Anledning af
denne Beskyldning, jfr. min Bog S. 136, saa tillader
jeg mig at mene, at den preussiske Regjering i Hen-
seende til sin Adfærd overfor Optanterne hverken har
Moralen eller Retten paa sin Side.

„Sønderjydske Aarbøger“

udgivne af

K. P. Hønsen-Norremolle, P. Skau og Nikolaj Andersen

begyndte at udkomme 1889 og har siden i en Række forskellige Bidrag skildret Slesvigs Historie, Land, Folk og Minder og har i politiske og statistiske Oversigter belyst Nordslesvigernes Kamp for Bevarelsen af dansk Sprog og Kultur.

„Sønderjydske Aarbøger“ vil som hidtil behandle alle nordslesvigske Spørgsmaal i videste Omfang, Historie og Politik, Sprog og Folkeminder, Naturforhold og Landøkonomi. De vil desuden bringe Skildringer af andre Nationalitetskampe i Fortid og Nutid og Drøftelse af saadanne Forhold, der direkte eller indirekte staar i Forbindelse dermed.

„Sønderjydske Aarbøger“ udkommer to Gange aarligt i Hæfter paa tilsammen omtr. 20 Ark. **Subskription** modtages i alle Boglader i Slesvig, Danmark, Norge og Sverige og i Gyldendalske Boghandel, Hovedkommissionen for de tre nordiske Lande. Prisen er 4 Kroner Aargangen; for Medlemmer af danske Foreninger i Nordslesvig 3 Mark.

Indhold af I. Halvbind 1905.

J. B. Høyer: En Rejse gennem Overgangs-		
egnene fra Dansk til Tysk	Side	1— 42
H enning Matzen: Om Betydningen af en		
Løsning fra Undersaatsforholdet efter		
dansk Statsret	„	43— 90
Louis Bohé: Et Bidrag til Modersmaalets		
Historie i Sundeved	„	91— 98
Louis Bohé: Bidrag til Tønder Bys og Ho-		
strup Sogns Historie 1540—1692 . .	„	99— 109
H enning Matzen: Gensvar til Hr. Rege-		
ringsassessor P. v. Hedemann . . .	„	110— 158

—
Ansvarhavende: N. Andersen i Aabenraa.